

T.C.
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI

ERGENLERİN SALDIRGANLIK DAVRANIŞLARININ BAZI
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bilge NAİR

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Hülya Ercan

SİVAS

Ağustos, 2014

T.C.
Cumhuriyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

**ERGENLERİN SALDIRGANLIK DAVRANIŞLARININ BAZI
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Bilge NAİR

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana
Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

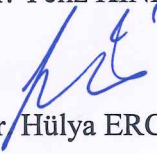
Yrd. Doç. Dr. Hülya ERCAN

SİVAS
Ağustos, 2014

KABUL VE ONAY

Bilge NAİR tarafından hazırlanan “Ergenlerin Saldırganlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışma 10/07/2014 tarihinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddesi uyarınca yapılan Tez Savunma Sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı : Yrd. Doç. Dr. YELİZ KİNDAP TEPE

Danışman : Yrd. Doç. Dr. HÜLYA ERCAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. MEHMET KASIM ÖZGEN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Prof. Dr. Zafer CİRİNLIOĞLU

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yrd. Doç. Dr. Hülya ERCAN'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Ergenlerin Saldırganlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Bilge NAİR

ÖNSÖZ

İnsan yaşamı doğumdan ölüme kadar çeşitli evrelerden geçmekle birlikte, bilimsel anlamda en çok araştırılmaya değer görüleni ergenlik dönemidir. Bununla birlikte özellikle son yıllarda artan şiddet ve saldırganlık olayları da araştırmacıları bu konuya yöneltmektedir. İşte bu yüzden ki araştırma konumuz olan ergenlerin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, çözüm yollarının önerilmesi toplumumuz açısından son derece önemlidir.

Çalışmamın her aşamasında emeğini esirgemeyen, çözüm yolları üretmemde bana ışık tutan ve motivasyonumu arttıran değerli hocam, tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Hülya Ercan'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, araştırma verilerinin toplanması aşamalarında yardımlarını esirgemeyen okul müdürleri ve öğretmenler ile ölçek formlarındaki sorulara büyük bir ciddiyet ve samimiyetle yanıt veren öğrencilere de teşekkür ederim.

Hayatım boyunca bir yerlere gelmem için çaba gösteren, maddi manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen anneme, babama, ağabeyime ve de çalışmamın bütün aşamalarında yardım ve desteğini esirgemeyen sevgili eşim Güney Nair'e teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

NAİR, Bilge, Ergenlerin Saldırganlık Davranışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2014.

Ergenlik erinlik, bilişsel değişiklikler, kimlik arayışı, özerklik ve yakınlık gelişimi, ana baba ve akranlarla olan ilişkilerde değişimler, okul geçişleri gibi pek çok değişikliğin bir arada yaşandığı bir dönemdir. Biyolojik, psikolojik ve sosyal geçişlerin yaşandığı bu dönem, aynı zamanda çeşitli problem davranışları da beraberinde getirebilmektedir. Bu problem davranışlardan en önemlilerinden biri kuşkusuz “saldırganlık”tır. Saldırganlık ergenlik döneminde öteden beri var olan bir olgudur. Son yıllarda yapılan araştırmalara ve medyada çıkan haberlere bakıldığında alınan tüm önlemlere karşın ergenlik dönemindeki gençler arasında saldırganlık ve şiddet olaylarının önüne geçilemediği, aksine arttığı görülmektedir. Bu olayların büyük bir kısmı okullarda meydana gelmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın genel amacını liseye devam eden ergenlerin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmada ergenlerin saldırganlık davranışlarının yaş, cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, kişilik özellikleri, başarı durumu ve ana baba eğitim düzeyinin yanı sıra ana-baba tutumu, çevre güvenliği ve akran ilişkilerine göre farklılık gösterip göstermediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma, ilişkisel tarama modeline dayalı betimsel bir çalışmadır. Araştırma grubu 2012-2013 Eğitim-öğretim yılı arasında Sivas il sınırları içerisinde amaca uygun olarak seçilen çeşitli okul türlerinden lise birinci, ikinci ve üçüncü sınıflara devam eden toplam 461 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma grubuna “Saldırganlık Ölçeği”, “Çevre Güvenlik Ölçeği”, “Okul İklimi Ölçeği”, “Ana Baba Tutum Ölçeği”, “Akran İlişkileri Ölçeği”, “Sıfata Dayalı Kişilik Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Çalışmada araştırma sorularını yanıtlamak için SPSS 17.00 paket programından yararlanılarak korelasyon, t-testi, tek değişkenli varyans analizi (ANOVA) ve regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır.

Bulgulara, katılımcıların saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, yaş, algılanan akademik başarı, kişilik özellikleri, ana baba tutumu, ana baba eğitim düzeyi, akran ilişkileri değişkenlerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bunun yanında sınıf, okul türü ve çevresel güvenlik değişkenleri ile katılımcıların saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, saldırganlık, ana baba tutumları, akran ilişkileri, büyük beşli, okul iklimi.

ABSTRACT

NAİR, Bilge, Examining of Adult's Agressive Behaviours to Some Alterability, Master Thesis, Sivas, 2014.

Adolescence is a period in which the wide varieties of changes such as pubescence, cognitive changes, identity seek, self-determination and affinity development, changes in relationships with parents and peers, school transitions are experienced at the same time. Sometimes, this period when biological, psychological and social transitions are experienced bring along various problematic behaviors. Among these problematic behaviors, the most important one is certainly "aggression". Aggression is a phenomenon that exist in adolescence period since ancient times. When recent researches and news in media are taken into notice, it is seen that aggression and violance issues among adolescents cannot be prevented and in contrast, have increased in spite of all precautions taken for this aim.

Most of these issues occurs in schools. In this regard, overall aim of the research is comprised of investigating the aggressive behaviors of adolescents, who are going to high school, in terms of various variables. In the study, it is tried to be explained whether aggressive behaviors of adolescents differ depending on age, gender, type of school, class level, characteristic features, academic standing and educational level of parents as well as attitudes of parents, environmental safety and peer relationships.

The research is a descriptive study based on relational screening model. Sample of the research is comprised of 461 students going to first, second and third grades of different highschoools between 2012-2013 School year which are within the borders of province Sivas and were chosen as being suitable for the purpose of the study.

"Aggression Scale", "Environmental Safety Scale", "School Climate Scale", "Parents' Attitudes Scale", "Role Based Personality Scale" and "Personal Information Form" were applied to sample group. In order to answer the research questions, it

was benefitted from SPSS 17.00 package program and correlation, t-test, univariate analysis of variance (ANOVA) and regression analysis were used.

In the light of findings, it was determined that aggression levels of participants differed depending on gender, age, perceived academic standing, characteristic features, attitudes and educational level of parents and peer relationships.

Besides, any significant relationship between class, type of school and environmental safety variables and aggression points of participants was not found.

Keywords: Adolescence, aggression, attitudes of parents, peer relationships, big five, school climate.

İÇİNDEKİLER

Kabul ve Onay	
Onur Sözü.....	i
Önsöz.....	ii
Özet.....	iii
Abstract.....	v
İçindekiler.....	vii
Çizelgeler Listesi.....	xi
Ekler Listesi.....	xii

BÖLÜM I

1.GİRİŞ.....	1
1.1.SALDIRGANLIK.....	4
1.1.1.Saldırganlık Tanımı.....	4
1.1.2.Saldırganlık Türleri.....	6
1.2.SALDIRGANLIK KURAMLARI.....	9
1.2.1.İçgüdü Kuramları.....	9
1.2.1.1.Psikanalitik Kuram.....	9
1.2.1.2.Etolojik Kuram.....	10
1.2.2.Biyolojik Kurama Göre Saldırganlık.....	12
1.2.3.Engellenme- Saldırganlık (Dürtü) Kuramı.....	15
1.2.4.Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Saldırganlık.....	18
1.3.SALDIRGANLIĞIN NEDENLERİ.....	22
1.4.ERGENLİK DÖNEMİ.....	28
1.4.1.Ergen ve Aile İlişkisi.....	30
1.4.2.Ergen ve Akran İlişkisi.....	33
1.5.ERGENLİK VE SALDIRGANLIK	36
1.6.SALDIRGANLIK KONUSUNDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	41
1.6.1.Konuyla İlgili Dünyada Yapılan Araştırmalar.....	41

1.6.2.Konuyla İlgili Türkiye’de Yapılan Araştırmalar.....	45
1.7.ARAŞTIRMANIN AMACI.....	56
1.8.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	57
1.9.SINIRLILIKLAR.....	58

BÖLÜM II

2.YÖNTEM.....	59
2.1.ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	59
2.2.ARAŞTIRMA GRUBU	59
2.3.VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	61
2.3.1.Kişisel Bilgi Formu.....	61
2.3.2.Saldırganlık Ölçeği.....	61
2.3.3.Ana Baba Tutum Ölçeği.....	62
2.3.4.Çevresel Güvenlik Ölçeği.....	62
2.3.5.Okul İklimi Ölçeği	63
2.3.6.Sıfata Dayalı Kişilik Ölçeği (SDKÖ).....	63
2.3.7.Akran İlişkileri Ölçeği.....	64
2.4.VERİLERİN TOPLANMASI.....	64
2.5.VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	64

BÖLÜM III

3.BULGULAR.....	66
3.1.Saldırganlık Türlerinin Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları.....	66
3.2.Saldırganlık Türleri ile Yaş Arasındaki Korelasyon.....	67
3.3.Saldırganlık Türlerinin Okul Değişkenine Göre Karşılaştırılması.....	68
3.4.Saldırganlık Türlerinin Ana Baba Tutumuna Göre Karşılaştırılması.....	69

3.5. Saldırganlık Türleri ile Algılanan Çevresel Güvenlik Arasındaki Korelasyon.....	70
3.6.Saldırganlık Türleri ile Akran İlişkileri Arasındaki Korelasyon..	71
3.7.Saldırganlık Türleri ile Sıfata Dayalı Kişilik Özellikleri Arasındaki Korelasyon.....	72
3.8.Saldırganlık Türlerinin Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırılması.....	74
3.9.Saldırganlık Türlerinin Algılanan Akademik Başarıya Göre Karşılaştırılması.....	75
3.10.Saldırganlık Türlerinin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması.....	76
3.11.Saldırganlık Türlerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması.....	77

BÖLÜM IV

4.TARTIŞMA.....	79
4.1.Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	79
4.2.Lise Öğrencilerinin Yaş Değişkenine Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	80
4.3.Lise Öğrencilerinin Okul Türüne Göre Saldırganlık Düzeyleri...81	
4.4.Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Ana Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	82
4.5.Algılanan Çevresel Güvenlik ile Lise Öğrencilerinin Saldırganlık	

Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	83
4.6.Lise Öğrencilerinin Akran İlişkilerine Göre Saldırganlık	
Düzeyleri.....	83
4.7.Lise Öğrencilerinin Sıfata Dayalı Kişilik Özellikleri ile	
Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	85
4.8.Lise Öğrencilerinin Sınıf Düzeyleri ile Saldırgan Davranışları	
Arasındaki İlişki.....	86
4.9.Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Akademik Başarıları ile	
Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	87
4.10.Lise Öğrencilerinin Anne Eğitim Düzeyleri ile Saldırganlık	
Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	88
4.11.Lise Öğrencilerinin Baba Eğitim Düzeyleri ile Saldırganlık	
Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	88

BÖLÜM V

5-SONUÇ VE ÖNERİLER.....	90
KAYNAKÇA.....	93
EKLER.....	109

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge No	Sayfa No
Çizelge 2.1 Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler.....	60
Çizelge 3.1 Saldırganlık Türlerinin Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları.....	66
Çizelge 3.2 Saldırganlık Türleri İle Yaş Arasındaki Korelasyon.....	67
Çizelge 3.3 Saldırganlık Türlerinin Okul Değişkenine Göre Karşılaştırılması.....	68
Çizelge 3.4 Saldırganlık Türlerinin Ana Baba Tutumuna Göre Karşılaştırılması.....	69
Çizelge 3.5 Saldırganlık Türlerinin Algılanan Çevresel Güvenliğe Göre Karşılaştırılması.....	70
Çizelge 3.6 Saldırganlık Türlerinin Akran İlişkilerine Göre Karşılaştırılması.....	71
Çizelge 3.7 Saldırganlık Türlerinin Sıfata Dayalı Kişilik Özelliklerine Göre Karşılaştırılması.....	72
Çizelge 3.8 Saldırganlık Türlerinin Algıladıkları Akademik Başarıya Göre Karşılaştırılması.....	74
Çizelge 3.9 Saldırganlık Türlerinin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması.....	75
Çizelge 3.10 Saldırganlık Türlerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması.....	76
Çizelge 3.11 Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	77

EKLER LİSTESİ

Sayfa

EK 1- Kişisel Bilgi Formu.....	109
EK 2- Saldırganlık Ölçeği.....	110
EK 3- Ana Baba Tutum Ölçeği.....	112
EK 4- Çevresel Güvenlik Ölçeği.....	115
EK 5- Okul İklimi Ölçeği.....	116
EK 6- Sıfata Dayalı Kişilik Ölçeği.....	117
EK 7- Akran İlişkileri Ölçeği.....	119

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Saldırganlık (aggression), geçmişte olduğu gibi günümüz dünyasında da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde herkesin güvende oluşu (3. mad.) ve hiç kimsenin şiddet, işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı davranışlara maruz bırakılmayacağı (5. mad.) (RG, 27 Mayıs 1949, Sayı 7217) vurgulansa da bunun başarılabilmesini söylemek güçtür. Öyleki medyada yer alan haberler gözden geçirildiğinde saldırganlıkla ilişkili olanların ilk sıralarda yer aldığı açıkça görülmektedir.

Yaşamın farklı alanlarında ve farklı boyutlarda devam etmekle birlikte saldırganlığın okullarda giderek endişe verici boyutlara ulaştığı söylenebilir. Günümüzde, özellikle ergenlik döneminde yer alan bireylerin yaşamlarında saldırganlıkla ilişkili etkilerin önemli bir yer tutması, bu gelişim döneminde yer alanlar için konuyu daha da önemli hale getirmektedir.

Ergenlik çok sayıda geçişin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde bireyler biyolojik, bilişsel ve toplumsal pek çok değişikliği bir arada yaşamaktadırlar (Sternberg, 2007: 21). Bu değişikliklere ayak uydurmak ve gelişim görevlerini başarmak kolay değildir. Ergenler bir yandan kendilerinde meydana gelen değişimlere uyum sağlamaya çalışırken diğer taraftan kimlik geliştirmek, özerlik kazanmak ve yakın ilişkiler kurmak durumundadırlar. Bunlarla birlikte ebeveynleri ve akranları ile ilişkileri farklılaşmakta, toplumsal sorumlulukları artmaktadır. Kuşkusuz kısa zamanda yaşanan bu değişimler karşısında verdikleri tepkiler aşırı olabilmekte, yanılgılar ve çelişkiler yaşayabilmektedirler (Yörükoğlu, 1987:9).

Ergenler, karşı karşıya kaldıkları değişimler ve bu değişimlere eşlik eden sorunlarla baş etmek için uygun çözüm yolları aramaktadırlar. Bireyler çocukluk dönemlerinde sorunlarıyla baş etmede çevrelerindeki yetişkinlerden yardım alırken, ergenlik döneminde bu yardımı istemede daha gönülsüz davranmakta, kimlik ve özerklik gelişiminin bir uzantısı olarak yaşadıkları çeşitli sorunları kendi yöntemleriyle çözmek istemektedirler (Gökbüzoğlu, 2008: 7). Bunu yapmaya çalışırken de zaman zaman kendilerini yanlış davranışlar içinde bulabilmekte, problemlerine çözüm yolları ararken öfke ve saldırganlık tepkileri sergileyebilmektedirler. Her ne kadar uzun zaman “fırtına ve stres dönemi” olarak görülen ergenlik artık bu şekilde değerlendirilmese de (Steinberg, 2007: 29), çeşitli kişisel ve bağlamsal etkilerin ergenin uyumunu etkilediği açıktır.

Ergenlerin saldırgan davranışlar sergilemesinde etkili olabilecek hem bireysel/kişisel hem de çevre kaynaklı/baglamsal faktörlerden söz edilebilir. Olağan gelişimsel değişimlerin eşlik ettiği kişisel ve bağlamsal faktörler ergenlerin farklı türden ve farklı düzeyde saldırgan davranışlar sergilemesine yol açabilmektedir. Ergenlerin kişilik özelliklerinin yanı sıra ailelerinin tutumları ve onlarla yaşadıkları sıkıntılar, sevgi yoksunluğu, eğitim ortamlarından kaynaklanan sorunlar, göç, hızlı kentleşme, sanayileşme, ekonomik kriz gibi birçok faktör onları saldırgan davranışlara, şiddete ve suça yöneltebilmektedir. Ergen bu dönemde bir yandan biyolojik değişiklikler yaşayıp bu duruma uyum sağlamak için çabalarken, diğer yandan da kimlik gelişimini tamamlamaya çalışmaktadır. Bu süreçte ailesinden bağımsızlaşmaya, özerklik kazanmaya çalışan ergen akranlarına yönelmekte, kendini ispatlama girişimlerinde engellerle karşılaştığında da saldırganca davranabilmektedir.

Bu dönemde kuşkusuz akranlar, ergenler için büyük önem taşımaktadır. Ergenin en iyi anlaştığı, kendini yakın hissettiği kişiler, arkadaşlarıdır. Akranlar ile gerçekleştirilen ortak yaşantılar, bireylerin özsaygılarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Birey bu dönemde akranları tarafından kabul görmek ister ve süreçte kimi zaman akranlarına uyma davranışları gösterebilir. Bu davranışlar olumlu olabileceği gibi bazen de okuldan kaçma ve saldırganlık gibi olumsuz olabilmektedir. Böylesi davranışlar hem ergenlerin gelişimini ve sağlığını hem de ailelerin ve genel olarak toplumun uyumunu bozabilmektedir. Bu nedenle ergenlerin saldırganlık

davranışları üzerinde yapılacak araştırmalar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de büyük önem taşımaktadır.

Saldırganlığın kronik bir hal almaması için gerekli önlemlerin zamanında alınması gerekmektedir. Zamanında önlemlerin alınabilmesi ancak saldırganlık davranışlarının kuramsal temeller ve bilimsel veriler ışığında açıklanabilmesine bağlıdır. Literatüre bakıldığında saldırganlık konusunda yapılmış çeşitli araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte araştırmalar incelendiğinde saldırganlığın aile, internet ya da spor gibi sınırlı değişkenlerle ele alındığı dikkati çekmektedir. Oysa ergenlerde saldırganlığın sınırlı değişkenler bir yana, çok çeşitli değişkenlerle etkileşim halinde olması olasıdır. Bu nedenle çalışmanın temel problemini ergenlerin saldırganlık davranışları ile demografik değişkenler, algılanan ana-baba tutumu, evre güvenliği, akran ilişkileri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Böylelikle saldırganlıkla ilişkili çok sayıda değişkenin bir arada değerlendirilebilmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir.

Aşağıda sırası ile saldırganlık tanımları, türleri, saldırganlığın nedenleri, ergenlik döneminde yaşanan değişiklikler ve ergenlerde saldırganlık konularına yer verilecektir.

1.1.SALDIRGANLIK

1.1.1.Saldırganlık Tanımı

Öfkenin, kızgınlığın dışa vurum Őekillerinden olan saldırganlıkla ilgili ortak tek bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Saldırganlık, bireyin kendisine veya başkalarına yönelik ortaya koyduğu rahatsızlık verici davranışlar Şeklinde tanımlanabileceği gibi, bireyin kendini tehlikelerden korumak için ortaya koyduğu alternatif bir davranış biçimi olarak da tanımlanabilir (UĞur, 2013: 9). Saldırganlık yine öfke, korku gibi duygular, engellenme, düşmanca davranışlar gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındaki kişiye zarar vermeyi, ona engel olmayı veya kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel her türlü davranış olarak da tanımlanmaktadır (Koç, 2011: 19). Bir başka tanımda saldırganlık hakim olmak, yenmek amacı ile güçlü, Şiddetli, etkili bir hareket ve eylem; bir içi bozmaya, engellemeye yönelik

düşmanca, yaralayıcı, yıkıcı, hırpalayıcı amaç taşıyan her türlü davranıştır (Ertan ve Ardalı, 1996: 143). Bununla birlikte literatüre bakıldığında şiddet, zorbalık, öfke, saldırganlık kavramlarının bir arada ya da birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.

Saldırganlık kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan kavramlardan biri, “şiddet”tir (violence). Kökeni Arapça olan ve genel olarak “sertlik”, “zorluk”, “güç denemesi” şeklinde ifade edilen kavram, son zamanlarda “insana eziyet etme ve rahatsızlık verme” anlamında kullanılmaktadır (Çiçek, 2009: 61). Yine İngilizcede şiddet kelimesi, “kişisel özgürlüğü zor kullanarak kısıtlama, büyük güç ve sertlik” gibi anlamlara gelmektedir (Ekşi, 2010: 11).

Tıpkı “saldırganlık” kavramında olduğu gibi şiddet kavramında da ortak tek bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Kimileri şiddeti duygulardaki aşırılık, kaba kuvvet, beden gücünün kötüye kullanımı, taşlı, sopalı, silahlı saldırılar, bireye ve topluma zarar veren eylemler şeklinde tanımlarken (Kocadaş, 2010: 9-10) insan yaralamaya ve/ya da mala zarar vermeye yönelik davranış (Michaud, 1995: 8) ya da “güç ve baskı uygulayarak insanların bedensel veya ruhsal açıdan zarar görmesine neden olan bireysel veya toplu hareketlerin tümü” (Acar, 2012: 13) şeklinde de tanımlanmaktadır. Bununla birlikte şiddet, yaralama, sakat bırakma, öldürme şeklinde başkalarına zarar vermeyi içerdiği için genel anlamda gücü aşan bir durumdur ve birilerine fiziksel ve/ya da ruhsal açıdan zarar veren her türlü davranış şiddet olarak değerlendirilebilir (Kocacık, 2004: 12).

Şiddet ve saldırganlık kavramları birbirlerinin yerine kullanıldıkları halde eş anlamlı kavramlar değildirler. Şiddet ve saldırganlık arasındaki fark çok açık olmayabilir, ancak şiddeti, saldırganlığın bir alt kümesi olarak düşünmek doğru olacaktır (Taylor, 1993’ten akt. Koç, 2011: 22); yaygın görüşe göre saldırganlık, şiddeti de içine alan, daha geniş bir kavramdır.

Literatüre bakıldığında saldırganlıkla birlikte anıldığı görülen bir başka kavram ise öfke (anger) dir. Şakiroğlu’na göre (2012: 16) öfke;

- Normal
- Enerji verip, güçlü hissettiren
- Herkes tarafından hissedilen
- Vazgeçilemeyen

- Dikkat ve konsantrasyon becerisini artıran
- Güçlü ama kontrol edilmesi öğrenilebilen
- Kişinin kendisini daha yeterli ve aktif hissetmesini sağlayan
- Şiddet ve saldırganlıktan farklı
- Haksızlığa uğranınca ortaya çıkan
- İnsana özgü yargılama içeren bir duygudur.

Öfke doğru ifade edildiğinde insan için koruyucu ve olması gereken bir duygu iken, kontrol edilemeyip saldırganlık olarak ortaya çıktığında birey ve toplumu tehdit eden bir silah haline gelebilmektedir. Tehlikeli olan öfke duygusu değil, öfke duygusunu ifade ediş biçimi ve yol açtığı saldırganlık davranışdır (Şakiroğlu, 2012: 14).

Saldırganlık ve şiddet kavramlarıyla karıştırılan, çoğu araştırmalarda ve gündelik yaşamda onların yerine kullanılan diğer bir kavram ise zorbalıktır. Zorbalık her ne kadar saldırganlığın bir alt boyutu olsa da belirgin özellikleriyle şiddet ve saldırganlıktan ayrılır. Zorbalık güç dengesizliğinin olduğu, kurbanın kendini savunmasız ve örselenmiş hissettiği ve tekrarlı olan saldırgan davranışlardır (Totan, 2008: 14). Zorbalıkta bir ya da birden fazla kişi kendinden güçsüz olan diğer kişileri, sürekli olarak rahatsız eder ve saldırganca davranışlar gösterir.

Başta ele aldığımız saldırganlıkla ilgili tanımlar incelendiğinde; saldırganlığın genel olarak bir kişinin karşısındakine veya kendine, fiziksel ya da psikolojik zarar verme, yaralama amacı ile yaptığı davranışlar olarak tanımlanabileceği ifade edilebilir. Bununla birlikte bir davranışın saldırganlık olarak tanımlanabilmesinde belirleyici olan şey kişinin niyetidir. Saldırganlık açık bir şekilde, görünür bir nedene bağlı olabileceği gibi sebebi net olarak belli olmayan biçimde de ortaya çıkabilir. Bunun yanı sıra kişi kendini korumak amacıyla, tepkisel olarak da saldırganlık gösterebilir. Hangi biçimde ortaya çıkarsa çıksın davranış, zarar verme niyetiyle yapılmışsa karşısındaki kişiyi incitmemiş bile olsa saldırganlık olarak nitelendirilir. Diğer yandan kazara karşısındakini inciten veya acı veren davranış saldırganlık olarak değerlendirilmez (Bilgin, 2008: 45).

Saldırganlıkla ilgili olarak farklı tanımların yapılması ve kavramın çok boyutlu yapısı, çeşitli saldırganlık sınıflamalarının yapılmasına yol açmıştır. Aşağıda kısaca bu sınıflamalar temelinde ele alınan saldırganlık türlerine yer verilmektedir.

1.1.2. Saldırganlık Türleri

Saldırganlığın çok boyutlu bir kavram olması çok farklı saldırganlık sınıflamalarının yapılmasına neden olmuştur. Freedman ve arkadaşları (2003: 249) üç tür saldırganlıktan bahsetmektedir. Bunlar özgeci (prosocial) saldırganlık, düşmanca (hostile) saldırganlık ve izin verilmiş (sanctioned) saldırganlıktır. Freedman ve arkadaşlarına göre özgeci saldırganlık, grubun moral (ahlaksal) standartları açısından kabul edilebilir amaçlar çerçevesinde toplumsal olarak onaylanan saldırganlıktır. Düşmanca saldırganlık ise toplumsal olarak onaylanmaz. Suikast, cinayet, darp etme ve gangster saldırıları gibi insanları inciten kışkırtılmamış ya da tahrik edilmemiş suç eylemleri açıkça toplumsal kuralları çiğnemektedir ve bu nedenle düşmanca olarak nitelendirilir. Fakat birçok saldırgan davranış, gerçekte toplumsal kuralların zorlamasıyla oluşur ve bu yüzden de, özgeci ya da toplumsal olarak nitelenir. Yasaları destekleme ve uygulamaya yönelik eylemler, uygun ana baba disiplini ya da savaş sırasında komutanın emirlerine uyma pekala uygun, hatta gerekli görülmektedir. Son olarak, düşmanca saldırgan davranışla özgeci saldırganlık arasında bir yere düşen ve izin verilmiş saldırganlık adı verilen diğer bir saldırgan davranışlar sınıfı daha vardır. Bu grup, toplumsal kuralların gerekli kılmadığı, fakat toplumsal kurallar çerçevesi dışına taşmayan saldırgan eylemleri içerir. Örneğin tecavüz etmeye çalışan birisini engellemek için saldıran bir kadının davranışı, toplumun izin verdiği kuralların içinde yer alır.

Başka bir sınıflamada ise duygusal ve araçsal saldırganlık şeklinde ikili bir sınıflamaya gidilmektedir. Duygusal saldırganlık öfkeyle ilişkili olup kurbanın kendi kendine zarar vermesini içerir. Engellenme, küçümsenme, aşağılanma durumunda kişinin saldırganlaşması duygusal saldırganlığa örnek verilebilir. Öte yandan araçsal saldırganlık, öfke duygusuyla direk ilişkili olmayıp, doğrudan hedefe yönelik bir davranış olarak ortaya çıkar. Uyuşturucu bağımlısı birinin, uyuşturucu maddeleri

elde edebilmek için eczacıya saldırması, amacına ulaşmak için araçsal saldırganlığı kullanması, bu tür saldırganlığı örneklemektedir (Koç, 2011: 30).

Göksu (2007: 79) rahatsız edilme ve engellenme sonucu ortaya çıkan saldırganlık davranışlarından bahsetmektedir. Başkaları tarafından rahatsız edilen insanlar rahatsız edenlere karşı saldırganlık duygusu içindedirler. Burada kişilerin mevcut konumları bozulmaya çalışılır: uyuyan bir insanı zorla ve uygunsuz bir şekilde uyandırmaya çalışmak, dinlenen bir insanı rahatsız etmek gibi. Ekonomik bunalım dönemlerinde ise insanlar toplum olarak engellenmektedirler. İstediklerini alamamakta ve saldırganlaşmaktadırlar. Fakat eğer bunalımın gerekçeleri haklıysa (örneğin savaş durumunda), saldırganlık duygusu davranışa dönüşmeyebilir. Durakta otobüs bekleyen bir kimse gelen otobüsün durakta durmamasını otobüsün dolu olmasına bağlarsa öfkelenmeyebilir ancak otobüs boş ise öfkelenir. Dolayısıyla engellenmede haklılık ve engelleyenin niyeti önemlidir. Eğer engelleyenin niyeti “üzüm yemek değil de bağcıyı dövmek” olarak algılanırsa saldırganlık duygusunun davranışa dönüşmesi kolaylaşır.

Bir başka sınıflama, uyum sağlayan ve zarar veren saldırganlık şeklindedir. Uyum sağlayan saldırganlık, birey ve toplumun yaşamını sürdürebilmesi, koruyup kollaması amacıyla belli ölçü ve sınırlar içinde gösterilmesi gereken saldırganlık davranışlarıdır. Bunun için verilebilecek en güzel örneklerden biri, düşman saldırısına uğramış bir bireyin ya da ulusun kendini savunmak için savaşmasıdır. Herhangi bir saldırı karşısında düşmana karşılık vermek kendini ve ülkesini korumak için zorunludur. Zarar veren saldırganlıkta ise, doğaya, insanlara, hayvanlara bilerek ve isteyerek kötülük yapmak, yıkıp yok etmek söz konusudur (Köknel, 1996: 22). Uyum sağlayan saldırganlıkta kendini korumak için saldırganlık gösterilirken, zarar veren saldırganlıkta bilinçli bir eylem söz konusudur. Kişi bilinçli bir şekilde kötülük yapmaktadır.

Diğer saldırganlık türlerini incelediğimizde karşımıza doğrudan saldırganlık, dolaylı saldırganlık, ilişkisel saldırganlık ve sosyal saldırganlık çıkmaktadır. Bunlardan doğrudan saldırganlık sözel ve fiziksel olmak üzere iki türüdür.

Fiziksel saldırganlık “fiziksel olarak bireyin kendisine ve/veya başka bir varlığa (canlı-cansız) zarar verme, acı çektirme amacı güden her türlü davranış”

(Kula, 2008: 12) olarak tanımlanmaktadır. Weilburger (2009:30) fiziksel saldırganlığı dokuza ayırmıştır:

- Herhangi bir cisim atmak.
- İtmek, sıkıca tutmak.
- Tokat atmak.
- Tekmelemek, yumruklamak.
- Bir cisim ile vurmak.
- Defalarca vurmak, dövmeek.
- Boğazını sıkıkmak.
- Silah ile tehdit etmek.
- Silah, bıçak kullanmak.

Sözel saldırganlık ise “sözel iletişim yoluyla psikolojik olarak karşıdaki kişiyi incitme ve ona zarar verme amacı güden davranış biçimidir” (Kula, 2008: 12). Yine Weilburger (2009:31) sözel saldırganlığı altıya ayırmaktadır. Bunlar:

- Hakaret etmek, küfür etmek.
- Somurtmak veya bir konu üzerinde konuşmayı reddetmek.
- Şiddet doğrultusunda tehdit etmek.
- Bir şeylerle vurmak, tekmelemek.

Dolaylı saldırganlık, saldırganla karşıdaki kişi arasında fiziksel kavga durumu olmaksızın zarar verme teşebbüsünün bulunduğu saldırganlık türüdür. Bir kişinin dedikodusunu yapmak, o kişi hakkında yalan yanlış haberler yaymak, kişinin sınırlarını ortaya çıkarmak dolaylı saldırganlığa örnek olarak verilebilir (Filiz, 2009: 23).

İlişkisel saldırganlık, kişilere zarar verme stratejilerinin doğrudan kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Kasten, bilinçli olarak birilerine aldırılmamak, arkadaşlıklarını ya da duygusal desteklerini geri çekmek, sevdiğini göstermemek, tehdit etmek, gruptaki birini dışlamak veya onunla konuşmamak bu saldırganlığın örneklerindedir (Öztürk, 2008: 22). Kişiyi konuşmamak örneğine bakıldığında

ilişkisel saldırganlık sözel saldırganlığın bir biçimidir. “Sözel ya da dolaylı saldırganlığın neden olduğu psikolojik zarar gözle görülebilir çürük ya da kırıklardan öte gerçek yaralar oluşturur” (Koç, 2011: 30). İlişkisel saldırganlığa benzer bir başka saldırganlık türü de sosyal saldırganlıktır. Sosyal saldırganlık genel olarak “bir kişinin itibarını veya sosyal statüsünü zedeleyerek bireyin kişilik ve sosyal durumuna zarar verme amacı taşıyan davranışlar” (Öztürk, 2008: 22) şeklinde nitelenebilir.

İnsanlık tarihinden bu yana var olan saldırganlık davranışının ne olduğu türleri ve bu davranışların kaynağının neliği birçok araştırmacı tarafından ele alınmış ve saldırganlık üzerine birtakım kuramlar geliştirilmiştir. Aşağıda saldırganlık konusunda öne çıkan kuramların açıklamalarına yer verilmektedir.

1.2. SALDIRGANLIK KURAMLARI

İnsanlardaki saldırganlık davranışlarını ele alan çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Bu kuramlarda saldırganlık içgüdü, engellenme, biyolojik ya da bilişsel çeşitli bakış açıları temelinde açıklanmaktadır. Saldırgan davranışların yapısından ve onun insanlar arasındaki yaygınlığından dolayı, insanların niçin bu şekilde davrandıklarıyla ilgili açıklamalar hemen her zaman saldırganlık araştırmalarında ilk sıralarda yer almaktadır (Koç, 2011: 33). Bu bölümde konuyla ilgili temel kuramlar incelenecektir.

1.2.1.İçgüdü Kuramları

İçgüdü kuramları, saldırganlık davranışlarını açıklamada önemli bir yere sahiptir. Bunlardan öne çıkan iki kurama aşağıda yer verilmektedir: Sigmund Freud’un psikanalitik kuramı ve Konrad Lorenz’in etolojik yaklaşımı.

1.2.1.1. Psikanalitik Kuram

Saldırganlığı içgüdüsel bir davranış olarak açıklayan Psikanalitik bakış açısının en önemli temsilcisi kuşkusuz Freud’dur. Freud içgüdüsel dürtülerin etkisi konusunda ısrar etmiş ve ünlü eseri “An Outline of Psychoanalysis”te (1955), bütün etkinliklerin nihai sebebinin içgüdüler olduğunu belirtmiştir (Erten ve Ardalı, 2005:

145). O, önceleri davranışların temelinde yaşam içgüdüsünün (eros) olduğunu ileri sürmüş ve bu içgüdüğü “libido” olarak adlandırmıştır. Ona göre saldırganlık libidonal dürtünün doyurulmasının engellenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Freud evrensel bir öge olarak saldırganlığın doğuştan geldiğini, bütün canlılarda ortak olduğunu, öğrenmeyle değişmediğini ve cinsel içgüdüye bağlı bulunduğunu ileri sürmüştür (Köknel, 1996: 34).

Bilim adamı 1920’lerde kuramını gözden geçirdiğinde bu görüşü terk ederek saldırganlığı ölüm içgüdüsü (thanatos) ile açıklamaya çalışmıştır. Ona göre thanatos yaşamın tahrip edilmesine ve sona erdirilmesine yönelik bir enerji çeşididir (T.C. Başbakanlık, 1998: 10). İnsan davranışları eros ve thanatos arasındaki karmaşık ilişkiden meydana gelir. Saldırganlık da ölüm içgüdüsünün gerçekleşmesidir. Freud, bedensel temeli olan saldırganlık içgüdüsünün, “düşmanlık ve yok etmeyle ilgili aktif bir içgüdü” olduğunu ileri sürer (Koç, 2011: 35).

Freud’a göre saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki nesnelere çevrilmesidir (Geçtan, 1988: 26). Kaynağını erostan alan cinsel dürtü gibi, thanatosa dayanan saldırganlık dürtüsü de bedensel gerilimlerden oluşur ve dışa vurulması gerekir (Hogg, 2007: 488). Bu iki dürtü insanda doğuştan vardır ve saldırganlık dürtüsü cinsel istek kadar temel bir insan davranışıdır. “Saldırganlık dürtüsü asla yalnız değildir, daima erotik dürtülerle birleşmişlerdir ve insanların yaratmış olduğu uygarlıkta yatıştırıcı ve koruyucu rol ona düşmektedir” (Freud, 1994: 132).

Freud’un kuramını ilginç kılan saldırganlığın gerekli olduğunu söylemesidir.

“Ona göre, insanlar saldırgan davranışlarda bulunmazlarsa, saldırganlığa neden olan enerji birikir ve kendisine bir çıkış yolu arar. Eğer bu enerji bir şekilde davranışlara yansımaz ise psikolojik rahatsızlıklara kadar uzanan ciddi sorunlara yol açar. Saldırganlığın davranışa yansımaları durumunda, kişi deşarj olur ve saldırganlık enerjisini azaltarak, daha ciddi sorunların oluşmasını önlemiş olur. Onun bu görüşü psikoanalitik kuramda ‘katarsis’ olarak isimlendirilir” (Vatandaş, 2003: 5).

1.2.1.2. Etolojik Kuram:

Saldırganlığı içgüdü olarak gören diğer bir kuramcı ise Lorenz’dır. O, saldırganlık davranışını insan ve hayvan davranışlarını karşılaştırmalı olarak ele alarak incelemiş, saldırganlığı evrim ilkeleriyle açıklamaya çalışmıştır. Bir hayvan kendi türünün diğer üyelerine karşı saldırganca davranışlarda bulunur; “bu, birey

ve/veya aile birimlerinin seksüel seçim, çiftleşme, yiyecek ve yaşam alanı gibi ulaşılabilir kaynakları en etkili şekilde kullanacak tarzda dağılmalarını sağlar” (Hogg, 2007: 489).

Lorenz saldırganlık enerjisinin içgüdüsel bir özelliğe sahip olduğunu ve saldırganlığın türler arasında değil türler içinde olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bir organizma kendi türündeki bireylere değil, diğer türlerden olanlara daha fazla saldırganca davranır. Bu kurama göre organizmalar türün en güçlü ve en iyi olanlarının yaşamasını ve böylece o türün devamını sağlamak için saldırıda bulunurlar (Koç, 2011: 41).

Lorenz değişik koşullar altındaki tropik balıkları gözlemlemiş ve bu gözlemlerinde belirli erkek balıkların kendi türünden diğer erkek balıklara saldırdıklarını, diğer türlerdeki balıkları ise görmezlikten geldiklerini, onlara saldırmadıklarını ortaya koymuştur. Fakat eğer biri dışında aynı türdeki bütün erkek balıklar akvaryumdan alınır, yalnız kalan balık, daha önce dokunmadığı başka türden balıklara da saldırmaktadır. Bunun yanı sıra kendi türünden bir dişi dışında bütün balıklar akvaryumdan alındığında, sonuçta ona da saldırarak ve öldürecektir. Lorenz, saldırganlığın içgüdüsel bir gereksinim olduğunu ifade etmiş ve alışılmış hedeflerin uzaklaştırılması durumunda bu gereksinimin onları hazır buldukları herhangi bir hedefe saldırmaya ittiğini gösteren bir kanıt olduğunu dile getirmiştir (Freedman ve diğerleri, 2003: 253-254).

Lorenz ve arkadaşları çeşitli türlerdeki hayvanlar üzerinde yaptıkları araştırmalarda, hayvanların yiyecek ve su bulmak, yavrularını, eşlerini, yuvalarını korumak için kendi türünde ya da başka türden hayvanlara saldırdıklarını gözlemlemişlerdir. Toplu halde yaşayan hayvanlar barınma, beslenme, korunma alanlarına, karşı başka hayvanlar tarafından tehdit algıladıklarında eş veya yavrularının tehlikede olduğunu hissettiklerinde belirli aşamalardan geçen saldırı iletileri verirler. Bu davranışlar kuşlarda tüylerini kabartma, tek parmaklı hayvanlarda toprağı eşeleme gibi örneklerle karşımıza çıkar. Tehlikenin sürdüğünü algıladıklarında birbirini takip eden düzenli davranış kalıpları içinde saldırganca davranışlara geçerler. Bu davranışlar sonucunda karşı taraf korkup kaçarsa ortalık yatıştır aksi durumda kavga başlar (Köknel, 1996: 27).

Kuramda, dar yerlere kapatılan hayvanların saldırgan davranışlarda buldukları ileri sürülmüştür. Hayvanlar, dar yerde beraber yaşamaya karşı içgüdüsel olarak tepki vermektedirler. Yaşam alanlarının genişliği türden türe değişiklik gösterir. “Bu alanın daralması organizmalar tarafından kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılanır. Saldırganlık yaşam alanına yapılan ve yapılacak olan hücumlara yönelik bir harekettir” (Kulaksızoğlu, 1999: 240). Hayvanların yaşam alanlarını tehlikede gördüklerinde saldırgan davrandıkları belirtilmektedir. Tıpkı hayvanlar gibi insanlar da saldırganlık içgüdüleriyle hareket etmektedir. Hayvanlar üzerinde birçok gözlem yapan Lorenz, saldırganlığın insanlarla ilgili boyutundan bahsederken kendi yaşantısından örnek vermektedir:

“Tuna Monarşisinin henüz var olduğu ve hizmetçi kızların çalıştığı zamanlarda teyzemde gözlemlediğim bir davranış vardı. Hiçbir zaman hizmetçileri 8-10 aydan fazla yanında çalışmıyordu. Ardından işe aldığı yeni hizmetçisini ise yere göğe sığdıramıyor, ona övgüler yağdırıp duruyordu. Birkaç ay geçtikten sonra ise düşüncesi değişiyor ve hataları gözüne batıyor, en sonunda da büyük bir nefret besliyor ve zavallı kızla büyük bir kavga yaptıktan sonra kovuyordu. Bir sonraki hizmetçisinde ise her şey yeniden başlıyordu” (Lorenz, 2005: 168).

Köknel'e (1996) göre beslenme, korunma gibi gereksinimlerinin doyuma ulaşmasına, tehdit altında ve tehlike içinde bulunmamasına karşın kendi türüne saldıran, işkence yapan, yaralayan, öldüren tek canlı, insandır. Her ne kadar ilk insanlarda saldırganlık içgüdüleri uyma yönelimli olsa da insanlar çevrelerine egemen olmaya başladıkça gruplar oluşturmaya başlamışlar ve içgüdülerini zararlı şiddet eylemleri ile ortaya koymuşlardır (Polat, 2001: 11). Lorenz'e göre “bugünkü uygar insan saldırganlık dürtüsünü yeterince boşaltamamasının sancısını çekmektedir” (Tarhan, 2000:112). Bununla birlikte hayvanları gözlemleyerek geliştirilen bu kuram, insanların saldırgan davranışlarının nedenlerini açıklamada yetersiz kaldığı şeklinde eleştirilmektedir.

1.2.2.Biyolojik Kurama Göre Saldırganlık

Biyolojik kuramcılar, insan ve hayvanlardaki saldırganlık davranışlarını araştırmışlar; saldırganlığa yol açtığını düşündükleri hormonları, genleri ve beyindeki çeşitli bölgeleri incelemiştirler. Saldırganlık davranışlarını biyolojik temellere dayandıran kuramda yapılan çalışmalar “her türlü sosyal davranışın ve tabii ki şiddetin, prefrontal korteks- amigdala- hipotalamus üçgeninden işlediği

düşüncesini işaret etmektedir” (Savrun, 2000: 10). Bununla birlikte kuramda çevrenin etkisi de kabul edilir (Bee ve Boyd, 2009: 503).

Bu yaklaşım, bir anlamda, saldırganlığın doğuştan olduğunu savunan görüş ile ileride değinilecek olan saldırganlığın sosyal bir öğrenme olduğunu savunan görüşü ortak bir noktada birleştirmektedir. Bu yaklaşıma göre, şiddetli fiziksel istismara maruz kalmış insanlarda, yaşanan kötü deneyimlere bağlı olarak sinirsel bir hasar oluşmaktadır. Bu sinirsel hasar ise, bu kişilerin biyolojik olarak şiddete yakınlıklarını sağlamaktadır (Vatandaş, 2003:7).

Biyolojik yaklaşımda genlerle ilgili ortaya konulan görüşlerden birisi, saldırgan davranışların kadın ve erkeklerin taşımış olduğu kromozomlarla ilgili olduğudur. Soy ağacının bütün özellikleri genler aracılığıyla aktarılır. Her insanda 23 çift kromozom bulunmaktadır. 22 çift kromozom kadında ve erkekte aynı olmakla birlikte, cinsiyeti belirleyen ve otozom adı verilen kromozomlar kadınlarda XX erkeklerde ise XY şeklindedir. X kadın cinsiyetini, Y ise erkek cinsiyetini temsil etmektedir. “Erkek ya da kadın yumurtalarında türlü nedenlerle ortaya çıkan bozukluklar sonucu erkekte XY kromozomlarına bir Y kromozomu daha eklenirse saldırgan davranışlara, şiddet eylemlerine ve suça yatkın insanlar ortaya çıkar” (Köknel, 1996: 30).

Bazı erkeklerde fazladan Y kromozomunun bulunması ‘süper erkeklik’ olarak adlandırılmıştır. Bu insanların suça ve saldırganlığa daha fazla yatkın olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bununla ilgili yeterince bilimsel kanıt ortaya konulamamış ve bir varsayımdan öteye gidilememiştir.

Konu, hormonlar açısından ele alındığında ise içsalgı (hormon) bezleriyle saldırganlık arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bu görüş ilk defa, 1950’li yıllarda ABD’de ileri sürülmüştür. Daha sonraları, bu ilişkinin endişe, kaygı, korku, kızgınlık, öfke duyguları sonucunda dolaylı olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir. Yani ifade edilmek istenen şey; içsalgı bezlerinin, söz konusu duygu durumlarına etki ettiği, o duyguların değişmesine, yükselmesine neden olduğu, bunun sonucunda da insanların saldırganlık ve şiddet eylemlerine daha yatkın hale geldikleridir (Köknel, 1996: 31).

Yine yapılan araştırmalara bakıldığında erkeklik hormonunun saldırganlığı etkilediği görüşü karşımıza çıkmaktadır. Hayvan türlerinde ve insanda, erkeklerin

dişilere göre daha saldırgan olması bu tespitleri destekler niteliktedir. Bunun ne oranda öğrenildiği tartışmaya açık olmakla birlikte insan ve hayvan yavrularının erkeklerinin, şiddet öğesi bulunan oyunlara daha fazla ilgi göstermeleri dikkat çekicidir (Vatandaş, 2003: 12).

Biyolojik temelli kuramlar kendilerinden önceki içgüdü kuramlarından insanları saldırganlığa iten nedenleri biyolojik mekanizmaları tanımlamasıyla ayrılır ve bu mekanizmaların önemine vurgu yaparlar. Biyolojik kuramcılar beyin veya sinir sisteminin saldırgan davranışla ilgili olan bölgelerini tespiti çalışmışlardır (Ayan, 2010: 137).

Organizmalardaki davranışlar merkezi sinir sisteminin bir bütün olarak çalışması sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak farklı davranışlarda beynin farklı bölümleri daha fazla aktiftir. Yapılan bazı araştırmalarda merkezi sinir sisteminin tahrip edilmesi sonucu saldırgan davranışların gözleendiği ve beynin işlevlerini yerine getiren birtakım mekanizmaların saldırganlıkla ilgili olduğu iddia edilmiştir. Buna göre katekolaminerjik, dopaminerjik ve serotonerjik sistemlerle saldırganlık arasında bir ilişki bulunmaktadır. Norepinerfrinin duygusal saldırganlığın ortaya çıkmasına ve artmasına neden olduğu, bunun yanında yırtıcı saldırganlığı engellediği ileri sürülmüştür. Ayrıca, beyin hücreleri arasındaki iletiyi sağlayan maddelerden birisi olan serotoninin, saldırganlığı etkilediği de savunulmuştur. Saldırganlık ve şiddet davranışı gösterenlerde ve impulsif yangın çıkaranlarda beyin serotoninin düşük düzeyde tespit edilmesi bu görüşün en önemli dayanağını oluşturmaktadır. Serotoninin genel saldırganlıktan ziyade, dürtüsel saldırganlıkla ilgisi olduğu düşünülmektedir (Vatandaş, 2003: 12).

Beyin ve sinir sistemi üzerinde çalışmalar yapan uzmanlara göre saldırganlığın türleri vücutta etkilenen nörolojik devrelere göre değişiklik göstermektedir. Bu çalışmaların birinde, beyin bölgesine elektriksel uyarılar gönderilmiş ve saldırganlığı başlatan ve durduran bölgelerin haritasını oluşturmanın ve böylece saldırganlığı denetleyebilmenin mümkün olabileceği belirtilmiştir. (Polat, 2001: 9).

Limbik sistem ismi verilen temporal loblar ve korteks altı yapılarda yer alan birtakım merkezler beynin saldırganlıkla ilgili olan kısımlarıdır. “Limbik sistemin hipotalamus, septal alan ve amigdala bölgelerinin, saldırganlıkla en çok ilgili

bölgeleri olduğu sanılmaktadır. Bu alanların uyarılması saldırganlığı artırmaktadır” (Vatandaş, 2003: 13).

Beyindeki mevcut limbik sistem duygu ve heyecanlarla ilgili davranışlar üzerinde etkilidir. Yapılan bir deneyde limbik sistemin bazı bölümleri hasar görmüş maymunların, en küçük bir kışkırtmaya şiddetli bir öfkeyle karşılık verdikleri gözlenmiştir. Bu durumu gereçlendirmek için ileri sürülen görüş, hasar gören bölgenin ketleyici bir etkiye sahip olmasıdır. Sistemlerindeki diğer bölgelerde hasar oluşan maymunlar ise, herhangi bir saldırıya uğrasalar bile saldırgan davranışlarda bulunmamışlardır (TÜBİTAK, 2011: 21).

Biyolojik kuramda, insanların saldırgan davranışlarının arkasındaki biyolojik faktörler açıklanmaya çalışılmıştır. Kuramda çevre etkisi kabul edilmekle birlikte bireyin bilişsel, sosyal ve duyuşsal yönü çalışmalarda göz ardı edilmiş, dolayısı ile saldırgan davranışları açıklamada yetersiz kalınmıştır.

1.2.3. Engellenme-Saldırganlık (Dürtü) Kuramı

Saldırganlıkla ilgili diğer bir görüş de engellenme- saldırganlık kuramıdır. 1939’da John Dollard, Neal Elgar Miller, Orval Hobart Mowrer, Leonard William Doob ve Robert Richardson Sears’ın katkılarıyla geliştirilen bu kurama göre engellenme durumunda bir kişi veya bir objeye zarar verme yönelimli bir dürtü ortaya çıkar (Ayan, 2007: 135) ve bu dürtü, saldırganlığın temel ögesini oluşturur.

Engellenme, insanın kişiliğinden kaynağını alan, bilinç ve bilinç dışı evreleri kapsayan bir süreçtir. Göksu’ya (2007: 73) göre araştırmacılar engellenmenin kişilerden kaynaklanan en önemli nedenleri olarak kendine güvensizliği ve ne istediğini söyleyememeyi göstermektedirler. Kuşkusuz bu durumun önlenmesine yönelik çeşitli metotlar geliştirilmiştir. Bunlardan birisi güvenli girişkenlik eğitimidir (assertiveness training). Buradaki amaç insanların duygu ve düşüncelerini en etkili bir şekilde karşısındakine aktarmayı öğretmektir. İstek ve düşüncelerini karşısındakine açık bir şekilde ifade edemeyen insanlar aciz kalarak hayatın birçok aşamasında başarısız olacaklardır. Eğer insanlar çeşitli dürtü ve isteklerini rahatlıkla ortaya koyabilirlerse gerginlikleri ortadan kalkarak saldırgan davranışlardan uzaklaşacaklardır.

Engellenme- Saldırganlık kuramcıları Freud'un psikanalitik yaklaşımından etkilenmişlerdir. Bu kuramda her saldırgan davranışın temelinde mutlaka bir engellenmenin olduğu ileri sürülür; engellenme, saldırganlık için bir uyarıcı rolü üstlenir ve organizmayı saldırgan olmaya hazırlar (Balcıoğlu, 2000: 46). Küçük bir çocuk bile, istediği herhangi bir şey engellendiğinde ağlar, çevresini dağıtır, istediğini yapmayanlara vurur, bağırır, şiddet gösterir. Hem gençler hem de yetişkinler engellendikleri takdirde şiddete başvurma eğilimi gösterirler. Gençler, eğitim ve deneyim eksikliğinden dolayı şiddet dışı yöntemler yerine daha az işlevsel olan şiddet davranışına başvurmayı tercih edebilirler (Atabek, 2010: 145).

Dollard'ın kuramında saldırganlık, huzursuzluk karşısında gösterilen ilk tepkidir. Engellenmenin yarattığı huzursuzluk ile saldırganlık doğru orantılıdır. Bu düşünce deneysel olarak da kanıtlanmaya çalışılmıştır. Örneğin bebekler süten yoksun bırakılmış ve yoksunluk düzeyleri ile kızgınlık dereceleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Deneysel çalışmaların sonuçları Dollard ve meslektaşları tarafından, toplumsal yaşamın çeşitli yönlerine genellenmiştir (Michaud, 1995: 71).

Engellenme-saldırganlık ilişkisiyle ilgili çalışma yapan kişilerden biri olan Holmes, engellenmenin insan üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla bir deney yapmıştır. İçlerinden birisinin (yalancı denek) geç gelmesini sağlatıp, denekleri uzun süre bekletmiştir. Geç kalan kişi de davranışı için hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Başka bir gün bütün denekler deney için zamanında gelmiş ve kimse bekletilmemiştir. Daha sonra, bütün deneklere geç gelen kişiye ya da grubun masum bir üyesine karşı saldırgan davranma fırsatı verilmiştir. Holmes, bekletilerek engellenen deneklerin, hem geç kalan yalancı deneye hem de grubun masum bir üyesine karşı daha saldırgan davrandıklarını gözlemlemiştir. (Holmes, 1972: 280)

Dollard, saldırganlığı, bir kişiyi incitme amacıyla ortaya konan tutum veya davranışlar olarak ifade etmektedir. Dollard'a göre engellenme karşısındaki birincil tepki saldırganlıktır ancak saldırganlığın biçiminin belirlenmesinde engellenme tek belirleyici değildir. Saldırganlığın doğrudan düşmanca davranışa dönüşüp dönüşmeyeceği birçok koşula bağlıdır. Açıkça takınılacak düşmanca bir tavrın doğurabileceği sonuçlar göze alınmıyorsa, saldırganlık yön değiştirerek simgesel bir görünüm alabilir (Koç, 2011: 49), engellenmenin şekli ve düzeyi verilecek olan tepkiyi etkileyebilir. "Dollard'a göre engellenmenin gücü, saldırganlığın gücünü de

belirlemektedir. Çok fazla istenen şeyin engellenmesi çok güçlü ise, açığa çıkacak saldırganlık da o oranda şiddetlidir” (Koç, 2011: 49).

Önceleri kesin bir şekilde her türlü engellenmenin saldırganlığa neden olduğu görüşü ileri sürülmekle birlikte bu görüş zamanla biraz yumuşatılmış, her engellenme ya da zorlamanın saldırganlıkla sonuçlanmayabileceği ifade edilmiştir. Keyfi olarak engellenmek, keyfi olmayan engellere göre daha çok kızgınlığa ve saldırganlığa neden olmaktadır. Eğer engellenme, kötü niyetli olarak algılanmaz, kazara veya zorunluluk sonucu, haklı bir nedene dayalı olarak algılanırsa, insanları o kadar kızdırmaz ve saldırganlık olasılığı da azalmış olur (Freedman, 2003: 257). Bu durumda engellenme sonucu saldırganlık davranışının ortaya çıkıp çıkmayacağını belirleyecek en önemli faktörlerden birisi, engellenmenin bir nedeninin olup olmadığıdır.

Engellenmeyle birlikte birçok sonuç ortaya çıkar ve saldırganlık bunlardan sadece bir tanesidir. Engellenmiş insan her zaman saldırganlığa başvurmaz, bunun yanı sıra engellenmeye yol açan durumu ortadan kaldırmaya yönelik davranışlar, ruhsal bunalım, küskünlük gibi birçok değişik tepkiler de verebilir. Her engellenme saldırganlığa yol açmayacağı gibi her saldırgan davranışın nedeni de engellenme değildir. Engellenmeyi oluşturan etkenin niteliği saldırganlığın ortaya çıkmasında önemli rol oynar. Engellenme yaratan etken sadece yoğun olduğu zaman saldırganlığa yol açarken, hafif veya orta derecede olduğunda saldırganlığı arttırmayabilir. Ayrıca engellenme, hak edilmiş, zorunlu ve doğal olarak görüldüğünde değil de, keyfi veya haksız olarak görüldüğünde saldırganlığı arttırmaktadır (Başbakanlık, 1998: 14).

Sonuç olarak engellenme-saldırganlık kuramı, saldırganlığın nedeni olarak engellenmeyi göstermektedir. Ancak bu görüş saldırganlığı tam olarak açıklayamamaktadır. Engellenen her insan saldırganlık göstermemekte, geri çekilip tepki vermeyebilmektedir. Ayrıca burada niyet önemlidir. Engellenmenin kendine zarar vermeye yönelik bir eylem olarak algılanması gerekmektedir. Eğer engellenme mantıklı bir nedene dayanır ya da kazara olduğu düşünülürse insan öfkelenmez ve saldırganlık olasılığı da azalmış olur.

1.2.4.Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Saldırganlık

Saldırganlığın doğuştan mı geldiği yoksa sonradan mı öğrenildiği konusunda çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Freud ve Lorenz gibi kuramcılar saldırganlığın doğuştan geldiğini iddia ederken bazı bilim adamlarına göre saldırganlıkta öğrenmenin önemli bir rolü vardır. Saldırganlıkta öğrenmenin önemini vurgulayan kuramcılardan biri Sosyal Öğrenme Kuramı'nın temsilcisi olan Albert Bandura'dır.

Sosyal Öğrenme sürecinde organizma, öğrenmeyi, başkalarını gözlemleyerek gerçekleştirir. Sinir sistemi en gelişmiş organizma olan insan organizması birçok davranışı pekiştirmeden, bir kerede, tüm özellikleri ile öğrenebilmektedir. Örneğin, parmak kaldırarak söz istemek, konuşan karşısında sessiz olmayı yaşama geçirmek bu türden öğrenmelerdir. Sosyal öğrenmede başkalarının davranışlarını, edimlerini gözlemleyerek, izledikten sonra taklit ederek öğrenme gerçekleşir. Sosyal öğrenme kuramı “gözlem yoluyla öğrenme”, “taklit ederek öğrenme”, “toplumsal öğrenme” kuramı olarak da anılır. İnsanlar, her çağda ve yaşta toplumsal öğrenmeyle birlikte yeni davranış kalıpları kazanırlar. Özellikle çocuk ve gençlerde tutum ve davranışlar başkalarının eylemlerini örnek alarak ya da toplumsal öğrenme sonucu oluşmaktadır (Balcıoğlu, 2000: 71).

Hoog'a (2007: 493) göre sosyal öğrenme kuramında şu süreçlere yer verilir:

- Bir davranışın ya da davranış zincirinin edinilmesi,
- Açık davranışların özendirilmesi,
- Davranışın sürdürülmesi.

Bandura model alma yoluyla öğrenmenin altında yatan bilişsel süreçlerden bahsetmektedir. Bilgisayar programına benzer bir şekilde çocuk bilgiyi seçerek işler, genel kural ve ilkeleri uygular, bilgiyi tartarak bir karara varır. Bu bilişsel süreçler dikkat, zihinde tutma, üretme ve güdüsel süreçlerden oluşur. Kişinin modele ve davranışlara dikkat etmesi öğrenmenin gerçekleşmesi için ilk aşamadır. Statüsü, çekiciliği yüksek, becerikli, gözleyene benzeyen modeller her zaman dikkat çekicidir. İkinci aşamada gözlenerek, belleğe aktarılan davranış, bireyin zihninde saklanır ve bellekteki bu örgütlenmeler tekrar edilir. Üretme aşamasında birey

yaptığı tekrarlar ile davranışı, model aldığı kişiye benzetmeye çalışır. Dördüncü aşamada ise güdusel süreçler yoluyla, çocuklar pekiştirilen, istedik sonuçlar verdiğini gördükleri davranışları tekrarlama eğilimi gösterirler (Miller, 2008: 257-259).

Köknel'in (1996: 45) de belirttiği gibi insanlar, her çağda ve yaşta toplumsal öğrenmeyle değişik ve yeni davranış kalıpları kazanırlar. Özellikle çocukların ve gençlerin davranışları, tutumları ve eylemleri, örnek alarak ya da toplumsal öğrenme sonucu oluşur. Kuramsal olarak çocuk ve genç kişiliğini, anneden, babadan, yakın ve uzak çevreden, toplumdan gelen örneklerle kazanır, geliştirir. Bu örneklerin saldırgan davranışlar ve şiddet eylemleri içermesi, benzer davranış kalıplarını kullanan kuşakların yetişmesine yol açar.

Bandura'ya göre davranışlar, bireyin çevresinde gözlemlendiği olay ve davranışları taklit ederek model alması ile kazanılır (Bandura, 1977). Saldırganlık da diğer davranışlar gibi gözlem yoluyla öğrenilir; bireyler saldırganlığı da başkalarının gösterdiği saldırgan davranışları gözleyerek, öğrenirler.

Model alma yoluyla öğrenme kuramı temele alınarak birçok laboratuvar çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların birisinde:

“Okulöncesi dönemdeki çocuklar, saldırgan yetişkin bir modeli bir yandan ‘patlat burnuna’, ‘bam’ derken bir yandan da büyük, şişirilmiş bir Bobo bebeğini yumruklayıp başına çekiçle vururken izlemişlerdir. Bir karşılaştırma grubunda model, saldırgan olmayan bir biçimde Tinkertoylelerle oynamış ve kontrol grubuna ise bir model sunulmamıştır. Daha sonra çocuklar, yetişkin modelin saldırgan bir biçimde kullandıkları da dahil olmak üzere bir dizi saldırgan içerikli (Bobo bebeği, ok tabancaları, direğin ucuna ipe bağlı üzerine bir yüz çizili topun sarktığı oyuncak) ve saldırgan içerikli olmayan oyuncağın (çay takımı, oyuncak ayı, kamyon) bulunduğu bir odada oyun oynamışlardır. Saldırgan modeli izleyen çocuklar saldırgan olmayan bir modeli izleyen ya da model izlemeyen çocuklardan daha saldırgan davranmışlardır” (Miller, 2008: 248).

Sosyal öğrenmenin temelinde, çocuğun çevresinde gözlemlendiği davranışları taklit etmesi sosyal öğrenmenin temelinde yatar. Konunun uzmanlarınca, çocukluk dönemlerinde yaşanan veya gözlenen kötü davranışların bireyi etkileyerek ileride saldırgan eğilimler sergilemesine yol açmasının gerekçeleri şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Yaşanan veya gözlenen şiddet çocuk için bir modele dönüşmektedir.
2. Sıklıkla yaşanan veya gözlenen şiddet pekişmekte ve böylelikle çocuktaki saldırganlık eğilimleri yerleşik nitelik kazanmakta; kişilik özelliğine dönüşmektedir.
3. Kafa travmalarına bağlı olarak, ileride dürtüsel nitelikli veya saldırgan davranışlara neden olabilecek nöro-anatomik hasarlar gelişebilmektedir.
4. Yaşanan olumsuz durumlardan hareketle, çocukta çevrenin tehlikeli olduğuna yönelik bir inanç doğmakta, çevreyi olumsuz algılamaya başlamaktadır.
5. Duyguları sözlerle değil, eylemlerle ifade etme alışkanlığı kazanılmaktadır. (Kaplan ve diğ., 1994'ten Akt. Vatandaş, 2003: 8)

Bandura, saldırganlık ve öfkede sosyal modelin çok önemli bir yer tuttuğunu, insan davranışının çevrenin belirleyicisi olduğu kadar, çevrenin de insan davranışının belirleyicisi olduğunu bu duygu ve davranışların çeşitli koşullar tarafından arttırıldığını vurgulamıştır. Bunlar; yaşantılar sonucunda direkt maruz kalınan saldırganlık içeren modeller, çevrede strese yol açan kalabalık, gürültü, sıcaklık olarak sıralanabilir. Bu gibi uyarılar insanda saldırganlık dürtüsünü arttırmaktadır (Karataş, 2008: 279).

Sosyal Öğrenme kuramcıları, öğrenmede çevresel faktörlere vurgu yapmakta, burada da gözlemden ve ödül-cezadan bahsetmektedirler. Toplumdaki saldırganlık davranışının öğrenilmesi açısından sosyalleşme süreci son derece önemlidir. Kişiler hangi davranışların saldırganlık olup olmayacağını, kimlere, hangi durumda saldırıp saldırılmayacağını, vs. hep toplumsallaşma sürecinde öğrenmektedirler. Yani insanların toplumsallaşma sürecinde öğrendikleri hiçbir koşulda saldırgan olmak değil, saldırganlığın uygun yer ve zamanıdır.

Sosyal öğrenme kuramında öğrenmeyi sağlayan temel süreçlerden biri taklit, diğeri de pekiştirme. Ödüllendirilen saldırgan davranış tekrarlanırken, cezalandırılan davranıştan uzak durulmaktadır (Göksu, 2007: 77-78). Bununla

birlikte çocuklar her modeli aynı oranda taklit etmemektedirler. Taklit edecekleri kişilerin güçlü, önemli, başarılı, sevilen veya popüler olmaları onlar için kriterdir. Yine çocuklar en çok vakit geçirdiği kişiler olan ana babalarını, öğretmenlerini ve özellikle ergenlikle birlikte akranlarını taklit etmektedirler. Bu yüzden de gelecekte çocuğun saldırgan olup olmaması ana babaların onlara nasıl davrandığıyla yakından ilgilidir. Ana babadan ceza gören çocuk, onlar varken istenmeyen davranışları göstermeyecektir ancak onların olmadığı ortamlarda ana babanın davranışlarının aynısını taklit edecek ve saldırganca davranarak başkalarını cezalandıracaktır. “Bu konudaki ilginç bir bulgu, saldırganlığın ebeveyn tarafından çok şiddetli bir şekilde cezalandırıldığı durumlarda çocukların bu davranışı sürdürmeye eğilim göstermeleridir” (Başbakanlık, 1998: 12). Öte yandan çocuğu saldırganlığa yönlendirmemek ve olumlu davranışlarını ödüllendirmek, saldırgan davranışları azaltmaktadır.

Kuşkusuz çocuklar sadece canlı olarak gördükleri kişileri taklit etmezler. Aynı zamanda televizyonda izledikleri kişileri gözleyerek de öğrenirler. “Bu konuda önemli araştırmalar yapan Bandura basında yayınlanan saldırgan davranış örneklerinin çocuklar üzerinde, özellikle de sorunlu çocuklar üzerinde yaptıkları etkiye dikkat çekmektedir” (Solak, 2001: 12).

Televizyonun ortaya çıkışı ile birlikte gelişmekte olan çocuklar için mevcut model sayısı büyük oranda artırmıştır. Bugünkü koşullarda hem çocuklar hem de yetişkinler evlerinin konforu içerisinde kendilerine sunulan modelden her çeşit şiddet davranışını öğrenmek için sınırsız seçeneklere sahiptirler (Koç, 2011: 57). Örneğin dizilerdeki kavgalar, tabancalı, bıçaklı görüntüler, boks gibi maç görüntüleri, saldırganlığı meşrulaştırmakta ve taklit edilmeye neden olmaktadır.

Davranışın tekrarlanma olasılığını o davranışın pekiştirilmesi artırmaktadır. Bununla birlikte “Bandura’ya göre, gözlem yapan kişinin, model aldığı kişinin davranışının cezalandırıldığını gözlemlemesi, benzer davranışlarda bulunmasını engeller ve modelin davranışını taklit etme gücünü zayıflatır” (Koç, 2011: 58). Örneğin trafik kurallarına uymadığı için elinden ehliyeti alınan kişiyi gözlemleyen birisi, kuralları çiğnememeye özen gösterir. Saldırgan davranışlarından dolayı cezalandırılan modeli gözleyen kişinin de saldırgan davranışı taklit etme oranında azalma olacaktır. Bandura buna dolaylı ceza adını vermektedir.

Sonuç olarak saldırganlığın açıklanması ve anlaşılmasında sosyal öğrenme kuramının önemli katkıları bulunmaktadır. Kuram saldırganlığın nedenlerini pekiştirme ve taklit yoluyla öğrenme kavramlarıyla açıklamaktadır. Sosyal öğrenme kuramı içgüdü kuramları ile karşılaştırıldığında, saldırganlığın önlenmesi ya da kontrol edilmesi konusunda daha iyimser bir tablo çizmektedir (Eroğlu, 2009: 35).

Yukarıda saldırganlık davranışını açıklamaya çalışan içgüdü, engellenme, sosyal öğrenme kuramlarını ve biyolojik temelli kuramı tek tek ele alıp incelediğimizde her birinin saldırganlık kavramını tek bir açıdan ele aldıklarını gördük. Oysa saldırganlık tek bir nedenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir örüntüye sahiptir. Yapılan çalışmalarda saldırganlığı ortaya çıkaran birçok faktörden bahsedilmektedir. Aşağıda bu faktörlere yer verilecektir.

1.3. SALDIRGANLIĞIN NEDENLERİ

Yüzyıllardan bu yana insanlar saldırganlık davranışları sergilemektedir ve bilim insanları bu davranışların nedenlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. “İnsan neden saldırganlık gösterir?” sorusunu yanıtlamak oldukça zordur ve insan doğasını bütün olarak ele alıp incelemek gerekir. Hayvanlar için saldırganlığın biyolojik ve davranışsal karşılıklarını bulmak görece kolaydır. Oysa insan organizması fiziksel, biyolojik, psikolojik yapılardan oluşur ve doğası gereği son derece karmaşıktır. Bu nedenle insan organizması için saldırganlığın temellerini açıklamak kolay değildir. Saldırganlık insanın doğasında doğuştan olan bir şey mi, yoksa sonradan içinde bulunan çevrenin etkisiyle ortaya çıkan, öğrenilen bir şey midir? (Başbakanlık, 1998: 10) Bu sorulara verilen yanıt genellikle her ikisini de içerir: Kalıtımın etkisi ve çevrenin etkisi. Bununla birlikte araştırmacıların bir kısmı biyolojik özellikleri ve dürtüleri vurgularken diğerleri geçmiş deneyimlerin ve çevrenin etkisine dikkat çekmektedir. Yukarıda değinilen kuramlar saldırganlığın nedenlerini farklı bakış açıları doğrultusunda açıklamaya çalışmışlardır. Konu, kuramsal bakış açılarından bağımsız ele alındığında saldırganlığın nedenleri konusunda bu kuramların açıklamalarının dışında da saldırganlığı ortaya çıkaran başka birtakım faktörlerden söz edilebilir.

Saldırganlığa neden olan psikolojik faktörlerden birinin engellenme olduğu üzerinde durulmuştur. Engellenmenin yanı sıra doğrudan tahrik edilme, fiziksel kötüye kullanım, küfür, alay edilme de saldırganlığı ortaya çıkaran faktörler arasında yer almaktadır. Hafif sözel dalga geçmeler, iğneleyici, aşağılayıcı söylemler veya bakışlar bireyi kolayca kıskırtabilir ve saldırgan davranmasına neden olabilir (Vatandaş, 2003: 15).

Saldırganlık davranışının altında yatan süreçler incelendiğinde insan davranışlarının gelişmesine temel oluşturan toplumsal faktörler de oldukça dikkat çekicidir. Birey toplum içinde yaşantısını sürdürür ve ilk sosyalleşmesi ailede başlar. Ailede geçirilen yaşantılar ve ailenin özellikleri saldırganlığın ortaya çıkmasında etkili faktörlerdendir. “Saldırganlık üzerine yapılan araştırmalarda ailenin çok önemli bir yer aldığı görülmüştür. Olweus tüm faktörlerden en önemlisinin aile faktörü olduğunu belirtmiştir” (Öztürk, 2008: 20).

Günümüzde geniş aile bağlarının zayıflamasıyla birlikte çocuklar giderek ailelerinden daha bağımsız yaşamaktadırlar. Temel aile yapısı çekirdek (ya da genişlemiş çekirdek) aileye doğru kaymış, komşuluk ilişkileri zayıflamıştır. Babaların çalışmasından dolayı onlarla vakit geçiremeyen çocuklar annelerin de iş hayatına girmesiyle birlikte annelerini görememeye başlamışlardır. Bunun yanı sıra ana babalar kendilerine uygulanan otoriter, cezaya dayalı eğitimi kendi çocuklarına uygulamaktan kaçınmak için demokratik davranma adına denetimi göz ardı edebilmektedirler. Oysa çocuklar henüz doğru ve yanlış ayırt edecek durumda değildirler ve bu nedenle kendilerine gerekçesi açıklanmış kurallar konmasına ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan boşanmaların artışı, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, ilaç ve alkol eğilimlerindeki artış gibi nedenlerin sonucunda çocuk yeterince toplumsallaşamamaktadır (Bilgin, 2008: 49-50). Ana babalar çocuklarına olumlu model olamadıklarından çocuklar neyin doğru neyin yanlış olduğunu ailelerinden öğrenememektedirler. Dolayısı ile çocuklar olumsuz davranışlar geliştirebilmektedirler.

Yine ana babaların çocuklarının davranışlarını gereksiz yere engellemesi, istek ve davranışlarını eleştirmesi, sık sık ceza uygulamaları ya da tam tersi çocuklarının her isteğine boyun eğmeleri, bundan başka çocuklarını ihmal etmeleri çocuklarda saldırgan davranışlara yol açabilmektedir. Ailede sağlıklı iletişim

kurulması, ana babanın mesleği, çalışma durumları, evde yaşanan anlaşmazlıklar, boşanma, işsizlik, ekonomik sıkıntılar (Şahin, 2011: 21) gibi faktörler de saldırganlığın ortaya çıkmasında etkilidir.

Çocuklarda saldırgan davranışların ortaya çıkmasında anne babanın hatalı tutumları ilk sıralarda yer almaktadır. Ana babanın aşırı düşkünlüğü ya da aşırı korumacı tutumu, çocukta içsel kontrolün zayıflığı sonucu onlarda saldırgan davranışlar gözlenmesine neden olmaktadır (Yılmaz, 2008: 13). Bunun yanı sıra ilgisiz veya otoriter ana baba tutumu da çocukta saldırgan davranışın ortaya çıkmasında etkilidir. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda, yeterince sosyalleşemeyen ve sevgiden yoksun yaşayan maymunların saldırgan davranışlar sergiledikleri ortaya konulmuştur. Aynı şekilde, anne sevgisinden mahrum kalan maymunların kendi yavrularına da uzak ve kötü davrandıkları; annelerinin saldırgan davranışlarına maruz kalan maymunların çevrelerine aşırı derecede saldırgan tepkiler verdikleri ortaya konulmuştur (Vatandaş, 2003: 16). Bu durum insanlar için de geçerlidir. Aileler çocuklarına yeterli ilgiyi göstermediğinde, otoriter tavır takındıklarında veya direk şiddet gösterdiklerinde çocuklarda saldırganlığa neden olmaktadır.

Tüm toplumlarda ve toplumların değişik katmanlarında saldırgan davranışların çeşitli biçimlerde ve değişik sıklıkta olması, sosyal faktörlerin saldırganlığı etkilediğini düşündürmektedir. Özellikle ekonomik yoksunluk ve sosyal huzursuzluklar, saldırganlığın en önemli sosyal belirleyicileri arasında gösterilmektedir (TC. Başbakanlık:13). Yapılan araştırmalara göre çocuğun yaşadığı çevre ile suç oranları arasında ilişki bulunmaktadır. Toplumun karakteristik özellikleri suç olaylarının dağılımında dengesizlikler oluşturmakta, birey ile çevrenin etkileşimi doğal bir olay olup eğer çocuğun doğup, büyüdüğü, yaşadığı çevre fakir, suç ve şiddet olaylarının yoğun olduğu bir çevre ise çocuğun bu çevreden olumsuz yönde etkilenmesi kaçınılmaz hale gelmektedir (Buluç, 2009: 17).

Saldırganlığı etkileyen faktörler arasında başka çevresel belirleyicilerden de söz edilebilir. Modern yaşamın vazgeçilmezleri arasında yer alan kimyasal ve endüstriyel ürünler saldırganlık davranışlarının ortaya çıkmasında etkili olabilir. Bu bağlamda hoş olmayan kokular, aşırı sıcaklık, gürültü ve kalabalık ortamlar şiddet ve saldırganlığı açığa çıkaran çevresel faktörler arasında sayılabilir (Vatandaş, 2003:

17). Örneğin Lombroso hava sıcaklığı ile suç arasındaki ilişkiyi incelemiş; sıcak ülkelerde ve mevsimlerde insanların ilgisiz, uyuşuk; soğuk ülkelerde ve mevsimlerde durgun ve hareketsiz olduklarını; ılıman ülkelerde ve ılık mevsimlerde şiddetin, saldırganlığın, işlenen suçların arttığını belirtmiştir. Bu ülkelerde ayaklanmaların ve ihtilallerin daha sık yaşandığına dikkat çekmiştir (Balcıoğlu, 2000: 51). Harries ve Stadler Dallas'ta, 1980'de başlayarak, 20 aydan fazla şiddet olaylarını gözlemlemişler ve saldırıların hava aşırı sıcak ve aşırı nemliyken değil fakat sıcak ve olağandan daha nemliyken artış gösterdiğini bulmuşlardır. İki yılı aşkın bir süre cinayet ve tecavüz vakalarının incelendiği bir başka çalışmada ise bu tür olayların günlük ortalama sıcaklıktaki dalgalanmalarla pozitif bir ilişki içerisinde olduğu ortaya konulmuştur (Harries ve Stadler 1983: 237). Yine ülkemizde yapılan bir çalışmada Çölaşan 1967 yılında, 'Meteorolojik Faktörlerin Cinayet ve Yaralanma Olaylarına Etkileri' konulu araştırma yapmıştır, çalışma sonucunda adam öldürme ve yaralama olaylarının hava sıcaklığının yükselmesiyle paralellik gösterdiğini bulmuştur (Balcıoğlu, 2000: 51). Sıcak bir odada oturmaktan kaynaklanan rahatsızlık bile saldırganlığın artmasına neden olabilmektedir.

Benzer bir durum da gürültülü ortamın saldırganlığı ortaya çıkarmasıdır. "İşitmeyi sağlayan uyarılar ses dalgalarıyla iletilir. Sesin yüksekliği, şiddet ve tınısına göre insanın ruhsal yaşantısını değiştirir" (Köknel, 1996: 59). Bu yüzden de "yüksek ve rahatsız edici derecede gürültüye ve sese maruz kalmış insanlar, böyle bir durum yaşamayan insanlara göre daha fazla saldırganlık gösterebilmektedirler" (TC. Başbakanlık, 1998: 16).

Sıcaklık, gürültü ve kötü kokuların yanı sıra ağrı duyumu da saldırganlık nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Fiziksel ağrılar, insanda karşısındakileri incitme ve onlara zarar verme güdüsü oluşturarak, kişide saldırganlık dürtüsü doğurabilir. Bu dürtü, ağrıya neden olan durumla herhangi bir ilgisi olmayan bir hedefte bile ifadesini bulabilir (TC. Başbakanlık, 1998: 17).

Birey herhangi bir ağrıdan dolayı saldırgan davranabileceği gibi alınan ilaçlardan, alkol ve uyuşturuculardan etkilenecek de saldırganlık gösterebilir. Aşırı miktarda alınan alkolün saldırganlığı ortaya çıkarttığı ve artırdığı bilinmektedir. Yine aerosol (spreyler gibi) ve diğer kimyasal çözücülerin ve uçucuların da saldırganlığı açığa çıkardığı ifade edilebilir (Vatandaş, 2003: 17).

Saldırganlığın bu denli yaygın olmasının nedenlerinden biri de kitle iletişim araçlarında şiddeti olumlayan ya da haklılaştıran iletilerin yer almasıdır (Taşdan, 2009: 14; Tozlu ve diğerleri, 2008: 208). Günümüzde kitle iletişim araçları insanları etkisi altına almakta ve bu etki farklı biçim ve düzeylerde kendini göstermektedir. Medyada gösterilen şiddet görüntülerinin, izleyicilerin psikolojileri üzerinde, özellikle çocukların saldırganca tutumları ve davranışları üzerinde ne tür etkileri olduğu konusunda, aşağı yukarı 60 yıldan bu yana çok sayıda araştırma yapılmıştır. Medyanın kapsamına televizyon, radyo, kitap, dergi ve gazeteler, filmler ve video-oyunları ile internet gibi çok değişik ortamlar girmektedir. Bu kitle iletişim araçlarından kuşkusuz televizyonun hayatımızda yeri çok önemlidir (Tekin, 2011: 53).

Şahin (2011: 23) televizyonun şiddeti olağan bir olgu haline getirdiği için saldırganlığın artmasına neden olduğunu ileri sürmektedir. Ancak televizyon gibi kitle iletişim araçlarında gösterilen saldırganlık tüm bireylerde saldırganlığı artırıcı bir etki yapmayabilir. Kitle iletişim araçlarındaki saldırganlığın kimleri ne derece etkileyeceği, bireylerin saldırganlıkla ilgili geçmiş yaşantılarına, bireysel farklılıklara ve sosyal çevrenin saldırganlığa verdiği değere göre değişebilmektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırma sonuçları çarpıcıdır:

... saldırganlık duyguları uyandırmak için yetişkinlerden bir bölümüne içinde şiddet öğeleri bulunan bir film, diğerlerine ise normal bir film izletilmiştir. Hemen sonra içinde şiddet öğeleri bulunan filmi seyreden yetişkinlerin daha az saldırgan davranışları gösterdikleri saptanmıştır. Fakat çocuklar üzerinde yapılan araştırmalarda çocukların saldırganlık içeren filmleri izledikten sonra bu nitelikte film izlemeyen çocuklara göre daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları tespit edilmiştir. Bu çelişkili durum şöyle açıklanmaktadır: Büyüklerin saldırganlıklarında görülen azalma saldırganlıklarından arınmalarından değil, suçluluk ve anksiyete duygularının uyarılmalarından ileri gelmektedir. Bu duyguların uyanması ise toplumsallaşma süreciyle yakından ilişkilidir. Oysa küçükler saldırganlık eğilimlerini denetleyemedikleri gibi gördüklerini de taklit etmektedirler (Güneş ve diğerleri, 2006: 37).

Göka ve Türkçapar (meb.gov.tr, 2013) filmlerdeki ve televizyondaki şiddetin çocukları etkileme şekli ve süreci ile ilgili üç tür mekanizma ve etkiden söz etmektedir: a) Gözlemsel öğrenme: Bireyler medyada gördükleri şiddet olayları ile daha önce davranış dağarcıklarında olmayan insanlara zarar vermenin ve şiddetin yeni usullerini öğrenerek davranış dağarcıklarına katmaktadırlar. b) Kontrolün

kaybolması: Saldırgan davranış ve eylemleri izleyenlerin saldırganlığa karşı olan engelleyici kontrol mekanizmaları gevşemektedir. c) Duyarsızlaşma: İzleyicilerin saldırgan davranışlar ve onun kurbanlarda yarattığı sonuçlarına karşı olan duygusal tepkileri azalmaktadır. Çünkü şiddet görüntüleri olağanlaşarak ve kanıksanarak, sanki gerçek değillermiş gibi algılanmakta ve zaten görüntüler asla gerçeğin yerini tutmamakta, şiddet medyaya olanca çıplaklığıyla yansıyamamakta, adeta tül bir perde altına alınmaktadır. Sonuç olarak kişi artık bu olaylara duygusal bir tepki gösterse de bu tepki çok yüzeysel kalmaktadır.

Saldırganlık konusunda ele alınması gereken bir başka konu okullardır. Günümüz çocukları, aile ortamından sonra vaktinin büyük bir kısmını okullarda geçirmektedir. Okul bir bütün olarak çocuğun bütün yeteneklerini ve duygularını ifade edebileceği, gelişim basamaklarına uygun, estetik değer kazandıracak bir mekan olarak tanımlanmaktadır (Güneş, 2006: 53). Dolayısı ile okulların, psiko-sosyal ve bedensel gelişimin desteklendiği kurumlar olması beklenir. Bununla birlikte zaman zaman kural dışı davranışların ve saldırganlığın öğrenildiği bir ortam haline de gelebilmektedir (Durak, 22: 2006). Son zamanlarda “okulda şiddetin küresel olarak artış gösterdiği” (Debarbieux, 2009: 310) açıkça ifade edilmektedir.

Şiddet-okul ilişkisini konu edinen araştırma literatürüne bakıldığında şiddet olgusunun genelde; iki perspektiften çözümlendiği görülmektedir. Birinci yaklaşım okul-şiddet ilişkisini, sosyal kontrol teorisi (sosyal bağ) varsayımları etrafında analiz ederken, ikinci yaklaşım da okul ikliminin bireyler üzerindeki etkisini analiz ederek ortaya koymaya çalışmaktadır. Birinci yaklaşım, bireyin şiddet eğiliminin anlaşılması ve gerekli önlemlerin geliştirilmesinde dikkatlerin, ‘okula olan bağlılık düzeyine’ çevrilmesi gerektiğini salık vermektedir. Bu yaklaşıma göre, bireylerin okula olan bağlılıklarının güçlendirilmesinin hedeflenmesi, şiddet ile mücadelede en etkili yollardan birini teşkil etmektedir. İkinci yaklaşımda; okuldaki öğretmen-öğrenci ilişkisi, eğitim programları, okuldaki sosyalleşme niteliği, okulun başarı düzeyi, gerekli araç-gereç açısından okulun donanım düzeyi, okul ortamının özellikleri ve güvenli bir okul tanımına uyup uymadığı gibi unsurlar üzerinden şiddet eğilimliliğini saptamaya çalışmakta ve bu sorunun önlenmesinde, okul koşullarının iyileştirilmesi ve okul tabanlı çalışmaların veya stratejilerin geliştirilmesi gereksinimine vurgu yapmaktadır (Koç, 2011: 136).

Bu iki yaklaşım da doğru olup, ikisini birbirinden ayırmak yanlış olacaktır. Yani okul iklimi ve okul koşulları düzenlenerek öğrencilerin okula bağlılıkları ve okul sevgileri artırılabilir; saldırganlıkları azaltılabilir.

Araştırma konusu gereği aşağıda ergenlik tanımlarına bu dönemde yaşanan gelişim ve değişimlere, ergenlerde saldırganlık davranışlarına yol açan nedenlere yer verilmektedir.

1.4.ERGENLİK DÖNEMİ

İnsan yaşamı birçok evreden oluşmaktadır ve her bir evre kendi içerisinde birbirinden farklı fizyolojik ve psikolojik özellikler taşır. Bu anlamda insan yaşamını bebeklik, çocukluk, ergenlik (gençlik), yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemlere ayırmak mümkündür. Bu dönemlerden ergenlik, “çocukluk ile yetişkinlik arasında uzanan ve aşağı yukarı 13. yaşla 20. yaş arasını kapsayan bir geçiş dönemi” (Baymur, 1983: 59) olarak kabul edilmektedir. Ergenlik kavramının kökeni, Latince “Adolescere”dir ve büyümek, yetişkinliğe erişmek anlamına gelir. Kavram oldukça eski olduğu halde özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başlarında önem kazandığı ifade edilebilir.

İnsan yaşamının dönemlere ayrılarak incelenmesi gibi, ergenlik dönemi de kendi içinde evrelere ayrılarak ele alınmaktadır. Ön ergenlik ya da erinlik, 11- 14 yaş arasını kapsayan ve hızlı değişikliklerin gözlemlendiği aşamadır. Orta ergenlik, 15- 17 yaş arasında, hızla gerçekleşen değişikliklerin aşağı yukarı tamamlandığı aşamadır. Son ergenlik ise 18- 21 yaşlarında yetişkin görünümüne ulaşılan ve yetişkin rollerinin üstlenildiği aşama olarak tanımlanmaktadır. Yaklaşık olarak 11-12 yaşlarında başlayan ergenliğin bitişi kesin sınırlarla çizilememekte, bireysel farklılıklardan dolayı yaş sınırı uzayabilmektedir.

Kulaksızoğlu'nun (1999:34) da belirttiği gibi ergenlik dönemi insanda bedence, boyca büyümenin hormonal, cinsel, sosyal, duygusal, kişisel ve zihinsel değişme ve gelişmelerin olduğu, erinlikle başlayan ve bedence büyümenin tamamlanmasıyla sonlandığı düşünülen özel bir gelişim dönemidir. Bu dönemde boy ve kiloda artış, bedendeki yağ ve kas miktarında değişiklikler yaşanırken birincil ve ikincil cinsiyet özellikleri kazanılmaktadır (Steinberg, 2007: 40).

Ergenlerdeki duygusal gelişim ve değişim konusunda ilk dikkat çeken şey duygu yoğunluğundaki artış ve istikrarsızlıktır. Aşık olma, utangaçlık, aşırı hayal

kurma, huzursuzluk, huysuzluk, yalnız kalma isteği, çalışmaya karşı isteksizlik ve çabuk heyecanlanma, çabuk sevinip, çabuk zlme bu duygusal dalgalanmalara örnek verilebilir.

Ergenler fiziksel, cinsel, duygusal değişikliklerle birlikte bilişsel olarak da birtakım değişiklikler yaşarlar. Ergenlerde bilişsel gelişim, onların kendilerini, ailelerini, arkadaşlarını, öğretmenlerini ve genel olarak tüm dünyayı algılama biçimleri üzerinde çeşitli etkiler yaratır. Ergenlerin tüm dşunme süreçleri değişir, soyut dşunce gelişir, geleceğe yönelik dşunmeye başlarlar. İdealistleşip, cinsellik, ahlak, din gibi konularda kendilerine ait bir değer yargısı geliştirirler (Gander ve Gardiner, 1993: 422). Ergenlik döneminde bireylerin dşunme yeteneğinde önemli bir sıçrama yaşanır. Ergen, soyut kavramları daha iyi anlayarak kullanır; ilgileri çeşitlilik kazanır. İlerde seçmek istediği meslekle ilgili araştırmalar yapar. Bir Şeyler yapma, başarılı olma, kendini kanıtlama eğilimi gösterir. Bazı yetenekleri daha ön plana çıkar. Toplumsal olaylara ilgisi arttığı için siyasal ve toplumsal konularda görüşler ileri sürer. Duygu ve dşuncelerini büyük inançla savunur. Kendini ve başkalarını gözlemlemeye başlar, coşkulu, hayalci ve idealisttir (Yrkoğlu, 1987: 31).

Ergenlik dönemindeki bireyler çeşitli roller deneyerek yeni bir kimlik oluştırmaya çalışmaktadırlar. “[Eriñlik] ağındaki ocuk önemli bir görevle yüzleşir ve bu dönemde ergen kimliğini ve üstlenmesi gereken rolleri yeniden değerlendirir” (Bee ve Body, 2009: 524). Ergenlik döneminin başlarında ergenler daha çok fiziksel görünüşleri ve cinsel kimlikleriyle ilgilenirler. Bu arada toplumsal kimlikleri de gelişir. Daha sonraki yıllarda ise meslek seçimi, ideolojiler ve ahlaksal değerler yaşamlarında daha fazla önem kazanmaya başlar (İnanç ve arkadaşları, 2004:233).

Bu dönemde ergenin sosyal gelişimi açısından toplumsal evre oldukça önemlidir. O yaşadığı çevreden etkilendiği gibi çevresini de etkilemektedir. Aile ve arkadaşlar ergenlerin toplumsallaşmasında önemli bir rol oynadığı gibi aile ve akran ilişkileri ergenlerin saldırganlık davranışları üzerinde de etkili olabilmektedir. Bu nedenle ergenlerin aileleri ve akranları ile ilişkilerine ayrıntılı olarak değinmek yerinde olacaktır.

1.4.1.Ergen ve Aile İlişkisi

Ergenlerin toplumsallaşma sürecinde en önemli öğelerden biri ailedir. Çünkü toplumun en küçük yapı taşını oluşturan aile; bilgi, değer, tutum, norm ve alışkanlıkları kuşaktan kuşağa aktararak gence kılavuzluk eder, örnek oluşturan davranışlarla gencin kişiliğini, düşüncelerini, davranışlarını biçimlendirir. Ancak ergenlerin ana babalarından ne tür şeyler öğrendikleri nasıl ana babalarının olduğuna da bağlı olarak değişiklik gösterir (İnanç ve arkadaşları, 2004:266).

Çocukluktan yetişkinliğe geçişte ergenin topluma kazandırılmasında aileye büyük iş düşmektedir. “İlkokul yılları uyumlu geçen bir çocuğun ergenlikle tepkilerinde ve davranışlarında beliren değişimler pek çok ana, babayı hazırlıksız yakalar ve şaşırtır” (Yörükoğlu, 1987:123). Çocuklarının davranışlarına anlam veremeyen ana babalar ne yapacaklarını bilemezler. Çocuklarının aileden uzaklaştığı kaygısına kapılırlar.

Ergen ailesindeki yaygın fırtına ve stres kalıp yargısına karşın, bilimsel çalışmalar gençler ile ana babaları arasında çok az duygusal uzaklık bulunduğunu ortaya koymaktadır (Steinberg, 2007:150). Yalnızca kendi potansiyellerinin farkına varan ergenler ailelerinden biraz da olsun ayrışarak hayatlarına devam etmek isterler. İşte bu yüzden çocukların büyümesiyle birlikte ana baba rolleri de değişikliğe uğramalıdır. Çocuk, ergenlik dönemine geldiğinde ana babalar yavaş yavaş çocukları üstündeki kontrollerini azaltmalı ve çocuğun ihtiyaç duyduğu özerkliği hazır olduğu ölçüde ona vermelidirler (Özbay, 1995: 76).

İnanç ve arkadaşlarına göre (2004:266) ergenler, ana babalarının onların yaptıklarıyla ilgilenmelerini, gerektiğinde de kendilerine moral vererek destek olmalarını isterler. Tüm ergenlerin rehberliğe ve disipline ihtiyaçları vardır. Ancak rehberlik ve disiplin söz konusu olduğunda bazı yöntemler diğerlerinden daha etkili olabilmektedir. Ana baba, açıklama ve akıl yürütme yöntemini kullandıklarında ergenler ahlak ilkelerini genel olarak daha kolay içselleştirebilmektedirler. Ergenlerle konuşmak, bu yaş grubu için en iyi olduğu düşünülen ve en çok kullanılan bir disiplin yöntemidir. Sorun çözmede en başarılı olan ana baba ve gençler, daha çok birbirlerine karşılıklı saygı gösterebilen, birbirlerinin ihtiyaçlarına öncelik

tanıyabilen, birbiriyle düşünce ve bilgi alışverişinde bulunabilen ana babalarla gençlerdir.

Çeşitli ana baba tutumlarının ergenin kişilik gelişimine etkisiyle ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür. Ana babaların çocuklarını yetiştirme biçimleri onlara karşı tutumları isimlendirilerek ele alınmıştır. Ana baba tutumlarından ilki otoriter/yetkeci tutumdur. Bu tür ailelerde çocuğun fikri alınmaz, davranışları yönlendirilir, katı kurallar ve emirler söz konusudur. “Diğer tip ailelerde büyüyen çocuklarla karşılaştırıldığında, bu tip ailelerde büyüyen çocukların okulda daha başarısız, akran ilişkilerinde daha az becerili oldukları ve özgüven eksikliği yaşadıkları görülür” (Bee ve Body, 2009: 711). Bu çocukların bir kısmı cezalandırılmaktan korktukları için boyun eğerken bir kısmında ise saldırganlık görülür. Bu sonuçlardan hangisinin ortaya çıkacağı, ana babanın çeşitli disiplin tekniklerini ne kadar başarılı uyguladığına bağlı olabilir (Bee ve Body, 2009: 711).

Bir diğer ana baba tutumu ise izin verici tutumdur. Aşırı hoşgörülü ana babalar çocuklarının yaşamlarına hiçbir sınırlama getirmezler ve bütün isteklerini gerçekleştirmeye çalışırlar. İzin verici aile yapısında çok az kural vardır – hiç olmayabilir de- ve ana babalar bilerek ya da farkında olmaksızın çocuklara ya da ergenlere onların hoşlarına gidecek tarzda davranırlar (Garder ve Gardiner, 1993: 444). Böyle ortamlarda yetişen çocuklar duygu ve dürtülerini denetlemeyi başaramazlar. Ergenlik döneminde okuldaki başarıları biraz daha düşük olup, saldırgan olma eğilimindedirler ve okulda akranlarıyla ilişkilerinde biraz daha olgunlaşmamış davranışlar ortaya koyarlar (Bee ve Body, 2009: 711).

Aşırı korumacı tutumda “çocuğu her şeyden koruma, çocuk adına sorumluluk alma vardır. Onun yerine ev ödevlerini yaparlar, çoraplarını giydirebilirler, kısaca onun yapabileceği her şeyi onun adına yapmaya çalışırlar” (Taşdan, 2009: 22). Çocuklarına aşırı sevgi ve bağlılıktan dolayı, çocuklarının kendi ihtiyaçlarını gidermelerine, kendi işlerini yapmalarına izin vermezler. Bu tutumla yetişen çocuklar yetişkinlik döneminde de kendi başına bir şey yapamazlar. Ailelerinden gördükleri ilgiyi çevrelerinde de arar, istedikleri ilgiyi bulamayınca içe kapanık ya da saldırgan olabilirler” (Taşdan, 2009: 22).

İlgisiz ya da ihmal edici tutumda ise ana babalar kendilerini ön planda tutup çocuklarının ihtiyaçlarını göz ardı ederler. Çocuklarıyla ilgilenmediklerinden, onlara

herhangi bir sınırlama getirmezler. Ana babaları tarafından önemsenmeye büyük gereksinim duyan ergenler, ihmal edildiklerinde, ana babalarının yaşamlarındaki diğer yönlerin, kendilerinden daha önemli olduğuna ilişkin bir algı geliştirirler. İhmal edici ebeveynlere sahip olan ergenler, sosyal olarak yetersiz, düşük benlik kontrolüne sahip ve bağımsızlıklarıyla yeterince başa çıkamayan kişiler olarak yetişirler (Santrock, 2012: 261). Bu çocuklarda saldırganlık ve uyumsuzluk gözlenebilir.

Tutarsız ana baba tutumunda, ana babalarının aynı görüşü paylaşamamasından kaynaklanan bir dengesizlik, tutarsızlık söz konusudur. Bir davranış bir gün onaylanırken başka bir gün onaylanmayabilir ya da ebeveynlerinden biri tarafından kabul edilirken diğeri tarafından reddedilebilir. Bu durumda çocuk nasıl davranması gerektiğini bilemediği için tutarsız bir kişilik yapısı geliştirebilir. Tutarsızlık, gençleri olumsuz yönde etkilemekte, bu şekilde yetişen gençler kendilerine ve çevrelerine karşı güvensiz ve kuşkulu olabilmektedirler. Genelde, bu gençler antisosyal kişilik geliştirip, suça yönelik davranışlar sergileyebilmekte, çelişikli beklentilere karşı isyankar bir tavır içine girebilmektedirler (İnanç ve arkadaşları, 2004: 267).

En sağlıklı olan açıklayıcı-otoriter/yetkili tutumda çocuk ana babadan yeterli ilgi ve sevgiyi görür. Açıklayıcı-otoriter ailelerde ana babalar uyulacak kuralları koyup son sözü söyleme yetkilerini ellerinde tutarken, çocuklara ve gençlere de hem duygu ve düşüncelerini ifade etme hem de davranışlarının sorumluluğunu üstlenme ve daha fazla karar verme olanakları verirler. Disiplin yöntemleri, katı cezalardan ziyade, akıl yürütmeyi ve açıklama yapmayı içerir (Garder ve Gardiner, 1993: 445). Disiplinin tutarlı bir şekilde uygulandığı, çocukların sevgi, saygı ve kabul gördüğü bu tür bir ev ortamlarında yetişen gençler daha huzurlu, daha az sorunlu olmakta ve suça yönelik davranışlar sergilemekten kaçınmaktadırlar (İnanç ve arkadaşları, 2004: 266-267).

Ana baba tutumlarının yanı sıra aile işlevinin de çocuğun saldırgan davranışları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Aile içi problemlerin çözümünde yaşanan güçlükler, aile içindeki iletişimin zayıf olması ve aile üyelerinin duygusal tepkilerini ifade etmedeki yetersizlikler çocuğun tutumlarında ve saldırgan davranışları üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır (Kurnaz, 2009: 36).

Yaygın olarak ergenler ile ana babalar arasında uçurum bulunduğu ve çatışma içerisinde oldukları düşünülmektedir. Oysa çatışmaların çoğu çoğunlukla odanın temiz ve düzenli tutulması, temiz giyinme, eve belirli bir saatten önce gelme, sürekli telefonda konuşmama vb. gibi aile yaşamının gündelik olaylarını içermekte ve söz konusu çatışmalar ileri ergenliğe doğru zamanla azalmaktadır (Santrock, 2012: 263). Yine ergenler kısa süreli gündelik konularda (kiyafet seçimi, müzik tercihi gibi) akranlarının sözünü dinlerken, uzun vadeli hayati konularda veya değerler konusunda (eğitim, dini inanç veya meslek seçimi gibi) ana babalarından etkilenmektedirler. Ergenler, ana babaları tarafından koyulan kuralları ahlaksal olduğunda (sınavda kopya çekmenin uygunsuzluğu) ya da güvenlikle ilgili olduğunda (sigara kullanmaya ya da içki içmeye izin verilip verilmemesi) mantıklı görmektedirler (Steinberg, 2007: 151). Sonuç olarak çocukluk yıllarını sağlıklı geçirmiş ergenler bu dönemde aileleriyle olan ilişkilerinde çok fazla bir kopukluk yaşamamakta, aileleriyle ilişkilerini sürdürürken kendi bireyselliklerini ortaya koyma ve özerklik elde etme çabası içine girmektedirler. Ana babalar bu durumu göz önünde bulundurdıklarında sorun yaşamayacaklardır.

1.4.2.Ergen Akran İlişkisi

Ergen davranışlarında belirleyici olan bir diğer faktör akran ilişkileridir. Ergenlerin akranlarına yönelmesi bütün toplumlarda gözlenmektedir. Yapılan araştırmalar “ergenlerin duygusal durumunun arkadaşlarıyla birlikte olduklarında en olumlu düzeyde olduğunu, arkadaşlarla geçirilen zamanın ergenlik boyunca giderek daha ödüllendirici hale geldiğini” (Steinberg, 2007: 186) ortaya koymaktadır.

Yörükoğlu'na (1987: 59-60) göre gencin sıkı arkadaşlık kurmadan topluma açılması düşünülemez. Bu bakımdan arkadaşlık ilişkileri toplumsal ilişkilere öncülük eder. Arkadaşlarca aranmak, beğenilmek ve benimsenmek benlik saygısının önemli bir koşuludur. Akran grupları gençlere, kendi yaş gruplarıyla bir arada yaşamayı, sorunlarını, çatışmalarını, heyecanlarını, karmaşık duygularını paylaşmayı ve çözümler üretmeyi öğretir. Arkadaş grubu içinde sosyal etkinlikler arttıkça, gencin öğrenme ortamındaki dikkat süresi uzar ve öğrenme yaşantısı olumlu biçimde

etkilenir. Ergenin özgüveni artarken duygusal gerilimi giderek azalır (Taşdan, 2009: 64).

İlkokul çağlarında akran grupları oyun oynamak için bir araya gelirken ergenlikle birlikte akran gruplarının işlevi de değişir. Ergen korunaklı aile yaşamından bağımsız yetişkinlik hayatına doğru yavaş bir geçiş yaparken, akran grubu bu geçişe aracılık eder. Ergenlerin özel anlarını ve sırlarını ana babalarından çok akranlarıyla paylaşmaya başlaması bu geçişin göstergelerinden biridir (Bee ve Body, 2009: 628). Ergenler olgunlaşıp bireyleştikçe evin dışına çıkmakta ve bu süreçte başkalarının görüşleri onlar için giderek daha önemli hale gelmektedir. Ana babalar doğruları söyleyen, karar veren ve yol gösterenlerdir. Buna karşılık akranlarla beraberlik farklı bir ilişkiyi gerektirmektedir. Bu daha eşitlikçi bir sosyal teması gerekli kılar. Akranlar eşit bilgiye ve yetkeye (otoriteye) sahiptirler (Kulaksızoğlu, 1999: 87).

Ergenlikle birlikte arkadaşlar arasındaki yakınlık artar; ergenler birbirleriyle duygularını ve sırlarını daha fazla paylaşmaya başlarlar ve birbirlerinin duygularından daha fazla haberdar olurlar. Bu dönemde arkadaşlığın en önemli değerleri sadakat ve vefadır (Bee ve Body, 2009: 628).

Çocuklar genellikle değer ve tutumlarının benzediği kişilerle arkadaşlık ilişkileri kurarlar ve ilişkileri ilerledikçe de daha çok birbirlerine benzerler. Bu benzer özellikler yaş, cinsiyet, etnik grup sosyoekonomik konumdur. Orta çocukluktan başlayarak, arkadaşlar, kişilik (toplumsallık, saldırganlık ve depresyon), grup içinde sevilme, okul başarısı, olumlu toplumsal davranış ve başkalarına ilişkin yargılarda da birbirlerine daha çok benzerler (Berk, 2013: 720). Bunun dışında “ergenlikte arkadaşlar kimlik konumu, eğitimsel dilek düzeyleri, siyasal inançlar, uyuşturucu deneme ve yasa dışı davranışlara girmeye isteklilik” (Berk, 2013: 721) konularında da birbirlerine benzeme eğilimi içerisindedirler.

Arkadaşlık ilişkileri ergenin, kendini tanıyıp, anlamasında özerklik kazanmasında, karşı cinsle yakın ilişkiler kurmasında ve toplumsallaşmasında önemli bir rol oynar. Bunun yanında, ergenin arkadaşlarıyla sürekli çatışması ya da sağlıklı arkadaşlık ilişkileri kuramaması, daha ileri yıllardaki psikolojik sorunlarının yordayıcısı olarak değerlendirilebilmektedir (İnanç ve arkadaşları, 2004:267).

Bu dönemde, ergenin kimlik arayışında ve yeni davranış kalıpları oluşturmasında ona sosyal bir çevre sağlamada akran grupları son derece önemlidir. Bu özellikleri kazanırken akran grupları ergenlere güvenlik ve ait olma duygusu da verirler (Çolakkadıoğlu, 2010: 28). Akranlara uyma eğilimi ilk ve orta ergenlikte daha yoğundur. Neden böyle olduğu bilinmemekle birlikte, ergenlerin arkadaşları tarafından reddedilmekten korktukları için böyle davrandıkları düşünülmektedir.

Kız-erkek arkadaşlığının başlamasında ergenlerin benzer özelliklerinin olması etkilidir. Çocukluk döneminde kendi cinslerinden olan kişilerle arkadaşlık ilişkileri kurulurken ergenlik dönemiyle birlikte grup arkadaşlığı yerini zamanla ikili duygusal ilişkilere bırakmaktadır. Bu ilişkilerde kızlarda duygusallık yoğunluktayken, erkeklerde duygusallığın yanında cinsel ilgiler de devreye girmektedir (Yücel, 2009: 31). Kız-erkek arkadaşlığı, kişiliğin gelişmesine, cinsel kimliğin kazanılmasına, insanlara karşı sevgi, saygı ve güven duygularının olgunlaşmasına katkı sağlamaktadır.

Ergenliğin ilk yıllarında akran grupları orta çocuklukta kilerden daha sıkı bir şekilde yapılanmış, “**klik**”ler şeklinde örgütlenmişlerdir. Klikler beş ile yedi arasında üyeleri olan gruplardır. Bu küçük gruplar aile geçmişleri, ilkeleri değerleri ve tutumları bakımından birbirlerine benzeyen yakın arkadaşlardan oluşmaktadır. Erken ergenlikte, aynı cinsiyetten üyelerle sınırlı olan klikler (Berk, 2013: 729), ergenliğin ilerleyen dönemlerinde ise karışık cinsiyetli hale gelirler.

Yine ergenlik döneminde, kişisel olmayan, daha geniş yaşıt gruplarından oluşan, toplumsal etkinliklerde ortak ilgileri paylaşan ve genellikle on-yirmi civarında üyeden oluşan akran grupları, “**yığın**”lar dikkati çeker. Genellikle hafta içinde etkin olan ve aynı cinsten oluşan kliklerin aksine, yığınlar, karşı cinsleri içinde barındırlar ve hafta sonlarında partilerde, danslarda ve spor olaylarında bir araya gelirler (Gander ve Gardiner, 1993: 450).

Ergenlikle birlikte ortaya çıkan üçüncü tür akran grubu ise “**çete**”lerdir. Çeteler daha ziyade geniş kent alanlarında bulunur ve genellikle etnik azınlıklardan ve sosyoekonomik düzeyi düşük bireylerden oluşur. Düzenli liderleri, kuralları ve istenmeyen davranışlara karşı cezaları olmasıyla kliklerden ve yığınlardan ayrılırlar (Gander ve Gardiner, 1993: 450).

Gençler çeteye kendilerini başka akran gruplarında onaylatamadıkları için girerler; gösteriş için suç işleme arayışı da bundan kaynaklanır. “Çeteler, kendi aralarında toplanır, birlikte karar verir ve kararlarını büyük bir ciddilik ve gizlilik içinde yerlerine getirirler. Bunlar, iyi amaçlarla kurulabileceği gibi, hırsızlık yapmak ve kavga etmek gibi kötü şeyler için de kurulabilir” (Binbaşoğlu, 1975: 186).

Özetle kötü arkadaşlıkların, çetelerin ergenler üzerindeki olumsuz etkileri dışında, ergenlik döneminde arkadaş grupları; bireyin kimlik gelişimine katkıda bulunması, duygusal bütünlüğünü sağlaması, değerli olduğu duygusunu vermesi, yardım, destek alma, başkalarına yardım etme fırsatı ve ona ait olma duygusu sağlaması, iletişimde bulunma olanağı vermesi ve buna benzer birçok açıdan önemlidir.

1.5.ERGENLİK VE SALDIRGANLIK

Sosyal bilimciler, ergenlik döneminde görülen suç işleme, saldırganlık, şiddet ve diğer davranışsal sorunların nedenleri ve alınabilecek önlemler konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Bununla birlikte ergenlerin ve genç yetişkinlerin diğer yaş gruplarındaki bireylere oranla çok daha fazla yasaları ihlal ettikleri konusunda fikir birliği vardır (Steinberg, 2007: 499).

Çocuklukla birlikte başlayan saldırgan davranışlar, ergenlikle birlikte ivme kazanmaktadır. Saldırganlık olarak tanımlanan çeşitli davranışların ortaya çıkmasına etki eden nedenler her geçen gün artmaktadır. Çevresel belirleyiciler yani sıcaklık, gürültü, kalabalık vs., alkol, uyuşturucu madde kullanımı, kitle iletişim araçları (özellikle televizyon ve internet), engellenme, alay edilme, aile, okul ve arkadaş grupları... Tüm bu faktörler ergenlerin saldırganlık davranışlarını açıklama konusunda da geçerliliğini sürdürmektedir.

Ergenler bu dönemde sık sık öfke patlamaları yaşarlar. Öfke patlamalarının nedenleri ise çeşitlilik gösterir. Gençler fiziksel ya da toplumsal etkinlikleri kısıtlandığında, özellikle bir yere gitme istekleri geri çevrildiğinde, benliklerine, toplum içindeki konumlarına yönelik herhangi bir saldırıya uğradıklarında öfkelenebilirler. Ergen; eleştirilmeyi, utandırma, küçümseme ve reddedilmeyi zaten aşırı duyarlı olan benliğine ve ayrıca sosyal konumuna yönelik bir tehdit olarak algılar, bu da onu öfkelenendirir (Avcı, 2009: 2). Öfke tüm bireylerde olduğu gibi

ergenlerde de normal bir duygu durumudur. Yalnızca erinlik ve ergenlikle birlikte öfke duygusu biraz daha artmaktadır. Sıkıntı öfkelenmekte değil öfkeyi dışa vurduğundaki davranış biçimlerindedir. Öfkeyi ifade etme biçimi olarak ergenlik çağındaki birçok genç sözel, ilişkisel veya fiziksel saldırganlığa başvurabilmektedir.

Yine ergenler yaşadıkları fiziksel ve duygusal değişimlere uyum sağlayamadıklarında ve kendilerini çaresiz hissettiklerinde saldırganca davranışlar sergileyebilmektedirler. Çaresizliğin yanı sıra hayal kırıklığı yani engellenme de ergenleri saldırganlık ve şiddete iten başka bir faktördür. Amaca ulaşma yolunda kasti engellerle karşılaşmak ergende öfke yaratır ve bu da saldırgan davranışlarda bulunma olasılığını artırır.

Çocuklar, doğuştan getirdikleri özelliklerin yanı sıra hem çevreden etkilenerken hem de çevreyi etkileyerek sosyalleşmekte ve bu süreç içerisinde kişiliklerini şekillendirmektedirler. Sosyalleşmeyle birlikte birey birçok faktörün etkisi altında kalmakta, bir yandan topluma uyumlu olmaya çalışırken diğer yandan da kendi kişiliğini oluşturmaya çaba harcamaktadır. Bu durum da bazen bireyin çevresiyle çatışmasına ve saldırgan davranışlarda bulunmasına neden olabilmektedir (Sadi, 2007: 15). Gencin yaşadığı “çevrenin sosyoekonomik düzeyi, suç işleme oranları, silahlara ve uyuşturucu maddelere ulaşılabilmedeki kolaylıklar ve toplumda doğrudan ya da dolaylı olarak şiddete maruz kalma gencin şiddet davranışları üzerinde etkili olmaktadır” (Norşenli, 2009: 31).

Ergenin kişiliğini, psikolojisini ve aile içindeki davranışlarını şekillendirmede ailenin tutumu son derece önemlidir. Ergenin anne ve babasıyla olan ilişkilerinin saldırganca davranışlarında doğrudan ve dolaylı birçok etkisi bulunmaktadır. Ana babanın çocuğa aşırı koruyucu, reddedici, aşırı ilgisiz ya da ilgili davranması vb. çocuklarda saldırgan davranışların görülmesine neden olabilmektedir. Ana babanın aşırı düşkünlüğü veya aşırı korumacı tutumu, çocukta içsel kontrolün zayıflığına yol açabilmekte, bunun sonucu olarak da saldırgan davranışlar görülebilmektedir (Yılmaz, 2008: 13). Bunun yanında otoriter bir ailede yaşayan genç, ergenlik dönemi ve sonrasında ya her şeye başkaldıran ya da tam tersine içine kapanık bir kişilik gelişimi gösterebilir (Başbakanlık, 2010: 30). Otoriter aile yapısında yetişen çocuklar başkalarına boyun eğen, otoritenin olmadığı yerde ise isyankar ve kural tanımayan, kendinden güçsüz olanlara karşı saldırgan bir kişilik geliştirebilmektedirler. “Ergene

karşı yetişkinin baskı ve yasaklara dayanan disiplin anlayışı, olumlu ve yapıcı olması gereken bu dönemi çatışmalarla dolu, olumsuz bir yaşam evresi haline dönüştürebilir” (Yavuzer, 1987: 130). Çocuklukta ihmal edilen, reddedilen, aşırı katı veya tutarsız, daha çok da fiziksel cezaya, dayağa dayanan bir disiplin anlayışıyla yetişen ergenlerde saldırganlık davranışları daha sık izlenmektedir. Ailenin, çevrenin ve toplumun, çocukların eğitimi için aşırı baskı, disiplin öğelerini içeren yöntemler kullanması ve aşırı denetim kurması çocuğun ruhsal gelişimini engellemekte ve çocuğun ruhsal yapısında olumsuz etkiler yaratmaktadır. (Zengin, 2008: 11). Yine sevginin geri çekilmesi, güce başvurma tehdidi, olumsuz eleştiriler ve duygular, tutarsız disiplin anlayışı gibi tutum ve davranışlar kişilik, benlik ve ahlak gelişimini olumsuz etkileyen anne baba davranışlarıdır ve de ergenlerin saldırgan davranışlarıyla bağlantılıdır (Berk, 2013: 608).

Ergenlik döneminde gençler özerkliğini elde edebilmek için ana babalarından uzaklaşmakta, ana babalar ise kaybedeceklerini düşündükleri otoriterlerini ellerinde tutabilmek için çocukları üzerinde denetimi arttırma eğilimi göstermektedirler. Ergenler bu artan denetime karşı olumsuz ve saldırganca davranışlar sergileyebilmektedirler.

Aile içinde yaşanan saldırganlık içeren davranışlar da süreçte etkilidir. Çocuklar ve ergenlerin ya kendileri doğrudan saldırganlığa maruz kalmakta ya da aile içindeki şiddete tanık olmaktadır (Terzi, 2009: 30). Onların gerek şiddete tanık olma veya doğrudan maruz kalmaları durumunda, gerekse ana-babaların öfke ve saldırganlık nedeniyle boşanmaya karar vermeleri durumunda ortaya çıkan olumsuzluklardan doğrudan etkilendiklerini söylemek yanlış olmayacaktır (Özmen, 2004: 31).

Aile ve ergenler hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde bu çalışmaların önemli bir kısmının aile tipi ve ergen davranışları arasındaki bağlantıyı incelemeye odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalarda özellikle parçalanmış ve normal ailelerde yaşayan ergenler olumlu ve olumsuz davranışlar açısından ele alınmaktadır. Araştırma sonuçları genel olarak aile türünün/tipinin ergenlerde riskli davranışları açıklamada işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte özellikle boşanmış ailelerden gelen –parçalanmış aile tipi- ergenlerin, boşanmamış ailelerden gelenlere göre daha fazla sorunlu olduğu konusunda birçok bilim insanı arasında

görüş birliği vardır (Başbakanlık, 2010: 32). Özellikle boşanmayı izleyen ilk birkaç yıl içerisinde, tipik olarak, çocukların okuldaki performanslarında düşüş; saldırgan ve itaatsiz, olumsuz ya da depresif davranışlarında artış gözlenmektedir (Bee ve Body, 2009: 733). Boşanmanın kızlara oranla erkeklerdeki olumsuz etkileri daha dikkat çekicidir. Bununla birlikte ergen problem davranışlarındaki artışın doğrudan boşanma etkisi ile mi ortaya çıktığı yoksa boşanma öncesi-süreci-sonrasında yaşanan olumsuzluklarla mı ilişkili olduğu tartışmalıdır. Bu konuda yapılan çalışmaların çoğunluğu, uyumlu ve tek bir anne ve babadan oluşan aile ile yaşamının bunun tam tersi yani, anne ve babadan oluşan ancak kavga, saldırganlık ve bir arada olmaktan dolayı mutsuzluğun hakim olduğu aileye göre, çocuğun gelişiminin daha sağlıklı olabileceğine işaret eder. Bununla birlikte, uyumsuz ana babalarla birlikte yaşayan çocuklarla karşılaştırıldıklarında tek ebeveynli evlerde yaşayan çocukların duygusal olarak daha az problemlili ve daha az ruhsal hastalıklarının olduğu görülmektedir (Temel, 2001: 93).

Ergenler giyim kuşam, arkadaşlık ilişkileri, okuldaki dersler, karşı cinsle çıkma gibi konularda birtakım ayrıcalıklar isterler. Berk'e (2013: 676) göre ergenler bu ayrıcalıkların kendilerine uzun süre önce tanınması gerektiğini düşündüğü bir zamanda, ana babalar yaygın olarak, genç insanların böyle bağımsızlık işaretleri için henüz hazır olmadıklarını düşünmektedirler. Ergenlerin ana babalarına gönüllü olarak bilgi verdikleri bir ilişki geliştirildiğinde ve gençlerin günlük etkinliklerinin ana baba tarafından tutarlı bir şekilde izlendiğinde (monitoring) ergenler ile ana babalar daha uyumlu olabilmektedir. Bu tür bir ilişki başka olumlu sonuçlarının yanı sıra saldırganlığı önlemede de işe yarayacaktır.

Ergenlik döneminde aile ilişkilerinin yanı sıra akran ilişkilerinin de olumsuz etkileri söz konusu olabilir. Aile ortamının çocuğun saldırganlığında etkili olduğu vurgulansa da, bazı gençler iyi bir ailede yetişmelerine rağmen arkadaşlarını model olarak saldırgan davranışları öğrenebilir ve saldırgan davranışlar gösterebilirler. Bazen de ergenler grup içinde lider olmak, arkadaşları tarafından kabul görmek ve desteklenmek istediklerinden çevreye karşı saldırgan davranışlar sergileyebilirler (Yılmaz, 2008: 14).

Jersild'e (1971: 227) göre ergenlik çağındaki bireyin, grubunun onayını kazanmadan üstün tuttuğu pek az şey vardır. Yine onun için grup tarafından

reddedilmekten daha kötü çok az şey mevcuttur. Genç için, dost canlısı bir kimsenin arkadaşlığını kazanmak başlı başına tatmin edicidir. Grup tarafından kabul edilmek ise ona kendi değeri hakkında doyurucu bir emniyet duygusu verir. Bazı gençlere kendi yaşlarındaki arkadaşlarının onayı o kadar önemli gelir ki, bu onayı kazanmak veya muhafaza etmek için her türlü tehlikeyi ya da fedakarlığı göze alabilirler. Ergenlerin reddedilme korkuları onların akranlarından olumsuz etkilenmelerine yol açabilir. Özellikle sosyalleşme konusunda eksiklik yaşayan, öfkesini kontrol edemeyerek saldırgan davranışlarda bulunan gençlerdeki bu istenmeyen davranışlar, arkadaş grupları tarafından reddedilmeye neden olmakta, bu da onları kendileri gibi – saldırgan- olan akranları ile ilişki kurmaya yöneltmektedir. Ergenin sosyal beceriler konusunda eksik olması ve saldırgan davranışları nedeniyle arkadaş çevresi tarafından kabul görmemesi, bunun yanında sağlıksız ana baba tutumlarına maruz kalması onu, iletişim becerileri gelişmemiş ve anti sosyal davranışları olan akran gruplarına yönlendirmektedir (Yücel, 2009: 34). Kısır döngü şeklinde, bu tür kişilerle kurulan arkadaşlıklar da gençlerde anti sosyal davranış ve tutumlara neden olmaktadır.

Ergenin etkileşim içinde olduğu çevrelerden biri de okuldur ve birtakım değişikliklere uyum sağlamaya çalışan ergenlerin çoğu bu dönemde okul başarısı ile ilgili sıkıntılar yaşamaktadır. Okul, bir yandan temel görevlerini yerine getirirken öte yanda da çocuğun psiko-sosyal gelişimi üzerinde etkili olmaktadır (Başbakanlık, 2010: 36). Ergenlerin eğitim öğretim yaşantısıyla ilgili sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmalarında öğretmenlere büyük sorumluluk düşmektedir. Öğrencilerin kuralları ihlal etmelerinden, saygısızlıklarından şikayet etmek yerine onların gelişim dönemlerini dikkate alarak strateji geliştirmeleri daha mantıklı gözükmektedir. Çocuğa saygıyı öğretecek, onlara, saygılı olmalarına yönelik telkinde bulunacak kişi öğretmendir. O, giyinişi, konuşması, davranışları ve bilgisi ile saygıya değer bir örnek oluşturmalıdır. Öğretmen dersini ilgi çekici hale getirmeli, gençlerin problemlerini anlayan ve onların sorunlarını çözmelerine yardımcı olan içten bir insan olmalıdır. Böylece evlerinden çeşitli problemlerle gelen gençleri rahatlatarak hem kendisine karşı saygısızlık halinde ortaya çıkan bunalımın önüne geçecek hem de gencin yaşadığı sıkıntıları hafifleterek topluma psikolojisi sağlam insanlar

kazandıracaktır (Berkint, 1978: 45). Problemlı davranışların önüne geçmede öğretmenlerin tavırları büyük bir önem taşımaktadır.

Okul ergenlerin başarılı bir toplumsallaşma yaşamalarına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, okul bu işlevini herhangi bir nedenle yerine getirememesi durumunda, bireyin başarısını, gelişimini, çevresine uyumunu ve ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyecektir. Çocukları hayata hazırlayıp geliştiren eğitim kurumları çok önemli olmakla birlikte, yetersiz veya yanlış eğitim sonucunda olumsuz davranışların kazanılmasında, birçok problemin ortaya çıkmasında da etkili olabilmektedir. Eğitim öğretim kurumu olarak okullar bazı durumlarda, çocukların gelişme ve uyum güçlüklerini çözmeye yardım edecek yerde, farkında olmadan güçlüğü artırıcı etkiler eklemektedir. Bunun bir sonucu olarak da, okuldan kaçmak, hırsızlık vb. gibi sorun ve suçlar ortaya çıkmaktadır (Yavuzer, 1987: 163).

Sonuç olarak gençliğin ilk yılları ve gençlik çağı oldukça karmaşık bir dönemdir. Bu dönemde kişi genellikle toplumun ve çevresinin bütün baskısına ve taleplerine karşı bir direnme halindedir. Ama bu direnmenin nedenini çoğu zaman kendisi bile açıklayamaz. Bu dönemde genç kendi kendisiyle ve çevresiyle sürekli bir savaş içinde görünür (Acar, 2006: 10). Ergen bağımsızlığını kazandıkça, duygusal yönden sakinliğe kavuşur. Ergenliğin ilk dönemlerinde görülen huzursuzluklar, bunalımlar azaldıkça ve ergen üzerindeki baskılar kalktıkça ergenin duygusal belirtilerde ve davranışlarında da daha kontrollü ve dengeli hale gelir (Temel, 2001: 12).

1.6.SALDIRGANLIK KONUSUNDA YAPILAN ARAşTIRMALAR

1.6.1. Konuyla İlgili Dünyada Yapılan Araştırmalar

Çağımızda saldırganlık çok önemsenen bir konu olduğu için çeşitli açılardan ele alınıp incelenmektedir. Saldırganlıkla ilgili yapılan yakın tarihli bazı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Low, Polanin ve Espelage (2013) ergenlerin fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışları üzerinde akran etkisini belirlemek amacıyla çeşitli ölçümler yapmışlardır. Mevcut çalışmada, 6. ve 7. sınıflardan oluşan 346 kişiye, akran grupların bireylerin fiziksel ve ilişkisel saldırganlıkları üzerindeki etkisinin

incelenebilmesi için gelişimsel bir çerçeve kullanılmıştır. Sosyal ağ analizi aracılığıyla belirlenen gruplarda çok seviyeli ağ yaklaşımı kullanılmış ve akran grup etkisi, hiyerarşik lineer model (HLM) yardımıyla ölçülmüştür. Analiz sonucu zaman 1 aralığındaki akran grup saldırganlığının (fiziksel ve ilişkisel), diğer akran grup karakteristikleri ve bireysel risk ve korumacı faktörler kontrol altına alındıktan sonra zaman 2 aralığındaki bireysel saldırganlık düzeyinin tahminine yardımcı olduğunu göstermektedir. Akran ilişkilerinde her iki saldırganlık türü de gözlenmesine rağmen elde edilen bulgular, fiziksel saldırganlığa akran ilişkilerinde daha az rastlandığını ve fiziksel saldırganlığın daha küçük, erkek dominant gruplarda daha çok ortaya çıktığını ortaya koymuştur.

Karriker-Jaffe, Foshee, Ennett ve Suchindran (2013) çalışmalarında yaşanan semt ve aile faktörlerinin ergenlik dönemindeki fiziksel sosyal saldırganlıkla olan ilişkisini belirlemeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda yaşanan semtin barındırdığı sosyo-ekonomik dezavantajlar, sosyal düzensizlik, aile içi tartışmalar, ebeveyn-çocuk bağlılığı ve ebeveyn kontrolü ile fiziksel ve sosyal saldırganlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Örnekleme, genellikle kırsal alanlarda yaşayan yaş aralığı 11 ile 18 arasında değişen 5118 gençten oluşmaktadır. Çoklu doğrusal model yaşanan bölge, aile içindeki anlaşmazlıklar ve cinsiyet ile fiziksel saldırganlık arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Erkeklerdeki fiziksel saldırganlığın yaşanan yerin getirdiği dezavantajlar ve aile içi tartışmalara bağlı olarak artıp azaldığı; bunun aksine aynı sürecin kız çocuklarında çok daha yavaş ilerlediği tespit edilmiştir. Ebeveyn-çocuk arasındaki bağın zayıf olması ve ebeveynlerin çocukları üzerindeki kontrolün az olması da yüksek fiziksel saldırganlık düzeyleriyle ilişkilendirilmiştir. Konu, sosyal saldırganlık açısından değerlendirildiğinde ise aile içi anlaşmazlık ve cinsiyet arasındaki ilişki, ailelerinde daha fazla anlaşmazlık olan kızların sosyal saldırganlık düzeylerinin de yüksek olduğu saptanmıştır. Bunun yanında bu bireylerin saldırganlık düzeylerinin, aile içinde daha az anlaşmazlık olan kızlar ya da daha fazla anlaşmazlık olan erkeklerle kıyaslandığında zaman içinde yükseldiği belirlenmiştir. Ebeveyn ve çocuklar arasındaki bağlılığın daha az olması, sosyal saldırganlığın başlangıç düzeyinin yüksek olması ve zaman içerisinde hızla artması ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra ebeveyn kontrolünün az olmasının da sosyal saldırganlık düzeyini yükselttiği belirlenmiştir.

Ellis, Chung-Hall ve Dumas (2013) uzun vadeli çalışmalarında saldırgan akran grup normlarının, ilişki kalitesi ve ilişki sırasındaki şiddet üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada okul döneminin başlangıcında (T1) ve 6 ay sonra (T2) toplam 1070 katılımcıdan saldırganlık yönündeki tutumları ve fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışları hakkında kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Akran grupları, akran değerlendirmesi tekniği ile belirlenmiş ve tutum ve davranışların akran gruplarındaki ortalamaları alınmıştır. Duygusal ilişkileri olan 598 katılımcı, hem kurban hem de şiddeti uygulayan kişi olarak ilişkilerinde şiddetin sıklığıyla ilgili deneyimlerini rapor etmiştir. Yapılan çoklu analizler, T1'deki akran grup ilişkisel saldırganlığının ilişkideki suistimal ve şiddetle pozitif; T2'deki ilişki kalitesiyle ise negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Beklenmeyen bir bulgu ise T1'deki fiziksel olarak saldırgan akran gruplarında yer alma durumu ile T2'deki ilişki kalitesi arasında pozitif bir ilişkinin olmasıdır. Elde edilen veriler ergenlerin ilişki deneyimlerinin şekillenmesinde akran grupların önemini ortaya koymaktadır.

Shuster, Li ve Shi (2012) araştırmalarında kültürel değerler, ana baba davranışları ve ergen saldırganlığı arasındaki ilişkiyi, Çinli ergenler ve annelerinden toplanan verileri kullanılarak incelemişlerdir. Ergenlerin açıkça gözlenen saldırganlıkları (overt aggression) ve ilişkisel saldırganlıkları, akran fikirlerinden yararlanılarak Zaman 1 (7.sınıf) ve Zaman 2'de (9.sınıf) değerlendirilmiştir. Anneler, Zaman 1'de kültürel değerler ve ebeveynlik davranışlarıyla ilgili fikirlerini dile getirmişlerdir. Zaman 1'deki ergen saldırganlığı kontrol edildiğinde anneliğe özgü kolektivist duygu ve sosyal uyum ile ergenlerin anneleri tarafından tetiklenen saldırgan davranışları arasında dolaylı ve boylamsal bir bağlantı tespit edilmiştir. Özellikle anneye özgü kolektivizm, tümevarımsal yaklaşımla pozitif olarak ilişkili olmasına karşın Zaman 2'deki açıkça gözlenen saldırganlıkla negatif ilişkilidir. Benzer şekilde annenin sosyal uyumu psikolojik kontrol ile negatif ilişkili, ergenliğin sonraki yıllarındaki ilişkisel saldırganlık ile pozitif ilişkili bulunmuştur.

Bowker, Ostrov ve Raja (2011) çalışmalarında ilişkisel ve açıkça gözlenen saldırganlık ile sosyal statü arasındaki bağlantıyı inceledikleri çalışmalarında, Hindistan'ın kentsel bölgelerinde yaşayan ergenlerde akran olmanın beraberinde getirdiği saldırganlık davranışının yakın arkadaş olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırmanın örneklemi, Surat

bölgesinde yaşayan orta ve üst sınıfa mensup ailelerden seçilen 194 gençten oluşmaktadır. Yapılan analizler, hem saldırganlığın türü ve algılanan popülerlik hem de ilişkisel saldırganlık ve sosyal tercihler arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur.

Farrell, Bettencourt, Mays, Kramer, Sullivan ve Kliewer (2012), çalışmalarında ergenlerin kavga konusundaki görüşleri ve bunun risk faktörleri ve saldırganlık davranışıyla ilişkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırmanın örneklemini iki şehir ve bir civar okulundan seçilen 6. Sınıfa devam eden toplam 477 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılar saldırganlıkla ilişkili düşüncelerini ve davranışlarını içeren, bireysel, yaşıtsal ve ana babaları ile ilgili ölçme araçlarını doldurmuşlardır. Düşünce ölçütü üzerine yapılan gizli sınıf analizlerinin sonuçları 3 gruplu hipotezi destekler niteliktedir: (a)Saldırganlığı onaylamayan kavga karşıtı görüşler grubu (BAGF) (örneklemin %31'i); (b) Kavganın bazı zamanlarda gerekli ve kaçınılmaz olduğunu düşünen Kavga Bazen Gereklidir grubu (FSNEC) ve (c) birçok durumda saldırganlığı destekleyen Kavgayı destekleyici grup (BSUPF, %28) Gruplar arasındaki farklılıklar cinsiyetten değil; ırk/etnik köken ve aile yapısından kaynaklanmaktadır. FSNEC grubunun birçok ölçütte BAGF ve BSUPF düzeylerinin arasına düştüğü oldukça önemli farklılıklarda bulunmaktadır. Bunun aksine FSNEC ve BAGF gruplarının her ikisi de BSUPF'den farklı olmalarına karşın empati, şiddetsizlik ve saldırganlığın algılanan etkisi ve ebeveynlerin şiddetsizliği destekleyici mesajları açısından birbirleriyle aynıdırlar. Bu farklılıklar, düşünce yönünden birbirinden ayrılan ergenlerin gruplaşmasını önleyici yaklaşımlara duyulan ihtiyacı da gözler önüne sermektedir.

Faris ve Ennett (2012) çalışmalarında ergenlerde görülen saldırganlıkta grup karakteristikleri ve akran grup statüsünün rolünü incelemişlerdir. Ergenlerin Zaman 1 aralığındaki saldırgan davranışlarının ve arkadaşlarına dair statü değerlendirmelerinin 6 ay sonra Zaman 2 aralığında bağımsız biçimde saldırganlık düzeylerini arttırdığını saptamışlardır. İlişki teklifine olumlu yanıt alamayan ergenlerin saldırgan davranışlarının da bu noktada etkisi bulunmaktadır. Akran grupların ortalama statü hakkındaki düşünceleri, kendilerinin ve arkadaşlarının tutumlarını agresif davranışları kontrol edildikten sonra bile saldırganlık olasılığının arttığı gözlenmiştir.

Scharf (2000) saldırganlığın cinsiyete göre farklılık gösterdiğini ortaya koymak amacıyla 129 lise öğrencisi üzerinde bir araştırma yapmış ve araştırma sonunda, sözel saldırganlığın cinsiyete göre bir farklılık göstermediği, fiziksel saldırganlığın ise erkekler tarafından daha çok kullanıldığını tespit etmiştir. Ayrıca, problem çözme stratejisi olarak saldırgan sözcüklerin kullanıldığını ortaya koymuştur.

1.6.2.Konuyla İlgili Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Şiddet ve saldırganlık konusunda yurt dışında olduğu kadar Türkiye’de de çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu bölümde konuyla ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

Ağlamaz (2006), Çorum’daki lise öğrencilerinin saldırganlık puanları ile kendini açma düzeyleri, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Kendini açma düzeyi açısından öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Kendini açma düzeyleri düşük öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları kendini açma düzeyi yüksek olan öğrencilerden daha yüksektir çıkmıştır. Cinsiyete ve sınıf düzeyine göre öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları arasında anlamlı farklar bulunmamıştır. Ancak öğrenim gördükleri okul türüne göre öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir. Endüstri Meslek ve Anadolu Endüstri Meslek ve Teknik Lisede öğrenim gören öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puan ortalamalarının diğer liselerde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Anne babanın öğrenim düzeyi ile öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları arasındaki ilişki de anlamlı farklar bulunmuştur. Anne öğrenim düzeyi ortaokul olan öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları daha yüksek bulunurken, baba öğrenim düzeyi yüksek okul-üniversite olan öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları diğer öğrenim düzeylerine göre anlamlı düzeyde düşük olarak saptanmıştır. Ailenin aylık gelir düzeyine göre öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Ailenin aylık gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puanları diğer gruplara göre daha yüksektir.

Avcı (2010), lise öğrencilerinde şiddet, saldırganlık ve ahlaki tutum ilişkisini incelemiştir. İstanbul'da yürütülen araştırmanın bulgularına göre, sağlıklı bir aile ortamında yaşayan, kötü çevre ve arkadaşların olumsuz etkilerinden uzak, kendisiyle barışık ve ahlaki değerleri özümsemiş öğrencilerin şiddet ve saldırganlık düzeyleri düşüktür. Silah veya kesici bir alet taşıyan, çete içerisinde bulunan, aile içinde şiddet gören, ahlaki tutum düzeyleri düşük, kötü çevre ve arkadaşların olumsuz etkilerine maruz kalan öğrencilerin şiddet ve saldırganlık düzeyleri ise yüksektir.

Aygen (2009), araştırmasını gençlerde şiddete başvurma ya da maruz kalma sıklığı, etkileyen faktörler ve öfke ile ilişkisini saptamak amacıyla yapmıştır. Elazığ'da yürütülen araştırmanın sonucunda şiddete başvurma ile öfke puanları arasında pozitif ilişki bulunmuş ve ana baba eğitim düzeyi düşük olan öğrencilerin daha çok şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada kız öğrencilerin % 9.8'i fiziksel şiddete, % 19.1'i duygusal-sözel şiddete % 1.8'i cinsel şiddete, erkek öğrencilerin ise % 14.6'sı fiziksel şiddete % 22.3'ü duygusal-sözel şiddete, % 0.7'si ise cinsel şiddete maruz kaldıkları belirlenmiştir.

Bal (2010), çocuk örselenme yaşantıları, ana-baba-ergen ilişki biçimleri ve sosyal destek algısının, 14-18 yaşları arasındaki öğrencilerde görülen kural dışı davranışlarla ilişkisini incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre; erkek öğrencilerin, kızlara oranla; geçmişte istismar yaşantısı (fiziksel, duygusal, cinsel ve istismar yaşantısı toplam) olan öğrencilerin, olmayanlara oranla; ana-baba-ergen ilişki biçimlerini olumsuz algılayan öğrencilerin, ilişkilerini yeterli ve olumlu algılayan öğrencilere göre; aileden ve arkadaştan düşük sosyal destek algılayan öğrencilerin yüksek algılayanlara göre; kuraldışı davranışları toplam puanda ve alt ölçeklerin büyük çoğunluğunda daha yüksek bulunmuştur. Bunun yanı sıra, ailenin gelir düzeyi, ana baba eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin kuraldışı davranışlar toplam puanları ve bazı alt ölçek puanları yüksek bulunmuştur. Anadolu Lisesi öğrencilerinin, Genel-Akademik Liseye devam eden öğrencilere kıyasla, kuraldışı davranışlar toplam puanlarının daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, evlerinde fiziksel şiddete uğrayan, kavgacı, evde içki içen, ev ortamını huzursuz bulan ve birbirine sevgi ile yaklaşmayan öğrencilerin kural dışı davranışlar gösterme oranları, evlerinde bu davranışların olmadığını ifade eden öğrencilere kıyasla daha yüksek bulunmuştur.

Başaran (2008), ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini ortaya koymak ve saldırganlık düzeylerinin lise türlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmanın bir diğer amacı ise, çeşitli değişkenler açısından öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin değişip değişmediğini ortaya koymaktır. Araştırma 9. 10. ve 11. öğrenim göre toplam 704 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda kız öğrencilerin erkeklere oranla daha az saldırgan olduğu belirlenmekle birlikte, sınıf düzeyi yükseldikçe saldırganlık düzeyinin de yükseldiği tespit edilmiştir. Anne eğitim düzeyi çocukların saldırganlık düzeyini etkilemekle birlikte, baba eğitim düzeyinin, kardeş sayısının ve dünyaya geliş sırasının herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda anne ve baba eğitim düzeyleri ile öfke - düşmanlık ve kişiler arası duyarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kardeş sayısına göre öğrencilerin öfke düşmanlık ve kişiler arası duyarlık düzeyleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Yine anne babanın birlikte ya da ayrı yaşaması, ölü ya da sağ olması gibi faktörlerin saldırganlık düzeyini etkilediği ancak, öfke ve düşmanlık ile kişiler arası duyarlık seviyesini etkilemediği görülmüştür. Öğrencilerin ana baba tutumlarını algılayış şekli ve ceza türleri ile ceza verme sıklığı öfke ve düşmanlık düzeyi ile kişiler arası duyarlık düzeyini etkileyen faktörler arasında yer almıştır. Araştırma sonucunda kişiler arası duyarlık, öfke ve düşmanlık ile saldırganlık puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Araştırmacı okul türlerine göre öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin farklılaştığını tespit etmiştir. Meslek Liselerinde ve Anadolu Liselerinde okuyan öğrencilerin saldırganlık puanlarının genel liselerde okuyan öğrencilerin saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Derwent (2007), çalışmasında lise öğrencilerinde spor ve saldırganlık ilişkisini ele almıştır. Araştırma sonucunda yıkıcı, edilgen ve genel saldırganlık özellikleri açısından spor yapmayan ve spor yapan katılımcılar arasında ve cinsiyetlerine göre tüm katılımcılarda saldırganlık özellikleri açısından istatistiki olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır. Babalarının eğitim düzeyi incelendiğinde spor yapan katılımcıların yıkıcı saldırganlık envanteri alt ölçeğinde anlamlı bir fark bulunmuş, babasının eğitim düzeyi ortaokul olan katılımcıların daha fazla yıkıcı saldırganlık özelliğine sahip oldukları saptanmıştır. Diğer saldırganlık özelliklerinde ise anlamlı bir fark bulunamamıştır. Babalarının eğitim durumlarına göre spor yapmayan katılımcılardan

babalarının eğitim düzeyi lise olanların edilgen saldırganlık özelliklerinin diğer katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Erdemir (2012), çalışmasında farklı tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin internet kullanım durumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Gaziantep ilinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda liselerde öğrenim gören öğrencilerin internet kullanım durumları ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Öğrencilerin cinsiyeti, internet kullanımı, kullanım amacı, kullanım yeri, süreleri, internet kullanım zamanları, genel olarak girdikleri siteleri, oynadıkları oyun türleri, internette karşılaştıkları olumsuz içeriklere göre öğrencilerin saldırganlık ölçeği puan ortalamaları anlamlı bir şekilde değişim göstermektedir. Öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde cinsiyete (erkekler kızlara göre daha saldırgan) ve annelerinin öğrenim durumuna göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Diğer yandan; öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde; babalarının öğrenim durumu, ebeveynlerinin evlilik durumu, annelerinin çalışma durumu, babalarının çalışma durumu, kardeş sayısı, ebeveynlerinin geçinme durumu, algılanan sosyo-ekonomik düzey, eğitim aldıkları okul türüne göre anlamlı farklılıkların olmadığı tespit edilmiştir.

Erkiner (2012), araştırmasında lise 1. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile aile işlevleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Aynı zamanda lise 1. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile aile işlevlerinin bazı sosyo-demografik değişkenler açısından anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığını da incelemiştir. İzmir ilinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda, lise 1.sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin aile işlevleri ile olumlu yönde, düşük ve orta düzeyde anlamlı olarak ilişkilendiği belirlenmiştir. Lise 1. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde cinsiyete ve annelerinin öğrenim durumuna göre anlamlı farklılıkların olduğu bulunmuştur. Diğer yandan; öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde; babalarının öğrenim durumu, ana babalarının evlilik durumu, annelerinin çalışma durumu, babalarının çalışma durumu, kardeş sayısı, ebeveynlerinin geçinme durumu, algılanan sosyo-ekonomik düzey, eğitim aldıkları okul türüne göre anlamlı farklılıkların olmadığı tespit edilmiştir.

Eroğlu (2009), lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelediği araştırmasında genel tarama modelini

kullanmıştır. Araştırma bulguları lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışının alt boyutları açısından ve de öğrencilerin cinsiyetleri açısından anlamlı düzeyde farklılaştığını ortaya koymuştur.

Gökbüzoğlu (2008), araştırmasında ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi cinsiyet, yaş, algılanan ana baba tutumu ve anne babanın eğitim durumu değişkenleri açısından incelemiştir. Araştırma İstanbul İli Anadolu Yakasında bulunan çeşitli okul türlerinde öğrenim gören sekizinci sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular ergenlerin problem çözme becerileri ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışmada, ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerisinin alt boyutlarından olan problem çözme becerisine güven ve yaklaşma-kaçınma alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, ancak kişisel kontrol alt boyutunda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun yanında demografik değişkenlerden cinsiyet, saldırganlık düzeyinde bir farklılığa neden olmazken, problem çözme becerisinin yaklaşma-kaçınma alt boyutunda anlamlı bir farklılığa neden olmuştur; yaş ise saldırganlık düzeyinde anlamlı bir farklılık yarattığı tespit edilmiştir. Ayrıca ana baba eğitim durumu ile saldırganlık düzeyi arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Haskan (2009), çalışmasını, ergenlerde şiddet eğiliminin görülme sıklığının ve yüksek şiddet eğilimi olan ergenlerin algılanan sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi amacıyla yapmıştır. Araştırmada ele alınan bireysel ve ailesel değişkenlere göre öğrencilerin şiddet eğiliminin görülme sıklığı incelendiğinde bireysel nitelikler bakımından şiddet eğilimi, erkek ergenler arasında kız ergenlere göre; şiddet filmleri ve kahramanlık filmleri izleyenler arasında izlemeyenlere göre daha sık bulunmuştur. Okul türü, diğer TV program türlerini izleme, spor yapma, karşı cinsten arkadaşı olma bakımından ergenler arasında şiddet eğiliminin görülme sıklığı açısından anlamlı farklılık göstermiştir. Şiddet eğiliminin ailesinde şiddet uygulanan ergenler arasında, uygulanmayan ergenlere göre; ailesinde alkol kullanılan ergenler arasında kullanılmayan ergenlere göre; babası gelir getiren bir işte çalışan ergenler arasında, çalışmayan ergenlere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ailesinde cezaevinde kalmış/ kalmakta olan bireylerin bulunduğu ergenler arasında şiddete eğilimin daha sık görüldüğü belirlenmiştir.

Kardeş sayısı, anne babanın birlikte yaşayıp yaşamaması, annenin çalışıp çalışmaması, ailenin gelir durumu, anne babanın öğrenim düzeyi, ailenin dindarlık düzeyi bakımından ergenlerde şiddet eğiliminin görülme sıklığı farklı bulunmamıştır.

Karakaya (2008), Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin, şiddet eğilimlerini çok yönlü olarak değerlendirmiştir. Araştırmanın örneklemini İstanbul İli Avrupa yakasındaki on endüstri meslek liselerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda şiddet ölçeğinin farklı maddelerinin karşılaştırılması yapılmış ve internet kullanımı, aile gelirinin düşük oluşu, sigara, içki ve madde kullanımı, okulda şiddet görmesi, okul türü, yas ve cinsiyetin şiddete yönelimde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kurnaz (2009), saldırganlık ve akran mağduriyetini çeşitli değişkenler açısından incelemiş, araştırmasında gözlenen ve ilişkisel saldırganlık ile gözlenen ve ilişkisel saldırganlığa maruz kalmayı yordayan değişkenleri belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara İli'ndeki ilköğretim okullarının 6., 7. ve 8. sınıflarına devam eden öğrenciler arasından belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, erkek çocukların gözlenen saldırganlık davranışlarını kızlardan daha yüksek düzeyde sergilediği, yaş arttıkça gözlenen ve ilişkisel saldırganlığın azaldığı bulunmuştur.

Kurtoğlu (2009), lise öğrencilerinde gözlenen saldırganlık düzeylerinin otomatik düşünceler, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmanın örneklemini 2007-2008 yılları arasında İstanbul İli Gaziosmanpaşa İlçesi merkezinde özel ve kamuya ait ortaöğretim kurumlarında 9., 10. ve 11. sınıflarda öğrenim görmekte olan öğrencilerden seçilmiştir. Araştırma sonucunda saldırganlık düzeyine göre; öğrencilerin Kendine Yönelik Negatif Duygu ve Düşünceler Alt Ölçeği puanları, öğrencilerin Şaşkınlık-Kaçma Fantazileri Alt Ölçeği puanları, Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İsteği Alt Ölçeği puanları, Öğrencilerin Yalnızlık-İzolasyon Alt Ölçeği puanları, öğrencilerin Ümitsizlik Alt Ölçeği puanları arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Bunların yanında, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine 10. ve 11. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin Saldırganlık Ölçeği puan ortalamalarının, 9. sınıfta öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Özdemir, Vazsonyi ve Çok (2013) bu çalışmada ebeveyn yakınlığı, çocuğun gözetim altında tutulması ve arkadaşların onaylanması gibi ebeveynlik süreçleri, düşük otokontrol ve saldırganlık arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkileri incelemişlerdir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de lisede öğrenim gören 14-18 yaş aralığındaki gençler oluşturmuştur. Elde edilen bulgular, anne ve babaya özgü ana babalık süreçlerinin saldırganlık üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Sonuçlar özellikle anneye özgü yakınlık, babanın arkadaşları onaylayıp onaylamaması ve hem annenin hem de babanın çocuk üzerinde yarattığı gözlem baskısının pozitif ve direkt olarak düşük otokontrolle ilişkili olduğunu ve düşük otokontrolün de dolaylı olarak saldırganlıkla ilişkili olduğunu göstermiştir.

Öztürk (2008) ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemiştir. Araştırma Malatya merkez ilçede bulunan farklı türde liselerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ergenlerin saldırgan davranışlarının cinsiyet, yaş, okul türü, okul başarısı, anne-baba eğitim düzeyi, gelir düzeyi, ana-baba tutumu, arkadaşlık ilişkilerinden memnun olup-olmama, öğretmenleriyle ilişkilerinden memnun olup-olmama, aile yapısı ve devamsızlık durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bulgulara göre erkeklerin saldırganlık puanları kızlara göre, meslek lisesine devam edenlerin diğer lise türlerine devam edenlere göre, okul başarısını düşük olarak algılayanların diğerlerine göre, ana baba tutumu açısından reddedici ana babaya sahip olanların diğerlerine göre, 13,14,15,16 yaş ve üzerinden oluşan örneklem grubundaki öğrencilerin yaşları 16 ve üzerinde olanların diğerlerine göre, arkadaşlarıyla ilişkilerinden memnun olmayan öğrencilerin diğer öğrencilere göre saldırganlık puanları daha yüksektir. Fakat anne ve babanın eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve aile yapısının 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir.

Pekince (2012), araştırmasında ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile sosyal aktivitelere katılımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın Elazığ il merkezinde 11 genel lisede gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre erkek öğrencilerin kızlara göre, aile gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin orta ve yüksek olan öğrencilere göre saldırganlık puanları yüksektir. Saldırganlık ile sosyal

aktiviteler arasında anlamlı bir ilişki olduğu, saldırganlık arttıkça sosyal aktivitelere katılma oranının da arttığı saptanmıştır.

Pınar (2006), ortaöğretim okullarında görsel medya ve şiddet kültürünün etkilerini belirlemek amacıyla yaptığı araştırmada orta öğretim 9.10.11. sınıflarda okuyan, 14-18 yas aralığını dikkate almıştır. Bu araştırmada öğrencilerin seyrettikleri yerli dizilerden etkilenecek şiddet kültürünün arttığı, şiddeti normal bir hayat tarzı gibi gördükleri için sorunlarını çözmede kullandıkları ortaya çıkmıştır. Hem anadolu lisesinde hem de genel lisede öğrenim gören kız ve erkek öğrenciler televizyonun zararlı yönlerinin olduğunu, medyanın tutum ve davranışlarında biraz etkili olduğunu, şiddet içeren film ve programların gençler için kötü örnek olduğunu ve gençlerin filmlerdeki kahramanların kullandığı yöntemlerle kendi problemlerini çözmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Sargin (2008), ergenlik dönemindeki öğrencilerin saldırgan davranışları ile öfke ve sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma Samsun il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, sınıf düzeyi ve sürekli öfke arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki varken saldırganlık ve sosyal problem çözme arasında negatif yönde bir ilişki söz konusudur. Ayrıca erkeklerin saldırganlık eğilimleri kızlardan yüksek bulunmuştur.

Solak (2011), çalışmasında spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeylerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma Çorum il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, kız öğrencilerin atılganlık puanları, erkek öğrencilerinkinden daha yüksek bulunmuştur. Aile bireyleri spor yapan öğrencilerin yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve genel saldırganlık puanlarının, spor yapmayanların puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Spor yapan öğrencilerin atılganlık puanlarının, spor yapmayan öğrencilerin atılganlık puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yıkıcı saldırganlık ile empatik eğilim arasında ve saldırganlık ile empatik eğilim arasında düşük düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Şahin (2007), çalışmasında psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini; cinsiyetleri, okul türleri, algıladıkları ana baba tutumları, yerleşim yerleri, okullarından memnuniyet düzeyleri, ailelerinde şiddet uygulanma durumları gibi çeşitli değişkenler açısından ele almıştır. Araştırma Kayseri ilinin iki

merkez ilçesi, Melikgazi ve Kocasinan'daki farklı okullarda yürütülmüştür. Elde edilen verilere göre; lise öğrencilerinin saldırganlık puanı üzerinde ilişki ihtiyacı düzeyi ile serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü, yeterlik ihtiyacı düzeyi ile öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi ve özerklik ihtiyacı düzeyi ile cinsiyet değişkenlerinin ortak etkisi anlamlı bulunmuş, ancak lise öğrencilerinin saldırganlık puanı üzerinde diğer değişkenlerin ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Cinsiyetin, algılanan anne baba tutumunun, ailede şiddet uygulanma durumunun, okuldan memnuniyet düzeyinin, ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Okul türünün, yerleşim yerinin, serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türünün ve özerklik ihtiyacı düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Şahin (2011), araştırmasında lise öğrencilerinin mükemmeliyetçilik ve saldırganlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma İstanbul İli Gaziosmanpaşa İlçesindeki çeşitli okul türlerinde yürütülmüştür. Lise öğrencilerinin demografik özelliklerine göre mükemmeliyetçilik ve saldırganlık düzeylerinin farklılık gösterdiği, saldırganlık alt boyutu olan düşmanlık ile mükemmeliyetçilik alt boyutu olan düzen dışında kalan tüm saldırganlık ve mükemmeliyetçilik alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin düzenle ilgili mükemmeliyetçilik tutumlarının saldırganlık düzeylerini olumsuz yönde etkilediği, diğer mükemmeliyetçilik tutumlarının ise saldırganlık düzeylerini olumlu yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Tuzgöl (1998), çalışmasında ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, okul türü, anne-babanın öğrenim durumu ve ailenin gelir düzeyi gibi değişkenler açısından saldırganlık düzeylerini incelemiştir. Araştırmasını Ankara İli Yenimahalle ilçesindeki çeşitli okul türlerinde yürütmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgularda ana-baba tutumu ve cinsiyet değişkenlerinin saldırganlık düzeyine ortak etkileri anlamlı bulunmamakla birlikte cinsiyetin saldırganlık düzeyine temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kızlarınkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ana-baba tutumu ile yaş ve anne-babanın öğrenim durumu değişkenlerinin saldırganlık düzeyine ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Ana-baba tutumu ile okul türü değişkenlerinin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak

etkileri anlamlı olmamakla beraber okul türünün saldırganlık düzeyine temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Ana-baba tutumu ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerinin saldırganlık düzeyine ortak etkileri anlamlı bulunmamakla beraber, ailenin gelir düzeyinin saldırganlık düzeyine temel etkisi anlamlı bulunmuştur.

Ulusoy (2008), ergenlerin bilişim teknolojilerini kullanımı ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma Adana İli Seyhan İlçesinde yürütülmüştür. Araştırma sonuçları bilgisayar ve internet kullanan ergenlerin saldırganlık ortalamalarının internet kullanmayanlara göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bilgisayar oyunu oynayan ergenler ile oynamayan ergenlerin saldırganlık puanları ortalamaları arasında da anlamlı fark bulunmuştur. Savaş ve strateji oyunlarını tercih eden ergenlerin saldırganlık puanları daha yüksek tespit edilmiştir. Bilişim teknolojisinin kullanım yerine göre saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiş ancak bilgisayar ve interneti kullanım sürelerinde artışa paralel olarak saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir fark saptanmıştır.

Ümit (2010), çalışmasında 14-17 yaş arası ergenlerin duygusal zekaları ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma İstanbul ili Fatih ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ergenlerin saldırganlık ölçeği puanları ile duygusal zekanın alt boyutlarından kişisel beceriler ve stresle başa çıkma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında düşük düzeyde, ergenlerin saldırganlık ölçeği puanları ile duygusal zekanın alt boyutlarından kişilerarası, uyumluluk ve genel ruh durumu alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında orta düzeyde, negatif yönde istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun yanında ergenlerin yaşlarına göre; duygusal zeka ölçeğinden aldıkları puanlar ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanlar arasında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Yalçın (2004) ailelerinden aldıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini; cinsiyetlerine, sınıflarına, ailelerindeki tartışma ve kavga sıklığına, algıladıkları ana baba tutumlarına, ailelerinin gelir durumuna ilişkin düşüncelerine, ailelerinde şiddet uygulanma, okuldaki arkadaşlık ilişkilerinden memnun olma, babalarının alkol kullanma durumlarına göre incelemiştir. Araştırma Ankara İli Çankaya, Yenimahalle ve Sincan İlçelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda aileden algılanan destek düzeyi ile okuldaki arkadaşlık ilişkilerinden memnun kalma değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak

etkisi anlamlı bulunmuş; aileden algılanan destek düzeyi ile cinsiyet, sınıf, ailelerindeki tartışma ve kavga sıklığı, algıladıkları anne-baba tutumları, ailenin gelir durumu algılama biçimi, ailede şiddet uygulanma, okuldaki öğretmenlerinden memnun olma ve babalarının alkol kullanma durumu değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Aileden algılanan destek düzeyi, ailenin gelir durumunu algılama biçimi, ailede şiddet uygulama, öğretmenlerinden memnun olma ve babalarının alkol kullanma durumu değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkileri anlamlı bulunmuştur. Cinsiyet, sınıf, ailelerindeki tartışma ve kavga sıklığı, algıladıkları anne-baba tutumları, okuldaki arkadaşlık ilişkilerinden memnun olma durumu değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki etkileri de anlamlı bulunmamıştır.

Yeğen (2008), ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık tepkileri ile sosyal uyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma İstanbul İli Kadıköy İlçesinde yürütülmüştür. Araştırma sonunda 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin saldırganlık tepkileri ile sosyal uyum düzeyleri arasında anlamlı ilişkinin olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin saldırganlık tepkilerinin artmasına bağlı olarak sosyal uyumun azaldığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin saldırganlık tepkilerinin, demografik değişkenlerden algılanan gelir düzeyi, öğrenim görülen lise türü, okul türü, ana babaların eğitim düzeyi, mesleği, babanın sağ olup olmaması değişkenlerine göre farklılaşmadığı; ancak cinsiyet, öğrenim görülen alan ve annenin sağ olup olmama değişkenine göre farklılaştığı görülmüştür. Öğrencilerin sosyal uyum düzeylerinin, demografik değişkenlerden öğrenim görülen alan, öğrenim görülen lise türü, öğrenim görülen okul türü, algılanan gelir düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi, anne-babanın mesleği ve babanın sağ olup olmama değişkenlerine göre farklılaşmadığına, buna karşın cinsiyet, yaş ve annenin sağ olup olmama değişkenlerine göre farklılaştığı ortaya konulmuştur.

Yavuzer (2013), çalışmasında ergenlerde görülen saldırganlık ve sosyometrik popülerite arasındaki lineer ve eğrisel ilişkilerin belirlenmesi hedeflemiştir. Araştırma Niğde İlinde yürütülmüştür. Katılımcılardan (i) en çok zaman geçirmek istedikleri ve (ii) zaman geçirmek istedikleri 3 arkadaşlarının isimlerini yazmaları istenmiştir. Saldırganlık ve sosyometrik popülerite puanları cinsiyete göre farklılaştığından için kız ve erkekler için ayrı ayrı analizler yapılmıştır. Kızların

sosyometrik popülarite puanları ve saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığı için regresyon analizi yapılmamıştır. Erkeklerde ise sosyometrik popülarite ve saldırganlık arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için lineer ve ikinci dereceden regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler, en az ve en çok tercih edilen erkeklerin saldırganlık seviyelerinin (öfke hariç) yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

1.7.ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın genel amacı liseye devam eden ergenlerin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

Bu amaca bağlı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Ergenlerin saldırganlık davranışları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. Ergenlerin saldırganlık davranışları yaş değişkeni ile ilişkili midir?
3. Ergenlerin saldırganlık davranışları okul türlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Ergenlerin saldırganlık davranışları algılanan ana-baba tutumu ile ilişkili midir?
5. Ergenlerin saldırganlık davranışları algılanan çevre güvenliği ile ilişkili midir?
6. Ergenlerin saldırganlık davranışları akran ilişkileri ile ilişkili midir?
7. Ergenlerin saldırganlık davranışları kişilik özellikleri ile ilişkili midir?
8. Ergenlerin saldırganlık davranışları algıladıkları akademik başarıya göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
9. Ergenlerin saldırganlık davranışları annelerinin eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
10. Ergenlerin saldırganlık davranışları babalarının eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

11. Regresyon yordayan değişkenler nelerdir?

1.8.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ergenlik dönemi gelişim dönemleri içerisinde belki de en dikkat çekici olandır. Geleceğin yetişkinleri olan ergenlerin sağlıklı kişilik oluşturmaları için nelerden etkilendiğini ortaya koymak oldukça önemlidir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ergenlerin şiddet ve saldırganlık davranışlarının nedenleri araştırılıp önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Ergenin saldırgan davranışında hem çevresel hem de bireyden kaynaklanan birçok etmenden söz edilebilir. Saldırganlığın kronik bir hal almaması için gerekli önlemlerin alınması bunun için de saldırganlıkla ilgili faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın genel amacı liseye devam eden ergenlerin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu doğrultuda ergenlerin saldırganlık davranışlarının yaş, cinsiyet değişkenine, okul türlerine, başarı durumlarına, ana-baba tutumuna, çevre güvenliğine, kişilik özelliklerine annelerinin ve babalarının eğitim düzeylerine, akran ilişkilerine, gelir düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediği ve saldırganlığı yordayan değişkenlerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Özellikle ortaöğretim okullarında meydana gelen saldırgan davranışlar araştırmacıları bu konuya yöneltmiş ve konuyla ilgili birtakım araştırmalar yapılmıştır. Ancak araştırmalar incelendiğinde saldırganlığın ya aile ya internet ya da spor gibi sınırlı değişkenlerle ele alındığı görülmektedir.

Literatür tarandığında konuyla ilgili çok sayıda çalışmanın olmasının yanı sıra, Sivas İli’ndeki ergenler üzerinde böyle bir araştırmanın bulunmaması ve genel olarak saldırganlıkla ilgili olabileceği düşünülen farklı değişkenlerin birlikte ele alındığı çalışmaların sayıca azlığı bu araştırmanın planlanmasında etkili olmuştur.

Her geçen gün saldırganlık ve şiddet olayları artmakta ve bazen bu davranışlar görmezden gelinmekte, bununla birlikte kitle iletişim araçlarında bu olaylar normalleştirilmektedir. Ergenlerin saldırgan davranışlarını tetikleyebilecek olan etkenlerin saptanması ile ergenlerin kendine ve çevresine verebilecekleri zararlar azaltılabilir. Çalışmanın literatüre olan katkısının yanı sıra, ergenlerde

saldırganlık olgusunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı ve de saldırganlığı önlemede yol gösterici ipuçları ortaya koyabileceği düşünülmektedir. Bunların yanında elde edilen bulguların, okullardaki rehberlik ve psikolojik danışma servisindeki öğretmenlerle diğer öğretmen ve yöneticilere, öğrencilerin davranışlarını değerlendirirken yardımcı olması beklenmektedir.

1.9.SINIRLILIKLAR

1. Araştırma 2012-2013 eğitim ve öğretim yılında Sivas ilindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı farklı liselerde öğretim gören öğrencilerle sınırlıdır.
2. Araştırma 14-18 yaş arası ergenlerle sınırlıdır.
3. Araştırma kullanılan ölçeklerdeki sorularla sınırlıdır.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesi üzerinde durulmuştur.

2.1.ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırma, ilişkisel tarama modeline dayalı betimsel bir çalışmadır. Tarama çalışmalarında var olan durum olduğu gibi betimlenmeye çalışılır.Bu çalışmada öğrencilerin cinsiyet, yaş, okul türü, algılanan başarı, kişilik özellikleri, algılanan ana-baba tutumu, algılanan çevre güvenliği, annelerin eğitim düzeyleri, babaların eğitim düzeyleri ve akran ilişkileri değişkenlerine göre ergenlerin saldırganlık düzeyleri betimlenmeye çalışılmıştır.

2.2.ARAŞTIRMA GRUBU

Araştırma grubunu 2012-2013 eğitim-öğretim yılının Nisan-Mayıs ayları arasında Sivas il sınırları içerisinde çeşitli okul türlerinden amaca uygun olarak seçilen (purposive sample) lise öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma grubu rastgele seçilen sınıflarda, gönüllü katılımında bulunan, toplam 461 bireyden oluşmaktadır. Katılımcılara ilişkin cinsiyet, kardeş sayısı vb. gibi demografik bilgiler Çizelge 2.1’de görülebilir.

Çizelge 2.1 Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	Frekans /Yüzde	\bar{X} s
Cinsiyet (n= 461)		
Kadın	202 (%43.8)	
Erkek	259 (%56.2)	
Yaş		15.69 (1.20)
Kardeş Sayısı		3.15 (1.03)
Bir tek sen	15 (%3.3)	
2,00	118 (%25.6)	
3,00	164 (%35.6)	
4,00	111 (%24.1)	
5 ve yukarısı	53 (%11.5)	
Okul		
Sivas Teknik Lisesi	60 (%13.0)	
Atatürk Endüstri Lisesi	40 (%8.7)	
Sağlık Meslek Lisesi	79 (%17.1)	
Sivas Lisesi	78 (%16.9)	
Yenişehir Lisesi	24 (%5.2)	
Kongre Lisesi	92 (%20.0)	
Cumhuriyet Anadolu Lisesi	88 (%19.1)	
Sınıf		
9	153 (%33.2)	
10	154 (%33.4)	
11	154 (%33.4)	
Anne Eğitim Düzeyi		
Okur yazar değil	17 (%3.7)	
İlkokul	239 (%51.8)	
Ortaokul	77 (%16.7)	
Lise	98 (%21.3)	
Üniversite	22 (%4.8)	
Lisansüstü	5 (%1.1)	
Baba Eğitim Düzeyi		
Okur yazar değil	4 (%0.9)	
İlkokul	111 (%24.1)	
Ortaokul	69 (%15.0)	
Lise	167 (%36.2)	
Üniversite	90 (%19.5)	
Lisansüstü	19 (%4.1)	

2.3.VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırma verileri “Kişisel Bilgi Formu” “Saldırganlık Ölçeği”, “Çevre Güvenlik Ölçeği”, “Okul İklimi Ölçeği”, “Ana Baba Tutum Ölçeği”, “Akran İlişkileri Ölçeği” ve “Sıfata Dayalı Kişilik Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Aşağıda kullanılan ölçme araçlarına ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

2.3.1.Kişisel Bilgi Formu

Formda katılımcılara cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, okul, sınıf, ana baba eğitim düzeyi, aile tipleri ile ilgi sorular yöneltilmiştir. Bu sorularla katılımcıların demografik değişkenlerine ait özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Toplam 13 maddeden oluşan “Kişisel Bilgi Formu”nun bir örneği Ek 1’de verilmiştir.

2.3.2.Saldırganlık Ölçeği

Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen “Saldırganlık Ölçeği” (Aggression Questionnaire) (AQ). Can (2002) tarafından uyarlanmıştır. 34 maddeden oluşan ölçeğin “Fiziksel Saldırganlık”, “Sözel Saldırganlık”, “Öfke”, “Düşmanlık” ve “Dolaylı Saldırganlık” olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek 5’li likert tipinde geliştirilmiş olup, bireylerden ifadelerin karakterlerine ne kadar uygun olduğunu “Hiç Uygun Değil” den “Tam Uygun”a kadar değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 170, en düşük puan 34’dür. Saldırganlık ölçeği toplam puanı yüksek ise, bireyin alt ölçek puanlarını incelemek gerekir. Ölçekten alınan puanlardan 58 ve aşağısı düşük, 59 ve 110 arası normal, 111 ve üzeri yüksek saldırganlık düzeyine işaret etmektedir.

Ölçeğin Türkçe uyarlaması yüksek derecede güvenilir iç tutarlılığa sahiptir. Ölçeğin güvenilirliği ile ilgili olarak hesaplanan iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha .89 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin alt ölçeklerine göre hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ise, fiziksel saldırganlık için .85, sözel saldırganlık için .72, öfke için .83, düşmanlık için .77, dolaylı saldırganlık için .72 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test güvenilirliği fiziksel saldırganlıkta $r = .80$, sözel saldırganlıkta $r = .76$, öfkede $r = .72$, düşmanlıkta $r = .72$, dolaylı saldırganlıkta $r = .74$ olarak hesaplanmıştır (Can, 2002).

Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması Demirtaş Madran (2012) tarafından tekrar edilmiş ve elde edilen bulgular ölçeğin geçerli ve güvenilir olarak değerlendirilmesine olanak vermiştir. Örnek maddeler Ek 2’de görülebilir.

2.3.3.Ana Baba Tutum Ölçeği

Ana baba Tutum Ölçeği (Parental Attitude Scale) Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch (1991) tarafından geliştirilmiş, Türkçe’ye uyarlaması ise Yılmaz (2000) tarafından yapılmıştır. Ana baba tutum ölçeğinde üç faktör bulunmaktadır. Kabul/İlgi Boyutu, Psikolojik Özerklik Boyutu ve Kontrol/Denetleme Boyutu’dur.

Yılmaz (2000) lise öğrencileri için ölçeğin boyutlarının güvenirlik ve iç tutarlılık katsayılarını sırasıyla şu şekilde bulmuştur: Kabul/ilgi: .82 ve .70; psikolojik özerklik: .76 ve .66; kontrol/denetleme: .88 ve .69. Ayrıca Yılmaz; ölçeğin geçerlik çalışmasında, ölçüt-bağıntılı geçerliğe dolaylı kanıt sayılabilmesi açısından, akademik başarı puanları ile demokratiklik boyutları arasında anlamlı farklar olup olmadığına da baktığını belirtmiş; çocukların akademik başarısı ile ebeveynlerin demokratikliğini anlamlı düzeyde ilişkili bulmuş ve elde ettiği sonuçların, ölçeğin ölçüt-bağıntılı geçerliğine kanıt oluşturduğunu ifade etmiştir. Ölçek maddeleri Ek 3’te görülebilir.

2.3.4.Çevresel Güvenlik Ölçeği

Ergenlerin yaşadıkları çevrede kendilerini ne kadar güvende hissettiklerini ölçmek için geliştirilen Çevresel Güvenlik Ölçeği (Sense of Safety Scale-MVPP) Yıldız ve Sümer (2010) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. 3’lü Likert tipi olan ölçme aracı 8 maddeden oluşmaktadır.

Uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .81 olarak bulunmuştur. Yapılan faktör analizine göre tek faktörden oluşan bu ölçeğin açıkladığı toplam varyans miktarı % 35.75 (öz-değeri: 3.48)’dir. Ölçekten alınabilecek puanlar 8-24 arasında değişmektedir. (Yıldız ve Sümer, 2010: 163). Ölçek maddeleri Ek 4’te görülebilir.

2.3.5.Okul İklimi Ölçeği

Yıldız ve Sümer (2010) tarafından geliştirilen Okul İklimi Ölçeği ile ergenlerin okullarını algılama biçimlerini değerlendirmek amaçlanmıştır. Ölçeğin geliştirilme aşamasında literatürde okul iklimi ile ilgili ölçme araçları incelenmiş ve izin alınmak sureti ile çeşitli ölçme araçlarından da (MVPP, 2004; Vessels, 1998) maddeler alınmıştır. 3'lü Likert tipinde geliştirilen ve 17 maddeden oluşan ölçekten alınabilecek puan 17-51 arasında değişmektedir.

Ölçeğin güvenirlik çalışmasında Cronbach alfa katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Açıklayıcı faktör analizinde ise maddelerin açıkladığı toplam varyans miktarı % 23.29 (öz- değeri: 4.63) olarak hesaplanmıştır (Yıldız ve Sümer, 2010: 164). Ölçek maddeleri Ek 5'te görülebilir.

2.3.6.Sıfata Dayalı Kişilik Ölçeği (SDKÖ)

Sıfata Dayalı Kişilik Ölçeği (SDKT) Bacanlı, İlhan ve Aslan (2009) tarafından beş kişilik faktörü temele alınarak geliştirilmiştir. Ölçek, dışa dönüklük, duygusal dengesizlik/nevrotizm, sorumluluk, yumuşak başlılık ve deneyime açıklık olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 7'li Likert tipinde 40 maddeden oluşan bir ölçektir.

SDKT'nin yapı geçerliğini test etmek için 285 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde Temel Bileşenler Faktör Analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda beş faktörün SDKT'ye ait varyansın % 52,63'ünü açıkladığı görülmüştür. SDKT'nin uyum geçerliğini sınamak için Sosyotropi Ölçeği, Çatışmalara Tepki Ölçeği, Negatif-Pozitif Duygu Ölçeği, Sürekli Kaygı Envanteri kullanılmıştır. Ölçeğin güvenirliği için hesaplanan iç tutarlık katsayılarının .73 ile .89 aralığında değiştiği bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenirliği için hesaplanan iç tutarlık katsayılarının .68 ile .86 aralığında değiştiği bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı deneyime açıklık alt ölçeği için 0.81, yumuşak başlılık alt ölçeği için 0.78, duygusal dengesizlik alt ölçeği için 0.83, sorumluluk alt ölçeği için 0.84 ve son olarak dışadönüklük alt ölçeği için 0.83 olarak bulunmuştur. Ölçek maddeleri Ek 6'da görülebilir.

2.3.7.Akran İlişkileri Ölçeği

Akran İlişkileri Ölçeği, Kaner (2002) tarafından geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. 18 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipindedir. Ölçek dört alt boyutu içermektedir. Bu alt boyutlar; bağlılık, güven ve özdeşim, kendini açma ve sadakattir.

Akran İlişkileri Ölçeğinin güvenilirlik çalışmaları Kaner (2002) tarafından Cronbach Alfa iç tutarlılık, Sperman Brown testi yarılama katsayıları ile test tekrar test yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayıları .86 ve Sperman Brown testi yarılama katsayıları .73 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .93 bulunmuştur. Ölçek maddeleri Ek 7'de görülebilir.

2.4.VERİLERİN TOPLANMASI

Veri toplama işlemi 2013 yılının Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleştirilmiştir. Öncelikle katılımcılara araştırmanın konusu hakkında bilgi verilmiş, bu çalışmanın başarılı olmasında onların katılımının ve samimi cevaplar vermelerinin önemli olduğu belirtilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen öğrencilerin ölçekleri sınıf ortamında doldurmaları sağlanmıştır. Ölçme araçları verilirken kimlik bilgilerinin istenmediği, yanıtların gizli kalacağı ifade edilmiş ve anket formlarını samimi bir şekilde cevaplandırmaları istenmiştir. Ölçeklerin uygulaması öğrencilerin algı düzeylerine göre farklılık göstermekle birlikte ortalama 30 dakika ile 45 dakika arasında değişmiştir.

2.5.VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Çalışmada araştırma sorularını yanıtlamak için SPSS 17.00 paket programından yararlanılarak korelasyon, t-testi, tek değişkenli varyans analizi (ANOVA), çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) ve regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır. Tek değişkenli varyans analizi sonuçlarına göre, farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Post-Hoc testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Varyansların eşit olduğu değişkenlerde Scheffe testi, varyansların eşit olmadığı değişkenlerde Dunnet C testi uygulanmıştır.

Araştırmada normallik ve doğrusallık varsayımının karşılanmasını güçleştiren u değerler Mahalonobis uzaklık katsayısı kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonunda normallik ve doğrusallık varsayımını bozan veriye rastlanmamıştır. Analiz sonucunda saldırganlığa ilişkin verilerin ortalaması 91.61, medyanı 90.00, arpıklık (skewness) değeri .32, basıklık (kurtosis) değeri -.44 olarak bulunmuştur. Bu değerler kabul edilebilir düzeyde olduğu için (Kalaycı, 2005) verilerin normallik ve doğrusallık varsayımlarını karşıladıkları kabul edilmiştir.

BÖLÜM 3

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada yer alan soruların yanıtlarına ilişkin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın ilk sorusu “Ergenlerin saldırganlık türleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde düzenlenmiş ve buna ilişkin bulgular Çizelge 3.1’de verilmiştir.

Çizelge 3.1 Saldırganlık Türlerinin Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları

Cinsiyet	Fiziksel Saldırganlık		Sözel Saldırganlık		Öfke		Düşmanlık		Dolaylı Saldırganlık	
	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik
Kadın(n=202)	18,60(8,58)	t=4,04**	14,49(4,27)	t= -0,71	22,16(6,81)	t=-0,07	20,19(5,41)	t=0,62	14,83(4,62)	t=-0,43
Erkek(n=259)	21,68(7,72)		14,80(4,81)		22,21(6,60)		19,85(5,85)		15,02(4,65)	

** p< 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Saldırganlık türlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t testi uygulanmıştır. Çizelgede görüldüğü gibi katılımcıların fiziksel saldırganlık ($t_{(459)}= 4.04$, $p< 0.01$) puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Erkeklerin fiziksel saldırganlık puanları ($\bar{X} = 21.68$) kızların fiziksel

saldırıcılık puanlarına ($\bar{X} = 18.60$) göre daha yüksektir. Yani erkek öğrenciler kız öğrencilere göre fiziksel açıdan daha saldırgan bulunmuştur. Sözel saldırganlık ($t_{(459)} = 0.71, p < 0.05$), öfke ($t_{(459)} = 0.07, p < 0.05$), düşmanlık ($t_{(459)} = 0.62, p < 0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($t_{(459)} = 0.43, p < 0.05$) puanları ise cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu “Ergenlerin saldırganlık türleri yaş değişkeni ile ilişkili midir?” şeklinde düzenlenmiş ve buna ilişkin bulgular Çizelge 3.2’de verilmiştir.

Çizelge 3.2 Saldırıcılık Türleri İle Yaş Arasındaki Korelasyon

	Fiziksel Saldırıcılık	Sözel Saldırıcılık	Öfke	Düşmanlık	Dolaylı Saldırıcılık
Yaş	-0.104*	-0.035	-0.081	-0.029	-0.082

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Saldırıcılık türleri ile yaş değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Çizelge 3.2’de görüldüğü gibi fiziksel saldırganlık ile yaş değişkeni arasında negatif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -0.104, p < 0.05$). Yani yaş arttıkça fiziksel saldırganlıkta azalma gözlenmektedir. Saldırıcılığın diğer alt boyutları olan sözel saldırganlık ($r = -0.035, p < 0.05$), öfke ($r = -0.081, p < 0.05$), ($r = -0.029, p < 0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($r = -0.082, p < 0.05$). ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Araştırmanın üçüncü sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışları okul türlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde düzenlenmiştir. Araştırma sorusunu yanıtlayabilmek için öncelikle MANOVA (Çok Değişkenli ANOVA) yapılması düşünülmüş, ancak gruplar boyunca bağımlı değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşit olduğu varsayımını test etmek için kullanılan Box’s M testinin p değerinin 0.05’ten küçük olduğu tespit edilmiştir ($p = 0.02$). Bu durumda MANOVA için temel varsayım olan kovaryans eşitliğinin sağlanmadığı düşünülerek ergenlerin saldırganlık davranışlarının okul türlerine göre farklılaşım

farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır; bulgular Çizelge 3.3’de verilmiştir.

Çizelge 3.3 Saldırganlık Türlerinin Okul Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Okul Türleri	Fiziksel Saldırganlık		Sözel Saldırganlık		Öfke		Düşmanlık		Dolaylı Saldırganlık	
	\bar{X} (s)	İstatistik	\bar{X} (s)	İstatistik	\bar{X} (s)	İstatistik	\bar{X} (s)	İstatistik	\bar{X} (s)	İstatistik
TeknikLise(1) (n=100)	20,79(7,14)	F=0,222	14,48(4,48)	F=0,18	21,65(6,19)	F=0,67	20,20(5,94)	F=1,92	14,91(4,99)	F=0,15
Genel Lise(2) (n=282)	20,25(8,27)		14,66(4,71)		22,21(6,77)		19,64(5,48)		14,82(4,62)	
SağlıkMeslek Lisesi (3) (n=79)	20,02(9,12)		14,89(4,23)		22,81(7,00)		21,02(5,88)		15,39(4,24)	

Analiz sonuçları katılımcıların fiziksel saldırganlık ($F_{(2-458)} = 0.221$, $p > 0.05$), sözel saldırganlık ($F_{(2-458)} = 0.181$, $p > 0.05$), öfke ($F_{(2-458)} = 0.666$, $p > 0.05$), düşmanlık ($F_{(2-458)} = 1,918$, $p > 0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($F_{(2-458)} = 0.148$, $p > 0.05$) puanlarının okul türlerine göre değişmediğini göstermiştir. Başka bir ifade ile öğrencilerin fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık puanları okul türlerine göre değişmemektedir.

Araştırmanın dördüncü sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışları ana baba tutumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde düzenlenmiştir. Araştırma sorusunu yanıtlayabilmek için öncelikle MANOVA yapılması düşünülmüş, ancak gruplar boyunca bağımlı değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşit olduğu varsayımını test etmek için kullanılan Box’s M testinin p değerinin 0.05’ten küçük olduğu tespit edilmiştir ($p = 0.002$). Bu durumda MANOVA için temel varsayım olan kovaryans eşitliğinin sağlanmadığı düşünülerek ergenlerin

saldırıcılık davranışlarının ana baba tutumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Anova testi uygulanmıştır; bulgular Çizelge 3.4’de verilmiştir.

Çizelge 3.4 Saldırıcılık Türlerinin Ana Baba Tutumuna Göre Karşılaştırılması

	Fiziksel Saldırıcılık		Sözel Saldırıcılık		Öfke		Düşmanlık		Dolaylı Saldırıcılık	
	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik
Ana Baba Tutumu										
İlgisiz	20.54(7.63)	F=6.51*	13.99(3.92)	F=3.73	22.63(6.23)	F=2.76	20.10(5.92)	F=1.26	15.05(4.99)	F=2.88
Demokratik	21.90(8.09)		15.31(4.309)		22.64(6.82)		20.55(5.80)		15.30(4.82)	
Otoriter	17.96(7.93)		14.02(5.19)		20.89(6.30)		19.31(5.04)		14.06(4.23)	
Serbest	21.75(8.64)		15.50(4.32)		23.06(7.21)		20.43(5.91)		15.65(4.52)	
Çoklu Karşılaştırma Sonuçları	Otoriter < serbest, demokratik									

* p< 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Ergenlerin saldırıcılık davranışlarının algılanan ana baba tutumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Çizelgede görüldüğü gibi katılımcıların fiziksel saldırıcılık ($F_{(3-454)} = 6.51$ p< 0.01) puanları ile algıladıkları ana baba tutumları arasında anlamlı bir farklılık tespit

edilmiştir. Başka bir ifade ile katılımcıların fiziksel saldırganlık puanları algıladıkları ana baba tutumlarına göre anlamlı bir şekilde değişmektedir.

Yapılan analizlerde katılımcıların sözel saldırganlık ($F_{(3-454)}=3.73$, $p> 0.05$), öfke ($F_{(3-454)}= 2.76$, $p> 0.05$), düşmanlık ($F_{(3-454)}= 1.26$, $p> 0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($F_{(3-454)}= 2.88$, $p> 0.05$) puanları ile algıladıkları ana baba tutumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bir başka ifade ile öğrencilerin sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları algıladıkları ana baba tutumlarına göre farklılık göstermemektedir.

Fiziksel saldırganlık puanlarındaki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre, ana baba tutumlarını otoriter ($\bar{X}=17.96$) olarak algılayan katılımcıların fiziksel saldırganlık puanları, ana baba tutumları serbest ($\bar{X}= 21.75$) ve demokratik ($\bar{X}= 21.90$) olarak algılayan katılımcıların fiziksel saldırganlık puanlarından daha düşüktür.

Araştırmanın beşinci sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışları algılanan çevre güvenliği ile ilişkili midir?” şeklinde düzenlenmiş ve buna ilişkin bulgular Çizelge 3.5’te verilmiştir.

Çizelge 3.5 Saldırganlık Türleri ile Algılanan Çevresel Güvenlik Arasındaki Korelasyon

	Fiziksel Saldırganlık	Sözel Saldırganlık	Öfke	Düşmanlık	Dolaylı Saldırganlık
Çevresel Güvenlik	-0,010	0,035	-0,052	-0,143**	-0,046

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Saldırganlık türleri ile algılanan çevresel güvenlik arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına bakıldığında çevresel güvenlik ile düşmanlık ($r= -0.143$, $p<0.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Başka bir ifade ile çevresel güvenlik arttıkça düşmanlık alt boyutunda azalma gözlenmektedir. Bunun dışında çevresel güvenlik ile fiziksel saldırganlık($r= -0.10$ $p>0.05$), sözel saldırganlık($r= 0.035$,

$p>0.05$), öfke ($r= -0.052$, $p>0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($r= -0.046$, $p>0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırmanın altıncı sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışları akran ilişkileri ile ilişkili midir?” şeklinde düzenlenmiş ve buna ilişkin bulgular Çizelge 3.6’da verilmiştir.

Çizelge 3.6 Saldırganlık Türleri ile Akran İlişkileri Arasındaki Korelasyon

Akran Alt Boyutları	Fiziksel Saldırganlık	Sözel Saldırganlık	Öfke	Düşmanlık	Dolaylı Saldırganlık
Akran Bağlılık	-0,054	-0,025	-0,026	0,076	-0,059
Güven ve Özdeşim	0,000	-0,006	-0,012	0,055	-0,009
Kendini Açma	-0,149**	-0,118*	-0,214**	-0,082	-0,208**
Sadakat	-0,315**	-0,191	-0,301**	-0,179**	-0,273**

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Akran ilişkileri ile saldırganlık arasındaki korelasyon incelendiğinde kendini açma ile fiziksel saldırganlık ($r= -0.149$, $p<0.01$), sözel saldırganlık ($r= -0.118$, $p<0.01$), öfke ($r= -0.214$, $p<0.01$) ve dolaylı saldırganlık ($r= -0.208$, $p<0.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Yani akranlara kendini açma arttıkça fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlıkta azalma gözlenmektedir. Yalnızca kendini açma ve düşmanlık ($r= -0.082$, $p>0.05$) puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Akrana sadakat ile fiziksel saldırganlık ($r= -0.315$, $p<0.01$), öfke ($r= -0,301$, $p<0.01$), düşmanlık ($r= -0.179$, $p<0.01$) ve dolaylı saldırganlık ($r= -0.273$, $p<0.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Yani akranlara sadakat arttıkça fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık

azalmaktadır. Akrana sadakat ve sözel saldırganlık ($r = -0.191$, $p > 0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Akran bağlılığı ile fiziksel saldırganlık ($r = -0.054$, $p > 0.05$), sözel saldırganlık ($r = -0.025$, $p > 0.05$), öfke ($r = -0.026$, $p > 0.05$), düşmanlık ($r = -0.076$, $p > 0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($r = -0.059$, $p > 0.05$) puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır. Yine güven ve özdeşim ile fiziksel saldırganlık ($r = 0.00$, $p > 0.05$), sözel saldırganlık ($r = -0.006$, $p > 0.05$), öfke ($r = -0.012$, $p > 0.05$), düşmanlık ($r = 0.055$, $p > 0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($r = -0.009$, $p > 0.05$) puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Araştırmanın yedinci sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışları kişilik özellikleri ile ilişkili midir?” şeklinde düzenlenmiş ve buna ilişkin bulgular Çizelge 3.7’de verilmiştir.

Çizelge 3.7 Saldırganlık Türleri ile kişilik özellikleri Arasındaki Korelasyon

Kişilik Alt Boyutları	Fiziksel Saldırganlık	Sözel Saldırganlık	Öfke	Düşmanlık	Dolaylı Saldırganlık
Nevrotizm	0,273**	0,284**	0,409**	0,269**	0,263**
Dışa Dönüklük	0,023	0,109*	0,043	-0,046	-0,031
Deneyime Açıklık	0,011	0,101*	-0,001	0,000	0,026
Yumuşak Başlılık	-0,296**	-0,226**	-0,310	-0,192	-0,238
Sorumluluk	-0,205**	-0,078	-0,196**	-0,076	-0,174

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Saldırganlık türleri ile algılanan çevresel güvenlik arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Kişilik alt boyutları ile saldırganlık alt boyutları arasındaki korelasyona bakıldığında nevrotizizm ile fiziksel saldırganlık ($r=0.273, p<0.01$), sözel saldırganlık ($r=0.284, p<0.01$), düşmanlık ($r=0.269, p<0.01$) ve dolaylı saldırganlık ($r=0.263, p<0.01$), puanları arasında düşük düzeyde anlamlı pozitif, nevrotizizm ile öfke ($r=0.409, p<0.01$) puanları arasında orta düzeyde anlamlı pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle nevrotizizm arttıkça saldırganlık alt boyutlarında da artış ortaya çıkmaktadır. Dışa dönüklük ile sözel saldırganlık ($r=0.109, p<0.05$) puanları arasında düşük düzeyde anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Dışa dönüklük ile fiziksel saldırganlık ($r=0.023, p>0.05$), öfke ($r=0.043, p>0.05$), düşmanlık ($r=-0.046, p>0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($r=-0.031, p>0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Çizelgeye bakıldığında deneyime açıklık ile sözel saldırganlık ($r=0.101, p<0.05$) puanları arasında düşük düzeyde anlamlı pozitif bir ilişki görülmektedir. Yani deneyime açıklık arttıkça sözel saldırganlıkta da artış olmaktadır. Deneyime açıklıkla fiziksel saldırganlık ($r=0.011, p>0.05$), öfke ($r=-0.001, p>0.05$), düşmanlık ($r=0.000, p>0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($r=-0.031, p>0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Yine analiz sonuçları incelendiğinde yumuşak başlılık ile fiziksel saldırganlık ($r=-0.296, p<0.01$) ve sözel saldırganlık ($r=-0.226, p<0.01$) puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Başka bir ifade ile yumuşak başlılık arttıkça fiziksel ve sözel saldırganlıkta azalma gözlenmektedir. Yumuşak başlılık ile öfke ($r=-0.310, p>0.05$), düşmanlık ($r=-0.192, p>0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($r=-0.238, p>0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Son olarak sorumlulukla fiziksel saldırganlık ($r=-0.205, p<0.05$) ve öfke ($r=-0.196, p<0.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yani sorumluluk arttıkça fiziksel saldırganlık ve öfkede azalma gözlenmektedir. Bunun yanında sorumluluk ile sözel saldırganlık ($r=-0.078, p>0.05$), düşmanlık ($r=-0.076, p>0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($r=-0.174, p>0.05$) arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Araştırmanın sekizinci sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışları algıladıkları akademik başarıya göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde düzenlenmiştir. Saldırganlık puanları üzerinde yapılan MANOVA sonuçları,

algılanan akademik başarı düzeyine göre saldırganlık puanlarının anlamlı farklılık gösterdiğine ortaya koymuştur [Wilks Lambda (Λ)= 0.96, $F_{(5-449)}=1,99$, $p<0.01$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin bulgular Çizelge 3.8’de verilmiştir.

Çizelge 3.8 Saldırganlık Türlerinin Algılanan Akademik Başarıya Göre Karşılaştırılması

Akademik Başarı	Fiziksel Saldırganlık		Sözel Saldırganlık		Öfke		Düşmanlık		Dolaylı Saldırganlık	
	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik
Düşük (n=80)	23.62(8.64)	F=8.01**	15.56(3.89)	F=2.80	24.08(6.22)	F=3.79**	20.73(5.41)	F=0.82	15.90(4.42)	F=2.35
Orta (n= 255)	19.57(7.89)		14.24(4.72)		21.81(6.64)		19.90(5.62)		14.62(4.52)	
Yüksek (n= 121)	19.71(8.24)		14.88(4.59)		21.87(6.94)		19.75(5.89)		14.88(4.85)	
Çoklu Karşılaştırma Sonuçları	Orta, yüksek<düşük				Orta, yüksek<düşük					

** $p<0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Ergenlerin saldırganlık davranışlarının algıladıkları akademik başarıya göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları katılımcıların akademik başarı algılarına göre fiziksel saldırganlık ($F_{(2-453)}=8.01$, $p<0.01$) ve öfke ($F_{(2-453)}= 3.79$, $p<0.01$) puanlarının farklılaştığını göstermiştir. Başka bir ifade ile katılımcıların fiziksel saldırganlık ve öfke puanları algıladıkları akademik başarı düzeylerine göre anlamlı bir şekilde değişmektedir. Katılımcıların akademik başarılarını algılama puanları ile sözel saldırganlık ($F_{(2-453)}= 2.80$, $p>0.05$), düşmanlık ($F_{(2-453)}=0.82$, $p>0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($F_{(2-453)}= 2.35$) puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Fiziksel saldırganlık puanlarındaki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre, akademik algıları orta ($\bar{X}=19.57$) ve yüksek ($\bar{X}= 19.71$) olan öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanları akademik algıları düşük ($\bar{X}= 23.62$) olan öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarından daha düşüktür. Yine akademik algıları orta ($\bar{X}= 21.81$) ve yüksek ($\bar{X}= 21.87$) olan öğrencilerin öfke puanları akademik algıları düşük olan ($\bar{X}= 24.08$) öğrencilerin öfke puanlarından daha düşüktür.

Araştırmanın dokuzuncu sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışları annelerinin eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde düzenlenmiş. Eğitim basamaklarındaki sayılar oldukça farklı olup, bu durum karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. Bundan dolayı ortaokul ve altı eğitim düzeyi bir grup, lise ve üstü eğitim düzeyi ise diğer bir grup olarak belirlenmiştir. Saldırganlık türlerinin anne eğitim düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t testi uygulanmıştır; bulgular Çizelge 3.9’da verilmiştir.

Çizelge 3.9 Saldırganlık Türlerinin Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

	Fiziksel Saldırganlık		Sözel Saldırganlık		Öfke		Düşmanlık		Dolaylı Saldırganlık	
	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik	\bar{X} (S)	İstatistik
Anne eğitim düzeyi										
Oraokul ve altı eğitim düzeyi (n= 333)	19.38(7.90)	t=4,09**	14.47(4.60)	t= -1.44	21.59(6.50)	t=3.15**	19.74(5.75)	t= -1.43	14.64(4.49)	t= 2.13*
Lise ve üstü eğitim düzeyi (n=125)	22.84(8.51)		15.16(4.44)		23.78(6.87)		20.59(5.32)		15.68(4.89)	

* p< 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

** p< 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların fiziksel saldırganlık ($t_{(456)} = -4.09$, $p < 0.01$), öfke ($t_{(456)} = -3.15$, $p < 0.01$) ve dolaylı saldırganlık ($t_{(456)} = -2.13$, $p > 0.05$) puanları anne eğitim düzeyine göre değişmektedir. Annelerinin eğitim düzeyi daha yüksek olan katılımcıların fiziksel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık puanları annelerinin eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcıların puanlarından daha yüksektir. Sözel saldırganlık ($t_{(456)} = -1.44$, $p > 0.05$) ve düşmanlık ($t_{(456)} = -1.43$, $p > 0.05$) puanları ise anne eğitim düzeyine göre değişmemektedir.

Araştırmanın onuncu sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışları babalarının eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde düzenlenmiştir. Eğitim basamaklarındaki sayılar oldukça farklı olup, bu durum karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. Bundan dolayı ortaokul ve altı bir grup, lise ve üstü ise diğer bir grup olarak belirlenmiştir. Saldırganlık türlerinin baba eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t testi uygulanmıştır; bulgular Çizelge 3.10’da verilmiştir.

Çizelge 3.10 Saldırganlık Türlerinin Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

	Fiziksel Saldırganlık		Sözel Saldırganlık		Öfke		Düşmanlık		Dolaylı Saldırganlık	
	\bar{X} (s)	İstatistik	\bar{X} (s)	İstatistik	\bar{X} (s)	İstatistik	\bar{X} (s)	İstatistik	\bar{X} (s)	İstatistik
Baba eğitim düzeyi										
Oraokul ve altı eğitim düzeyi (n= 184)	19.45(8.44)	t= 1.79	14.39(4.94)	t= 0.95	21.70(6.51)	t= 1.20	19.99(5.41)	t= 0.06	14.60(4.47)	t= 1.20
Lise ve üstü eğitim düzeyi (n=276)	20.85(8.01)		14.81(4.28)		22.47(6.76)		19.96(5.79)		15.13(4.71)	

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların fiziksel saldırganlık ($t_{(458)} = -1.79$, $p > 0.05$), sözel saldırganlık ($t_{(458)} = -0.95$, $p > 0.05$), öfke ($t_{(458)} = -1.20$, $p > 0.05$), düşmanlık ($t_{(458)} = 0.06$, $p > 0.05$) ve dolaylı saldırganlık ($t_{(458)} = -1.20$, $p > 0.05$) puanları baba eğitim düzeyine göre farklılaşmamaktadır.

Araştırmanın on birinci sorusu “Ergenlerin saldırganlık davranışlarının yordayıcıları nelerdir?” şeklinde düzenlenmiştir. Ergenlerde saldırgan davranışların yordayıcılarını belirleyebilmek için çoklu regresyon analizi yapılmış, analiz sonucunda uyumluluk, nevrozizm, açıklık, akrana sadakat, ve akrana kendini açma değişkenlerinin saldırganlığın yordayıcıları arasında oldukları belirlenmiştir. Regresyon analizi sonuçları Çizelge 3.11’de verilmiştir.

Çizelge 3.11 Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	101.711	9.38		10.84	.000	-	-
Uyumluluk	-0.810	0.125	-0.294	6.139	.000	-0.290	-0.260
Nevrotizm	1.024	0.167	0.258	6.470	.000	0.277	0.240
Açıklık	0.536	0.159	0.149	3.377	.001	0.156	0.136
Akrana sadakat	-1.257	0.313	-0.176	-4.018	.000	-0.185	-0.161
Akrana kendini açma	-0.683	0.288	-0.101	-2.373	.018	-0.111	-0.095
R= 0.516			R ² =0.266				
F ₍₅₋₄₅₅₎ =33.056			p=.000				

Çizelge 3.11’de görüldüğü gibi kişilik özelliklerinin uyumluluk, nevrozizm ve açıklık boyutları ile akrana sadakat ve akrana kendini açma değişkenlerinin birlikte toplam saldırganlık puanı ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki vermektedir ($R=0.516$, $p<.01$). Adı geçen değişkenler birlikte toplam varyansın yaklaşık %27’sini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin saldırganlık üzerindeki görelî önem sırası uyumluluk, nevrozizm, akrana sadakat, açıklık ve akrana kendini açmadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise uyumluluk, nevrozizm, açıklık ve akrana sadakat ve akrana kendini açma değişkenlerinin saldırganlık üzerinde önemli (anlamlı) bir yordayıcı olduğu görülmektedir

BÖLÜM 4

TARTIŞMA

4.1. Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Düzeyleri

Yapılan analiz sonucu elde edilen bulgulara göre, katılımcıların fiziksel saldırganlık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanları kız öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarından daha yüksektir. Bununla birlikte saldırganlığın diğer boyutlarında (sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke ve dolaylı saldırganlık) cinsiyetler arası fark bulunmamıştır. Bu bulgu, Tuzgöl (1998), Scharf (2000), Efiltili (2006), Başaran (2008), Öztürk (2008), Yeğen (2008), Filiz(2009), Kurtoğlu (2009), Gürsoy (2010), Erdemir (2012), Pekince'nin (2012) ve Karriker-Jaffe, Foshee, Ennett ve Suchindran'ın (2013) araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Ancak literatürde cinsiyet ile saldırganlık arasında anlamlı farkın ortaya çıkmadığı araştırma sonuçlarının yanı sıra (Karataş, 2005, Ağlamaz, 2006; Devrent, 2007; Gökbüzoğlu, 2008), kız öğrencilerinin erkek öğrencilere göre daha çok edilgen saldırganlık davranışı sergiledikleri şeklinde araştırma bulgularına da rastlanmaktadır (Yılmaz, 2008).

Cinsiyet ve saldırganlık arasındaki ilişki incelendiğinde; biyolojik temelli kuramcılarının cinsiyet genleri ve hormonlarının saldırganlığı etkilediğini öne sürdükleri görülmektedir. Özellikle erkeklik hormonu olan androjenin saldırganlık düzeyinde önemli rol oynadığı ifade edilmektedir (Arıcak, 2006: 189). Yapılan pek çok çalışmada erkeklerin kadınlara göre daha saldırgan davrandıkları tespit edilmiştir. Araştırmalarla birlikte saldırganlıkta bu kadın erkek farkının çeşitli

toplumlarda ve sosyo-ekonomik gruplarda geçerli olduğu doğrulanmıştır. Bununla birlikte, farkın büyüklüğü saldırganlığın tarzına ve türüne göre değişiklik gösterir. Örneğin, çok sayıda araştırma bulgusuna göre erkekler kadınlara göre daha çok fiziksel saldırganlık göstermektedirler (Hogg, 2007: 498). Balcıoğlu'na (2000) göre de iç salgı bezleri insanda kaygı, endişe, öfke ve kızgınlığa yol açmakta bu da saldırganlık davranışını artırmaktadır. Engeller karşısında erkeklerde kaygı, kızgınlık, öfkeyi artıran adrenalin kan düzeyinin, kadınlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumu erkeklerin kadınlara göre daha saldırgan olmalarının bir nedeni olabilir.

Erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olmaları Türk toplumundaki çocuk yetiştirme tarzının doğal bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Toplumumuzda kızlara atfedilen özelliklerle erkeklere atfedilen özellikler farklılık göstermektedir. Erkeklerin saldırganlık davranışları kabul görüp hatta bazen ödüllendirilirken, kızların saldırganlık davranışları kabul görmemektedir. Bu doğrultuda erkeklerin fiziksel saldırganlık puanlarının yüksek olarak tespit edilmesi, beklendiği bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Söz konusu bulgunun gerek biyolojik kuramları gerekse saldırganlığın toplumsal temellerine ilişkin bakış açılarını desteklediği ileri sürülebilir.

4.2. Lise Öğrencilerinin Yaş Değişkenine Göre Saldırganlık Düzeyleri

Elde edilen bulgular doğrultusunda yaş değişkeni ile fiziksel saldırganlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile yaş arttıkça fiziksel saldırganlıkta azalma gözlenmektedir. Saldırganlığın diğer alt boyutlarıyla yaş arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Bu bulgu Gökbüzoğlu (2008) ve Kurnaz'ın (2009) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Günaydın (2008) ve Öztürk de (2008) saldırganlığın yaş değişkenine göre farklılaştığını tespit etmiş, ancak onlar araştırma sonuçlarında yaş arttıkça saldırganlığın da arttığını ortaya koymuşlardır. Tuzgöl (1998), Yeğen (2008), Yılmaz (2008), Filiz (2009) ve Ümit'in (2010) yaptığı çalışmalarda yaş ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Lise çağı yaklaşık olarak 14 ile 18 yaş arasındaki dönemi kapsamaktadır. Birçok araştırmacı çocukluk döneminde var olan saldırgan davranışların erinlikle

birlikte arttığını, daha sonra ileri ergenliğe doğru ise azalmaya başladığını ileri sürmektedir. Elde edilen bulgu, söz konusu görüşü destekler niteliktedir. Daha önce de ifade edildiği gibi ergenlik dönemi fizyolojik, psikolojik, zihinsel gelişmelerin çok hızlı yaşandığı bir dönemdir. Bu hızlı gelişmelerin yarattığı dengesizliklerin yanı sıra, bilgi ve deneyim eksikliği, olayları çok yönlü düşünememe vb. nedenlerle (Yavuzer, 1987: 33) ergenlerde kural dışı davranışlar gözlenebilmektedir. Daha erken yaşlarda bireyler engeller karşısında daha sabırsız, düşüncesiz davranabilirken, yaşın ilerleyip kimliğin oluşumuyla birlikte olaylar karşısında daha olgun, kendini bilerek tepkiler verebilmektedir. İleri ergenler iletişime daha açık ve kendini kontrol edebilen bireyler haline geldikleri için saldırgan davranışları daha az gösteriyor olabilirler.

4.3. Lise Öğrencilerinin Okul Türüne Göre Saldırganlık Düzeyleri

Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin okul türüne göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan analizlerde saldırganlık ile okul türleri arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Konuya ilişkin çalışmalarında Tuzgöl (1998), Ağlamaz (2006), Efiltili (2006), Başaran (2008), Karakaya (2008), Öztürk (2008), Yılmaz (2008), Haskan (2009), Bal (2010) ve Şahin (2011) saldırganlık düzeyinin okul türüne göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonuçlarında özellikle meslek liselerinde öğrenim gören ergenlerin diğer lise türlerinde öğrenim gören ergenlere kıyasla saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğunu bulunmuştur. Bununla birlikte okul türleri ile saldırganlık arasında ilişki bulmayan araştırmalar da vardır. Şahin (2007), Günaydın (2008), Yeğen (2008), Filiz (2009) ve Erdemir (2012), çalışmalarında saldırganlık düzeyinin okul türüne göre farklılaşmadığını saptamışlardır. Söz konusu bulgu, bu araştırmaların bulguları ile örtüşmektedir. Ortaya çıkan sonuçların değişkenliği, Türk Toplumunun kültürel yapısındaki farklılıklara ve seçilen örneklem grubunun özelliklerine atfedilebilir.

4.4. Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Ana Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyleri

Ana baba tutumlarının öğrencilerin saldırgan davranışları ile ilişkisine dair yapılan analizler sonucunda, katılımcıların sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanlarının algılanan ana baba tutumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Katılımcıların sadece fiziksel saldırganlık puanlarının algılanan ana baba tutumlarına göre farklılaştığı bulunmuştur. Başka bir ifade ile katılımcıların fiziksel saldırganlık puanları algıladıkları ana baba tutumlarına göre anlamlı bir şekilde değişmektedir. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre, ana baba tutumlarını otoriter olarak algılayan katılımcıların fiziksel saldırganlık puanları, ana baba tutumlarını serbest ve demokratik olarak algılayan katılımcıların fiziksel saldırganlık puanlarından daha düşüktür. Ana baba tutumlarını ilgisiz olarak algılayan katılımcıların fiziksel saldırganlık puanları ise otoriter ve demokratik, serbest bırakanlar arasında yer almakla birlikte iki grupta da anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

Karriker-Jaffe, Foshee, Ennett ve Suchindran (2013) çalışmalarında aile içindeki anlaşmazlıklar, ana-baba-çocuk arasındaki bağın zayıf olması ve ana babaların çocukları üzerindeki kontrolün az olması ile ergenlerin fiziksel saldırganlık düzeyleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Ana baba ve çocuklar arasındaki bağlılığın zayıf olması, sosyal saldırganlığın başlangıç düzeyinin yüksek olması ve zaman içerisinde hızla artması ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra ana baba kontrolünün az olmasının da sosyal saldırganlık düzeyini yükselttiği belirlenmiştir. Şahin (2007), Öztürk (2008), Avcı (2010), Bal (2010) ve Özdemir, Vazsonyi ve Çok (2013) çalışmalarında sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocukların saldırganlık puanlarını düşük olarak tespit etmişlerdir. Tuzgöl'ün (1998), çalışmasında ise ana baba tutumu ile yaş, okul türü değişkenlerinin ergenlerin saldırganlık düzeyine ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır.

Ana babanın çocuk yetiştirmedeki tutumları, çocuğun sosyalleşmesi açısından son derece önemlidir. Ana babanın ilgisiz, demokratik, baskıcı ve otoriter ya da aşırı korumacı davranışları çocukların farklı sosyal davranışlar geliştirmelerine neden olmaktadır (Kulaksızoğlu, 1999: 84). Otoriter ve baskıcı bir aile ortamında yetişen

çocuk genellikle sessiz, uslu, dürüst olmakla birlikte aynı zamanda çekingen, silik ve başkalarından çabuk etkilenen bir yapıya sahip olabilmektedir. Sürekli olarak suçlayan, cezalandıran ve müdahalede bulunan ana babaların çocukları, dıştan denetimli bir kişilik geliştirmekte ve içinden geldiği gibi davranmak yerine, olması gerektiği gibi davranmaktadırlar (Şimşek, 2006: 58). Otoriteden çekinen ergenlerin cezadan kaçmak için olumlu tavırlar geliştirdikleri, bundan ötürü de araştırma bulgularımızda saldırganlık puanlarının düşük çıktığı düşünülebilir. Kuşkusuz ana babaların çocukları üzerindeki baskı ve denetimleri, onların kimlerle, nerede, ne yaptıkları konusunda fikir sahibi olmaları gençlerin kural dışı davranışlarda bulunma olasılıklarını azaltıyor olabilir. Ancak otoriter ana babalık tarzının saldırganlığı artırabileceği de unutulmamalıdır.

4.5. Algılanan Çevresel Güvenlik ile Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Lise öğrencilerinin algıladıkları çevresel güvenlik ile saldırganlık davranışları arasındaki ilişki ele alındığında, katılımcıların Çevresel Güvenlik Ölçeği puanları ile düşmanlık puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle öğrencilerin çevresel güvenlik algıları arttığında düşmanca davranışlarında azalma olduğu ortaya konulmuştur. Algılanan Çevresel Güvenlik ile diğer saldırganlık alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Literatürde doğrudan çevresel güvenlik ile saldırganlık ilişkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte kişilerin kendilerini güvende algıladıklarında düşmanlık puanlarının düşmesi anlamlı görünmektedir.

4.6. Lise Öğrencilerinin Akran İlişkilerine Göre Saldırganlık Düzeyleri

Öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin akran ilişkilerine göre değişip değişmediğine bakıldığında akran ilişkilerinin kendini açma alt boyutu ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani akranlara kendini açma düzeyi arttıkça farklı saldırganlık boyutlarında azalma gözlenmektedir. Saldırganlık ölçeği alt boyutlarından sadece düşmanlık ile kendini açma arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Yine akran ilişkileri ölçeğinin alt boyutlarından akrana sadakat ile

fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları arasında negatif yönde bir anlamlılık söz konusudur. Akran sadakati arttıkça saldırganlıkta azalma görülmektedir. Burada da sözel saldırganlık düzeyi akran sadakatine göre farklılaşmamaktadır. Son olarak akran ilişkilerinin akran bağlılığı, güven ve özdeşim alt boyutları ile saldırganlık alt boyutları arasında da anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Avcı (2010) çalışmasında çete içerisinde bulunan öğrencilerin şiddet ve saldırganlık düzeylerini yüksek olarak tespit etmiştir. Bal (2010) ise çalışmasında arkadaşan düşük sosyal destek algılayan öğrencilerin yüksek algılayanlara göre kuraldışı davranış puanlarını daha yüksek bulmuştur. Yalçın (2004) ve Öztürk (2008) de arkadaşlık ilişkilerinden memnun kalma değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkisini anlamlı bulmuşlardır.

Arkadaşlık ilişkileri hiç kuşkusuz erken çocukluk dönemiyle başlamakta ve ergenlik dönemiyle birlikte daha fazla önem kazanmaktadır. Bu dönemde arkadaş desteğinin olması ergenin kendini yeterli ve başarılı hissetmesine, yeteneklerinin farkına vararak geliştirmesine ve sağlıklı benlik saygısı oluşturmaya olanak sağlamaktadır. Ergen yardımlaşarak, paylaşarak, duygusal alışverişte bulunarak dostluk bağları kurar ve bu süreçte kişiliğini geliştirir. Arkadaşlık ilişkileri kurabilmek ve kurduğu ilişkileri sürdürebilmek sağlıklı bir psikolojinin ölçütlerindedir (Yörükoğlu, 1987: 60). Ergenin sosyal beceri konusunda eksiklik yaşaması ve saldırgan davranışları nedeniyle akranları tarafından kabul görmemesi ise onu, anti sosyal davranışlar sergileyen ve iletişim becerisi gelişmemiş arkadaş çevresine yönlendirebilmektedir. Bu tür arkadaşlarla kurulan ilişkiler de ergenin anti sosyal tutum ve davranışlar kazanmasına neden olmaktadır (Yücel, 2009: 34). Akran gruplarının ait olma duygusunu geliştirmesi, benlik gelişimine katkı sağlaması ve grup tarafından kabul görmenin ergen tarafından önemi dikkate alındığında arkadaş ilişkilerinin saldırganlığı azaltması beklenmektedir. Araştırmadaki bu bulgu, akranlarına güven duyan, yarı yolda bırakılmayacağını düşünen ve kendi iç dünyasını, sıkıntılarını akranlarıyla paylaşan ergenlerin saldırgan davranışlarında azalma olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuç da akran ilişkilerinin olumlu yanını ortaya koyan çalışmalarını destekler niteliktedir.

4.7. Lise Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Sıfata Dayalı Kişilik Ölçeği alt boyutları ile Saldırganlık Ölçeği alt boyutları arasındaki korelasyona bakıldığında nevrotizizm ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani kişilerin nevrotizizm düzeyleri arttıkça tüm saldırganlık alt boyutlarında da artış gözlenmektedir. Yine dışa dönüklük ile sözel saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusuysa, diğer saldırganlık türlerine göre bir ilişki bulunmamıştır. Analiz sonuçları deneyime açıklık arttıkça sözel saldırganlığın da arttığını ortaya koymuştur. Deneyime açıklıkla diğer saldırganlık alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Elde edilen bulgularda yumuşak başlılık ile fiziksel ve sözel saldırganlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani yumuşak başlılık arttıkça fiziksel ve sözel saldırganlıkta azalma gözlenmektedir. Bununla birlikte saldırganlığın diğer alt boyutları ile yumuşak başlılık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yine sorumluluk ile fiziksel saldırganlık ve öfke arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifade ile sorumluluk arttıkça fiziksel saldırganlık ve öfkede azalma görülmektedir. Sıfata Dayalı Kişilik Özelliklerinden sorumluluk ile Saldırganlık Ölçeğinin diğer alt boyutları arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

Literatüre bakıldığında kişilik özellikleri ile saldırganlık arasında Batılı ülkelerde yapılan çeşitli çalışmalar olduğu görülmekle birlikte Türkiye’de bir araştırmaya rastlanmamıştır. Batıdaki çalışma sonuçları da genel olarak kişilik özellikleri ile saldırganlığın ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular da, ölçme aracının geliştirilmesinde temele alınan ve günümüz kişilik çalışmalarında önemli yere sahip olan Büyük Beşli (Big Five) anlayışı temelinde değerlendirilebilir (Burger, 2006: 252-255).

Büyük Beşli yaklaşımında nevrotik kişilik özelliği duyarlılık, uyarınlara olumsuz algılama, diğer insanlara göre daha yüksek stres, öfke, kaygı ve suçluluk gibi olumsuz duygu eğilimleri ile anılmaktadır. Nevrotiklik düzeyleri düşük insanlar daha iyi uyum sağlarken nevrotiklik düzeyi yüksek olanlar aşırı ve uyumsuz tepkiler

vermektedirler. Bu durumda söz konusu bulgunun Büyük Beşli bakış açısını desteklediği ifade edilebilir.

Büyük Beşli bakış açısında dışa dönükler sosyal kişiler olmalarının yanı sıra enerjik ve girişkendirler; bununla bağlantılı olarak kendi duygularını ifade etme noktasında sözel saldırganlık puanlarının yüksek çıkmış olabileceği düşünülebilir. Uygun problem çözme yollarını keşfedememiş dışadönüklerin sözel saldırganlığı içe dönüklerden daha çok kullanması olası görünmektedir. Aynı açıklama gelenek dışı, bağımsız düşünebilen ve kendine güvenen “deneyime açık” bireyler için de geçerli olabilir.

Yumuşak başlılık özelliği yüksek bireyler yardım sever ve şefkatlidirler. Yumuşak başlılık özelliği düşük bireyler ise düşmanca ve kuşkucudurlar. Bu durumda yumuşak başlılığı düşük olanların fiziksel ve sözel saldırganlık puanlarının yüksek çıkması Büyük Beşli bakış açısı ile tutarlı görünmektedir.

Son olarak sorumluluk düzeyleri yüksek bireyler kontrollü ve disiplinlidirler; toplumun attettikleri yükümlülükleri yerine getirmeye isteklidirler. Bu boyutun düşük ucunda yer alan bireyler ise dikkatsiz ve kararsız oldukları gibi yeterince disiplinli değildirler ve toplumsal yükümlülükleri/beklentileri yerine getirmede gönülsüzdürler. Dolayısı ile daha sorumlu bireylerin düşük fiziksel saldırganlık ve öfke göstermeleri beklendik olarak değerlendirilebilir.

4.8. Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Akademik Başarıları ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Analiz sonuçlarında katılımcıların akademik başarı algıları ile fiziksel saldırganlık ve öfke puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Fiziksel saldırganlık puanlarındaki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre, akademik algıları orta ve yüksek olan katılımcıların fiziksel saldırganlık puanları, akademik algıları düşük olan katılımcıların fiziksel saldırganlık puanlarından daha düşüktür. Akademik algıları orta ve yüksek olan katılımcıların öfke puanları, akademik algıları kötü olan katılımcıların öfke puanlarından daha düşüktür.

Aynı konuda Durak (2006) ve Öztürk (2008) de öğrencilerin algıladıkları akademik başarıları ile saldırganlık puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu tespit etmişlerdir. Akademik algıları yüksek olan öğrencilerin saldırganlık puanlarının

düşük olması, başarı düzeyi yüksek öğrencilerin problemler karşısında akılcı çözümler üretebilmeleri, kendine güvenen, benlik saygısı gelişmiş kişiler olmaları ve başarının arkadaşlık ilişkilerinde aranan bir faktör olması ve böylece sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirebilmeleri ile açıklanabilir.

4.9. Lise Öğrencilerinin Anne Eğitim Düzeyleri ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Analiz sonuçlarına göre fiziksel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarına ilişkin puanlar ile anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Annelerinin eğitim düzeyi daha yüksek olan katılımcıların fiziksel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık puanları annelerinin eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcıların puanlarından daha yüksektir. Bunun yanında sözel saldırganlık ve düşmanlık puanları ise anne eğitim düzeyine göre değişmemektedir.

Gökbuzoğlu (2008), Günaydın (2008), Öztürk (2008), Yeğen (2008), Yılmaz (2008) ve Cengiz (2010) anne eğitim düzeyi ile saldırganlık arasında anlamlı bir fark olmadığını belirtmektedirler. Yapılan bazı çalışmalarda ise anne eğitim düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ağlamaz (2006) annesi ortaokul mezunu olan öğrencilerin saldırganlık düzeyini diğer öğrencilerden daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Şahin (2011) ise annesi ilkokul, ortaokul ve lise mezunu olan öğrencilerin, üniversite mezunu olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinin fiziksel ve düşmanlık alt boyutlarında daha yüksek olduğunu saptamıştır. Bunun yanı sıra bu araştırmanın bulguları ile paralellik gösteren araştırma sonuçları da vardır. Başaran (2008), anne eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin yükseldiğini tespit etmiştir. Yine Eroğlu (2009) da annesi lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin annesi ilkokul mezunu olan öğrencilere göre daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilediklerini bulmuştur.

Genel olarak anne eğitim düzeyi yüksek olduğunda öğrencilerin saldırganlık davranışlarının düşük olacağı algısı hakimdir. Ancak bu algıyla çelişkili olarak annelerinin eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin saldırganlık puanları daha yüksek tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek olan annelerin iş yaşamında olma olasılıkları

yüksektir. Çalışan annelerin çocuklarına ayırdıkları zamanın ve buna bağlı olarak çocukları üzerlerindeki denetimin görece azlığı bu annelerin çocuklarının daha çok saldırgan davranışlar sergilemesine yol açıyor olabilir. Bununla birlikte araştırmada okur-yazar olmayan ve lisansüstü eğitilmiş annelerin sayısının diğer grupları oluşturanların sayısından çok daha düşük olması benzer çalışmaların daha büyük örneklerle tekrarlanmasını gerekli kıldığı ifade edilebilir.

4.10. Lise Öğrencilerinin Baba Eğitim Düzeyleri ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Analiz sonuçlarına bakıldığında katılımcıların fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları ile baba eğitim düzeyi puanları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Başka bir ifade ile katılımcıların saldırganlık alt boyutu puanları babalarının eğitim düzeyleri puanlarına göre herhangi bir değişiklik göstermemektedir.

Ağlamaz (2006) çalışmasında baba öğrenim düzeyi yüksek okul-üniversite olan öğrencilerin saldırganlık puanlarını diğer öğrenim düzeylerine göre anlamlı düzeyde düşük olarak saptamıştır. Dervent (2007) ise babasının eğitim düzeyi ortaokul olan deneklerin daha fazla yıkıcı saldırganlık özelliğine sahip olduklarını bulmuştur. Başaran (2008), Günaydın (2008), Gökbuzoğlu (2008), Yeğen (2008), Yılmaz (2008), ve Cengiz (2010) ise bu araştırmanın bulguları ile paralel şekilde baba eğitim düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir. Söz konusu durum ergenlik dönemi çocuklarının ve genel olarak çocukların babaları ile ilişkilerinin annelerine oranla daha sınırlı olması ile açıklanabilir.

4.11. Lise Öğrencilerinin Saldırgan Davranışlarının Yordayıcıları

Analiz sonuçları, cinsiyet, yaş, ana-baba eğitim düzeyi, algılanan akademik başarı, çevre güvenliği ve ana-baba tutumlarının saldırganlığın bazı alt boyutları ile ilişkili olduğunu ortaya koymakla birlikte regresyon analizi bulguları, söz konusu değişkenlerin toplam saldırganlık puanının yordayıcıları olmadığına işaret etmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre kişilik özelliklerinin uyumluluk, nevrozizm ve açıklık boyutları ile akrana sadakat ve akrana kendini açma değişkenler

birlikte toplam saldırganlık puanı ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki vermektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise uyumluluk, nevrozizm, açıklık ve akrana sadakat ve akrana kendini açma değişkenlerinin saldırganlık üzerinde önemli (anlamlı) bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayalı olarak özellikle kişilik özelliklerinin ve akran ilişkileri niteliğinin saldırgan davranışların ortaya çıkmasında rol oynadığı düşünülebilir. Söz konusu bulgular daha önce kişilik özellikleri ile saldırganlık ve akran ilişkileri ile saldırganlık ilişkilerinin ele alındığı bulguların yorumunda da ifade edildiği gibi kişilik alanında büyük beşli anlayışını desteklemekte ve akran ilişkilerinin niteliğinin ergenler için ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte saldırganlığın söz konusu değişkenlerle olan ilişkisinin ele alındığı ve yordayıcılıklarının test edildiği başka çalışmalara gereksinim olduğu açıktır.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Daha önce de belirtildiği gibi bu araştırmada ergenlerin saldırganlık davranışlarının cinsiyet, yaş, okul türü, ana baba tutumu, algılanan çevresel güvenlik, akran ilişkileri, kişilik özellikleri, algıladıkları akademik başarı ve ana baba eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bulgularda, erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanları kız öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarından yüksek olduğu görülmüştür. Öğrencilerin saldırganlık puanları okul türü ve çevresel güvenlik algılarına göre farklılık göstermezken, saldırganlık puanları ile yaş değişkeni arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Yine bulgularda ana baba tutumunu otoriter olarak algılayan katılımcıların saldırganlık toplam puanlarının, ana baba tutumlarını demokratik ve serbest olarak algılayan katılımcıların saldırganlık toplam puanlarından daha düşük olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte akran ilişkilerinin kendini açma alt boyutu ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, dolaylı saldırganlık alt boyutları ve toplam saldırganlık puanları arasında ve akran ilişkileri ölçeğinin alt boyutlarından akrana sadakat ile fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık ve saldırganlık toplam puanları arasında negatif yönde ilişki tespit edilmiştir.

Sıfata Dayalı Kişilik Ölçeği alt boyutlarından nevrozizm ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık ve toplam saldırganlık puanları arasında, dışa dönüklük ile sözel saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bunun yanında yumuşak başlılık ile fiziksel ve sözel saldırganlık arasında, sorumluluk ile fiziksel saldırganlık ve öfke arasında

negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte akademik algıları iyi olan öğrencilerin saldırganlık puanları akademik algıları kötü olanların saldırganlık puanlarından düşük çıkmıştır. Son olarak anne eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin fiziksel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık puanları anne eğitim düzeyi düşük olan öğrencilere göre yüksek olarak tespit edilirken, baba eğitim düzeyi ile saldırganlık puanları arasında herhangi bir ilişki saptanamamıştır. Son olarak çalışmada kişilik özellikleri alt boyutlarından uyumluluk, nevrozizm, ve açıklık ile akran ilişkilerinin akrana sadakat ve akrana kendini açma boyutlarının saldırgan davranışların birer yordayıcısı oldukları belirlenmiştir.

Bu durumda araştırma sonucunda genel olarak cinsiyet, yaş, ana baba tutumu, akran ilişkileri, kişilik özellikleri ve anne eğitim düzeyinin ergenlerin saldırganlık davranışları ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda özellikle öğrenciler ve ergenler için yapılacak çalışmalarda bu hususların göz önüne alınması hem eğitim hem de toplumsal şekillenme açısından önemli görünmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında genel olarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Erkeklerin kızlara göre daha saldırgan oldukları sonucundan hareketle, toplumdaki cinsiyet algısını değiştirmeye yönelik çalışmalar yürütülebilir.

2. Saldırgan davranışların erinlikle birlikte arttığı, ileri ergenliğe doğru ise azaldığı dikkate alındığında rehberlik servisleri tarafından, erinlik ve ergenlik dönemine ilişkin öğrenci, veli ve öğretmenlere bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.

3. Okul psikolojik danışmanları tarafından saldırganlık davranışı gösteren ergenlere öfkeyle baş etme, problem çözme ve iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim programları düzenlenebilir.

4. Okul başarısı yüksek olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu bulgusundan hareketle öğrencilerin okul başarılarını artırıcı çalışmalar yapılabilir.

5. Kişilik ile saldırganlık arasında bir ilişkinin olduğu bulgusundan hareketle, okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerindeki öğretmenler saldırgan davranışlar sergileyen öğrencilere yönelik, kişilik yapılanmasıyla ilgili etmenleri dikkate alarak danışmanlık hizmeti verebilirler.

6. Saldırganlık konusunda rehberlik servisi aktif bir şekilde çalışarak velilere ve öğretmenlere yol gösterip, Psikolojik Danışman ve Rehberlik Hizmetleri uzmanları ile sınıf öğretmenleri, veliler ve okul yönetimi arasındaki işbirliği daha kuvvetli hale getirilebilir.

7. Okullarda öğrencilerin enerjilerini doğru şekilde kanalize edebilecekleri spor, sanat faaliyetleri ile ilgili ortamlar hazırlanabilir.

8. Liselerdeki ergenler üzerinde gerçekleştirilen çalışma, farklı öğretim basamaklarında daha farklı değişkenlerle uygulanarak saldırganlık üzerine çalışmalar yürütülebilir.

9. Saldırgan davranışların ölçülmesinde öğrencilerin kendi yaptıkları değerlendirmelerin dışında ailelerin ve arkadaşların değerlendirmelerini de araştırmaya dâhil eden çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Ekrem, (2012), **Aile ve Çocuk Eğitiminde Şiddet Sizensiz**, Yediveren Yayınları, İstanbul.
- ACAR, Mehmet, (2006), **Türkiye`de Madde Bağımlılığı ve Gençlik**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- ADAMS, James F., (1995), **Ergenliği Anlamak: Ergen Psikolojisinde Güncel Gelişmeler**, (Edit: Prof. Dr. Bekir Onur), İmge Kitabevi, Ankara.
- AĞLAMAZ, Turabi, (2006), Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Puanlarının Kendini Açma Davranışı, Okul Türü, Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi Açısından incelenmesi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimle Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- ARICAK, Tolga, (2006), **Saldırganlık ve Nedenleri**, **Polis Dergisi**, Sayı: 47
- ARSLAN, Sevda Ö., (2008), **Lise Öğrencilerinde Öz-Kavram ve Aile İlişkisinin Akran Zorbalığına Etkisi**, İstanbul Üniversitesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul
- ATABEK, Erdal, (1989), **Kuşatılmış Gençlik**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- ATABEK, Erdal, (2010), **Tüketilen Değerler ve Gençlik**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- AVCI, Ahmet, (2010) **Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet**,

Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi Küçükçekmece İlçesi Örneği, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

- AVCI, Fatoş A., (2009), **İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Arkadaş İlişkileri ve Cinsiyete Göre Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana
- AYAN, Sezer, (2007), **Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet** (Sivas İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sivas.
- AYAN, Sezer, (2010), **Aile ve Şiddet** (Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- AYGEN, Murat, (2009), **Elazığ İlinde Gençlerde Şiddete Başvurma ya da Maruz Kalma Sıklığı, Etkileyen Faktörler ve Öfke ile İlişkisi**, Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ
- BACANLI, H., İLHAN, T. Ve ASLAN, S. (2009), “Beş Faktör Kuramına Dayalı Bir Kişilik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Sıfata Dayalı Kişilik Testi”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 7(2), 261-279
- BAL, Sedef, (2010), **Çocuk Örselenme Yaşantıları, Ana-Baba-Ergen İlişki Biçimleri ve Sosyal Destek Algısının, Kural Dışı Davranışlarla İlişkisi**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- BALCIOĞLU, İbrahim, (2000), “Şiddetin Bireysel Yönü”, **Biyolojik, Sosyolojik, Psikolojik Açından Şiddet**, Yüce Yayım, İstanbul.
- BALCIOĞLU, İbrahim, (2000), “Şiddetin Doğal ve Toplumsal Kaynakları”, **Biyolojik, Sosyolojik, Psikolojik Açından Şiddet**, Yüce Yayım, İstanbul.

- BALCIOĞLU, İ, SAVRUN, M. (2000), “Kentleşme, Kadın ve Şiddet”,
Biyolojik, Sosyolojik, Psikolojik Açından Şiddet, Yüce
Yayın, İstanbul.
- BANDURA, A. (1977) Social Learning Theory, New Jersey: Prentice- Hall
- BAŞARAN, Canan, (2008), **Çeşitli Tür Liselerde Öğrenim Gören
Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi**,
Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim
Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
Sakarya.
- BAYMUR, Feriha, (1983), **Genel Psikoloji**, İnkılap ve Aka Kitabevleri,
İstanbul.
- BAYRAM, Yusuf, (2012), **Spor Yapan ve Yapmayan 14-18 Yaş Grubu
Öğrencilerin Saldırganlık Tutumlarının İncelenmesi**,
Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- BEE, H., DENİSE, B., (2009), **Çocuk Gelişim Psikolojisi**, (Çev: Okhan
Gündüz), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- BERK, E. L. (2013), **Çocuk Gelişimi**, (Çev: Prof. Dr. Ali Dönmez), İmge
Kitabevi, Ankara.
- BERKTİN, Cezmi T., (1978), **Çocuklarda ve Gençlerde Davranış
Bozuklukları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BİLGİN, Asude, (2008), **Okulda Şiddeti Önlemede Bir Yöntem: Çatışma
Çözme**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, (1975), **Gelişim Psikolojisi**, 3. Baskı, Yargıçoğlu
Matbaası, Ankara.
- BOWKER, J., OSTROV, J., RAJA, R., (2011), “Relational and Overt
Aggression in Urban India: Associations With Peer Relations
and Best Friends Aggression”, **International Journal of
Behavioral Development**, 36(2), 107–116.
- BULUÇ, Bekir (2009), “Okullarda Suç ve Şiddet”, **Eğitim ve Şiddet**, (Edit:
Adem Solak), 2. Baskı, Hermes Basımevi, Ankara.
- BURGER, Jerry M., (2006), **Kişilik**, (Çev: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu),

Kaknüs Yayınları, İstanbul.

- CAN, Sibel, (2002), **Saldırganlık Ölçeğinin Türk Popülasyonunda Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması**, GATA Haydarpaşa Eğitim Hastanesi, Psikiyatri Servisi, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- CENGİZ, Seyhan, (2010), **Ergenlerde Saldırganlık ve Problem Çözme**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÇİÇEK, Hasan, (2009), **Hannah Arendt: Şiddet Karşısı Söylem**, Bilge Adamlar, İstanbul.
- ÇOLAKKADIOĞLU, Oğuzhan, (2010), **Çatışma Kuramına Dayalı Olarak Geliştirilen Karar Verme Beceri Eğitimi Grup Uygulamalarının Ergenlerin Karar Verme Stillerine Etkisi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Adana.
- DEBARBIEUX, Eric, (2009), **Okulda Şiddet Küresel Bir Tehdit**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DERVENT, Fatih, (2007), **Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DİNÇEL, Esen, (2006), **Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri ve Psikolojik Problemler**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DURAK, Nazan, (2006), **Son Çocukluk Dönemi Öğrencilerinin Saldırganlıklarını Belirlemeye Yönelik Sosyal Uyum Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Niğde Örneği**, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

- DURMUŞ, Ayten, (2005), **Ergenlik Dönemi**, Nesil Yayınları, İstanbul.
- EFİLTİ, Erkan, (2006), **Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- EKŞİ, H., YAMAN, E., (2010), **Çocuk ve Ergenlerde Şiddet**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ELKIND, Davit, (1985), “Ergenlikte Benmerkezlilik”, **Ergenlik Psikolojisi**, (Çev: Meral Çileli), Hacettepe- Taş Kitapçılık, Ankara.
- ELLİS, W., CHUNG-HALL, J., DUMAS, T., (2013), “The Role of Peer Group Aggression in Predicting Adolescent Dating Violence and Relationship Quality”, **J Youth Adolescence**, 42:487–499.
- ERDEMİR, Nuri, (2012), **Farklı Tür Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin İnternet Kullanım Durumları ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gaziantep İli Örneği**, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Gaziantep.
- ERGÜL, Aysun, (2009), **Bir Grup Süreci Olarak Akran Zorbalığı: Katılımcı Rolü Gruplarında Tepkisel-Amaçlı Saldırganlık ve Toplumsal Konum**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ERKİNER, Deniz, (2012), **Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ERTEN, Y., ARDALI, C. (2005), “Saldırganlık, Şiddet ve Terörün

- Psikososyal Yapıları”, **Cogito Dergisi**, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- EROĞLU, Sursan E., (2009), **Saldırganlık Davranışlarının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- FARİS, R., ENNETT, S., (2012), “Adolescent aggression: The role of peer group status motives, peer aggression and group characteristics”, **Social Networks** 34, 371– 378.
- FARRELL, A., BETTENCOURT, A., MAYS, S., SULLIVAN, T., KLIEWER, W., (2012), “Patterns of Adolescents’ Beliefs About Fighting and Their Relation to Behavior and Risk Factors for Aggression”, **J Abnorm Child Psychol**, (2012) 40:787–802.
- FİLİZ, Adem, (2009), **Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi (Kartal İlçesi Örneği)**, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- FREEDMAN, J. L. Vd., (2003), **Sosyal Psikoloji**, (Çev: Ali Dönmez) 4. Baskı, İmge Kitabevi. Ankara.
- FREUD, Sigmund, (1994), **Psikanaliz Üzerine**, (Çev: Avni Öneş), 7. Basım, Say Yayınları, İstanbul.
- GANDER, M.J, GARDİNER, H.W., (1993), **Çocuk Ve Ergen Gelişimi**, (Edit: Bekir Onur), İmge Kitabevi, Ankara.
- GEÇTAN, Engin, (1988), **Psikanaliz ve Sonrası**, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- GÖKA, Erol, TÜRKÇAPAR, H., **Gençlik ve Şiddet**, <http://okulweb.meb.gov.tr>, Erişim: 23.12.2012.
- GÖKBÜZOĞLU, Burcu, (2008), **Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri

Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

GÖKSU, Turgut, (2007), **Sosyal Psikoloji**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

GÜLTEKİN, Filiz, (2008), **Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim ikinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Üzerindeki Etkisi**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

GÜNAYDIN, Serkan, (2008), **Ortaöğretim Kurumları Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Aile Ortamı ve Benlik İmgesi ile İlişkisi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

GÜNEŞ, A., KIZILAR, H., ENES M., KOÇAK N., (2006), **Okulda Şiddetli Ağrı Var**, Tutku Yayıncılık, Ankara.

GÜRSOY, C. Elif (2010), **Ergenlerde Sosyodemografik Özelliklere ve Algılanan Sosyal Destek ile Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın İncelenmesi**, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

HARRIES, K. D., and STADLER, S. J. (1983), "Determinism Revisited: Assault and Heat Stress in Dallas, 1980" ,**Environment and Behavior**, 15: 235-56.

HASKAN, Özlem (2009), **Ergenlerde Şiddet Eğilimi, Yalnızlık ve Sosyal Destek**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

HOGG, M. A, VAUGHAN, G. M (2007), **Sosyal Psikoloji**, (Çev: İbrahim Yıldız-Aydın Gelmez), Ütopya yayınları, Ankara.

- HOLMES, D.S. (1972), “Agression, Displacement And Guilt”, **Journal Of Personality and Social Psychology**, 21 (3): 269 - 301.
- İNANÇ, B. ve Diğerleri (2004), **Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi**, Nobel Kitabevi, Adana.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, (1949), **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 7217, 27 Mayıs 1949
- JERSILD, Arthur (1971), **Gençlik Psikolojisi**, (Çev: İbrahim N. Özgür), Yeni Hamle Matbaası, İstanbul.
- KANER, Sema, (2000), **Akran İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği Geliştirme Çalışması**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 33(1-2), 67-75.
- KARAKAYA, Ergün, (2008), **Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin, Şiddet Eğilimlerinin Çok Yönlü Olarak Değerlendirilmesi (İstanbul İli Avrupa Yakası Örneği)**, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KARATAŞ, Zeynep, (2008), “Lise Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlık”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 17, Sayı 3, Adana.
- KARRİKER, KJ., FOSHEE, V., ENNETT S., SUCHİNDRAN, C. (2013), “Associations of Neighborhood and Family Factors with Trajectories of Physical and Social Aggression During Adolescence”, **J Youth Adolescence**, 42, 861–877.
- KOCADAŞ B., ÖZGÜR Ö., ÖZBULUT M. (2010), **Gençlik ve Şiddet**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- KOCABAŞOĞLU, Neşe vd, (2000), “Sosyo- Kültürel Açından Şiddet” , **Biyolojik, Sosyolojik, Psikolojik Açından Şiddet**, Yüce Yayın, İstanbul.
- KOCACIK, Faruk, (2004), **Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet Türkiye’den Örnekler**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- KOÇ, Bozkurt, (2011), **Okullarda Şiddet**, İkinci Baskı, e Yazı, İstanbul.

- KOÇ, Mustafa, (2012), **Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri**,
http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_17/14_koc.pdf, 15.12. 2012.
- KÖKNEL, Özcan, (1996), **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, Altın Kitap Yayınevi, İstanbul.
- KULA, Erhan, (2008), **Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri ve Saldırganlık Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KULAKSIZOĞLU, Adnan, (1999), **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KURNAZ, Arzu, (2009), **Saldırganlık ve Akran Mağduriyetinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KURTOĞLU, Eray, (2009), **Lise Öğrencilerinde Gözlenen Saldırganlık Düzeylerinin Otomatik Düşünceler, Cinsiyet ve Sınıf Düzeyi Açısından İncelenmesi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- LORENZ, Konrad, (2005), “Saldırganlığın Spontanlığı”, (Çev: Müjgan Şahinoğlu), **Cogito Dergisi**, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- LOW, S., POLANİN, J., ESPELAGE, D. (2013), The Role of Social Networks in Physical and Relational Aggression Among Young Adolescents, **J Youth Adolescence**, 42:1078–1089.
- MADRAN, Andaç, H. (2012), “Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 23, 1-6.
- MICHAUD, Yves, (1995), **Şiddet** (Cep Üniversitesi), (Çev: Cem

- Muhtaroglu), İletişim Yayınları, İstanbul.
- MILLER, Patricia H., (2008), **Gelişim Psikolojisi Kuramları**, (Yayına Haz: Bekir Onur), İmge Kitabevi, Ankara.
- MUUSS, Rolf E. (1985), “Ergenlikte Kimlik Bunalımı”, **Ergenlik Psikolojisi**, (Çev: Meral Çileli), Hacettepe- Taş Kitapçılık, Ankara.
- NORŞENLİ, Faruk, (2009), **Ortaöğretim Kurumlarında Öğrenciler Arasında Yaşanan Şiddetin Türü, Yaşanma Sıklığı ve Nedenleri (Ankara İli Örneği)**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZBAY H. , ÖZTÜRK E. (1995), **Gençlik**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Y., VAZSONYI, A., ÇOK, F. (2013), Parenting processes and aggression: The role of self-control among Turkish adolescents **Journal of Adolescence** 36, 65–77.
- ÖZMEN, Suna K., (2004), “Aile İçinde Saldırganlığın Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 37(2), 27-39.
- ÖZTÜRK, Nilgün, (2008), **Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi**, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- PEKİNCE, Hatice, (2012), **Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri ile Sosyal Aktivitelere Katılımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- PINAR, Nevin, (2006), **Görsel Medya ve Şiddet Kültürünün Orta Öğretim Öğrencileri Üzerine Etkisi**, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans

Tezi, Konya.

- POLAT, Oğuz, (2001), **Çocuk ve Şiddet**, Der Yayınevi, İstanbul.
- SADİ, Esra, (2007), **Ergenlerin Kimlik Oluşturma Sürecinde Televizyon Programlarının Etkileri (Denizli İli Tavas İlçesi Örneği)**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SANTROCK, W. John (2011), **Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi**, (Edit: Prof. Dr. Galip Yüksel), 13. Basımdan Çeviri, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- SANTROCK, W. John (2012) **Ergenlik**, 14. Basımdan Çeviri, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- SARGIN, Yıldız A., (2008), **Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Saldırgan Davranışları ile Öfke ve Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Trabzon.
- SAVRUN, Mert, (2000), “Şiddetin Nörobiyolojisi”, **Sosyolojik, Psikolojik Açıldan Şiddet**, Yüce Yayım, İstanbul.
- SCHARF, C. S. (2000). “Gender Differences in Adolescent Aggression: An Analysis of instrumentally us”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Central Michigan University.
- SHUSTER, M., LI, Y. SHI, J. (2012), Maternal cultural values and parenting practices: Longitudinal associations with Chinese adolescents’ aggression, **Journal of Adolescence**, 35 (2012) 345–355.
- SOLAK, Adem, (2009), **Çocuklarda ve Gençlerde Şiddet**, Saldırganlık ve Suçluluk Duyguları Açısından Anne-Baba Eğitimi, 14. Basım, Hegem Yayınları, Ankara.
- SOLAK, Nadir, (2011), **Spor Yapan ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Çorum İli**

- Örneği**), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- STEINBERG, Laurence 2007), **Ergenlik**, (Çev: F. Çok ve Diğerleri), İmge Kitabevi, Ankara
- SUKUT, Özge, (2009), **Lise Öğrencilerinde Akran İstismarı**, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ŞAHİN, Ekrem Ş., (2007), **Psikolojik İhtiyaçları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ŞAHİN, Hafize, (2011), **Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik ve Saldırganlık İlişkisi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ŞAKİROĞLU, Mehmet, (2012), **Öfke** (Öfkeyi olumlu kullanmak), Postiga Yayınları, İstanbul
- ŞİMŞEK, Aslı, (2006), **Duygusal Zekanın, Ana-Baba Tutumunun ve Doğum Sırasının Tercih Edilen Liderlik Tarzına Etkisi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TARHAN, Nevzat, (2000), “Şiddet Davranışının Psikolojik- Kültürel Boyutu”, **Sosyolojik, Psikolojik Açından Şiddet**, Yüce Yayın, İstanbul.
- TAŞDAN, Demet (2009), **Okul Aile ve Toplum İlişkilerinde Çocuk ve Şiddet**, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1997), **Türk Ailesinde Adölesanların Sorunları**, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu 1998), **Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet**, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (2010), **Türkiye’de Ergen Profili**

- 2008, Ankara.
- TEMEL, F. AKSOY, A. (2001), **Ergenlik ve Gelişimi: Yetişkinliğe İlk Adım**, Nobel Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Üzeyir, (2011), **Şiddet**, Orient Yayınları, Ankara.
- TERZİ, Cansu, K., (2009), **Ergenlerde Saldırganlığın Madde Bağımlılığı ve Diğer Değişkenlerle İlişkisi**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TOTAN, Tarık, (2008), **Ergenlerde Zorbalığın Anne, Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- TOZLU, N., Doğan, İ., Ekiz, D., Wonder, T, Sarı, E (2008), **Medya ve Şiddet**, (Edit: Adem Solak), 4. Baskı, Hegem Yayınları, İstanbul.
- TUBİTAK, (2011), “Liselerde Şiddetin Saptanması ve Okul temelli Şiddeti Önleme Programının Geliştirilmesi”, Ankara
- TUZGÖL, Meliha, (1998), **Ana-baba Tutumları Farklı lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- UĞUR, Erol, (2013), **Lise Öğrencilerinin Kişiler Arası İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları ve Saldırganlık Tepkileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- ULUSOY, Onur, (2008), **Ergenlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Saldırganlık İlişkisi**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik

- Danışmanlık Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- ÜMİT, Nesrin, (2010), **Ergenlerin Duygusal Zekaları ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Bölümü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÜNALMIŞ, Mehmet, (2010), **Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Zorba/Kurban Davranışları ile Sosyal Beceri ve Şiddete Yönelik Tutumları**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- VATANDAŞ, Celalettin, (2003), **Aile ve Şiddet (Türkiye’de Eşler Arası Şiddet)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon.
- WEILBURGER, Linda S., (2009), **Baba Sakın Bize Vurma**, (Editör: İlayda Özbaş), Ekinoks Yayıncılık, İstanbul.
- YALÇIN, İlhan, (2004), **Ailelerinden Aldıkları Destek Düzeyleri Farklı lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitimbilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YATMAZ, Alaaddin, (2009), **Orta Dereceli Mesleki ve Teknik Eğitim Okullarında Öğrenci Algularına Göre, Öğrencilerin Şiddet Eğilimlerinin Nedenleri: Nitel Bir Araştırma**, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- YAVUZER, Haluk, (1987), **Çocuk ve Suç (Çocuğu Suça İten Sebepler ve Suçlu Çocukları Yeniden Eğitimi)**, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- YAVUZER, Yasemin, (2013), Investigation of Relationship between Aggression and Sociometric Popularity in Adolescents, Nigde

- University, **Educational Sciences: Theory & Practice** – 13(2), Spring, 775-780.
- YEĞEN, Beyza, (2008), **Orta Öğretim Öğrencilerinin Sosyal Uyum Düzeyleri ile Saldırganlık Tepkileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Kadıköy İlçesi Örneği)**, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- YENTÜRK, N., Kurtaran, Y., Nemutlu, G., (2008), **Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Aysel, (1998), **Sıradan Şiddet**, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- YILDIZ, Armağan, (2004), “Ebeveyn Tutumları ve Saldırganlık”, **Polis Bilimleri Dergisi**, 6(3-4), 131-150.
- YILDIZ, Evrim Ç., SÜMER, Zeynep H. (2010), “Saldırgan Davranışları Yordamada Çevresel Risk, Çevresel Güvenlik ve Okul İklimi Algısı”, **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 4(34), 161-173.
- YILMAZ, Ayşen, (2000), “Anne-Baba Tutum Ölçeği’nin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, **Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi**, 7(3), 160-172.
- YILMAZ, İlkay, (2008), **Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi**, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, (1987), **Gençlik Çağı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- YÜCEL, Nur (2009), **Ergenlerin Akran İlişkileri ve Yalnızlık Düzeylerinde Evde İnternet Kullanımının Etkilerinin İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ZENGİN, Esra, (2008), **Anne Baba Tutumları ile Adolesan Saldırganlığı**

Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

EK 1:**KİŞİSEL BİLGİ FORMU**

1. Cinsiyetiniz : () Kız () Erkek

2. Okulunuzun Adı :

3. Sınıf : () 9. () 10. () 11. () 12.

4. Akademik başarınızı nasıl değerlendirirsiniz?

Kötü () Biraz iyi () Orta () Olukça iyi () Çok iyi ()

5. Ailenizin aylık geliri:

() 500 TL ve aşağısı () 500- 1000 TL arası

() 1000- 1500 TL arası () 2000 TL ve üzeri

6. Ekonomik durumunuz hakkında aşağıdakilerden hangisi sizin için uygundur?

() Geçinemiyoruz () Zor geçiniyoruz () İdare ediyoruz

() Geçinebiliyoruz () Çok rahat geçiniyoruz

7. Anne: () Sağ (yaşıyor) () Öldü

Baba: () Sağ (yaşıyor) () Öldü

8. - Anneniz ve babanız için uygun olanı işaretleyiniz.

() Evliler, birlikte oturuyorlar () Evliler, ayrı yaşıyorlar () Boşandılar

Diğer (Yazınız):.....

9. Oturduğunuz evde kimlerle birlikte yaşıyorsunuz? (Örn: Anne, baba, kardeş, dede, Babaanne, hala vb. gibi) yazınız.

.....

10. Seninle birlikte anne ve babanın kaç çocuğu var?

() Bir tek sen () 2 () 3 () 4 () 5 ve daha fazla

11. Annenin öğrenim durumu nedir?

() Okur yazar değil () İlkokul () Ortaokul

() Lise () Üniversite () Lisans Üstü

12. Babanızın öğrenim durumu nedir?

() Okur yazar değil () İlkokul () Ortaokul () Lise

() Üniversite () Lisans Üstü

13. Yaşamınızda sorunlarla karşılaştığınızda en çok kimden yardım alırsınız?

() Annemden () Babamdan () Kardeş(ler)imden

() Arkadaşlarımdan () Akrabalarımdan Diğer (yazınız).....

EK 2:**SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ**

		Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tam Uygun
1.	Arkadaşlarım çok münakasacı olduğumu söylerler	()	()	()	()	()
2.	Şans hep başkalarına gülüyor, ondan yana oluyor	()	()	()	()	()
3.	Birden parlarım ama çabuk sakinleşirim	()	()	()	()	()
4.	Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum	()	()	()	()	()
5.	Bazen bana hayatın adaletli davranmadığını düşünürüm	()	()	()	()	()
6.	İnsanlarla aynı fikirde olmazsam, onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam	()	()	()	()	()
7.	Bazen ortada hiçbir sebep yokken parlarım	()	()	()	()	()
8.	Kız ya da erkek birisi beni kıskırtırsa ona vurabilirim	()	()	()	()	()
9.	Bazen niye bu kadar katı olduğumu merak ediyorum	()	()	()	()	()
10.	Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur	()	()	()	()	()
11.	Biri çok üzerime geldiğinde, sıkıştırdığında ona vurabilirim	()	()	()	()	()
12.	Öfkemi kontrol etmekte çok zorluk çekerim	()	()	()	()	()
13.	Eğer çok kızarsam o kişinin yaptığı işleri berbat edebilirim	()	()	()	()	()
14.	Kapıyı arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim	()	()	()	()	()

15.	İnsanlar bana patronluk tasladıklarında, onların inadına isi ağırdan alırım	()	()	()	()	()
16.	İnsanlar bana nazik davrandıklarına ne isteyeceklerini merak ederim	()	()	()	()	()
17.	Her şeyi dağıtacak kadar çılgınlaşabilirim	()	()	()	()	()
18.	Bazen sevmediklerim hakkında dedikodu yayar, onlara çamur atarım	()	()	()	()	()
19.	Ben sakın biriyim	()	()	()	()	()
20.	İnsanlar beni kızdırırlarsa, onlara gerçek düşüncelerimi söyleyebilirim	()	()	()	()	()
21.	Bazen insanların bana arkamdan güldüklerini hissedirim	()	()	()	()	()
22.	İstedigimi elde edemediğim zaman, kızgınlığımı gösteririm	()	()	()	()	()
23.	Bazen birine vurma isteğimi kontrol edemem	()	()	()	()	()
24.	Pek çok insandan daha sık kavga ederim	()	()	()	()	()
25.	Eğer biri bana vurursa bende ona vururum	()	()	()	()	()
26.	Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadığımda açıkça söylerim	()	()	()	()	()
27.	Haklarımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse, hiç çekinmem	()	()	()	()	()
28.	Fazla dostça davranan yabancılara güvenmem	()	()	()	()	()
29.	Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissedirim	()	()	()	()	()
30.	Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm	()	()	()	()	()
31.	Arkadaşlarımla arkamdan, benim hakkımda konuştuklarını bilirim	()	()	()	()	()
32.	Bazı arkadaşlarım, benim düşünmeden hareket ettiğimi düşünürler	()	()	()	()	()
33.	Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kıskanç olurum	()	()	()	()	()
34.	El şakası yapmaktan hoşlanırım	()	()	()	()	()

EK 3:**ANNE-BABA TUTUM ÖLÇEĞİ**

		Tamamen Benziyor	Biraz Benziyor	Benzemiyor	Hiç Benzemiyor
1.	Herhangi bir sorunum olduğunda, eminim annem ve babam bana yardım ederler.	()	()	()	()
2.	Annem ve babam büyüklerle tartışmamam gerektiğini söylerler.	()	()	()	()
3.	Annem ve babam yaptığım her şeyin en iyisini yapmam için beni zorlarlar.	()	()	()	()
4.	Annem ve babam herhangi bir tartışma sırasında başkalarını kızdırmamak için, susmam gerektiğini söylerler	()	()	()	()
5.	Annem ve babam bazı konularda “ sen kendin karar ver ” derler.	()	()	()	()
6.	Derslerimden ne zaman düşük not alsam, annem ve babam kızar.	()	()	()	()
7.	Ders çalışırken anlayamadığım bir şey olduğunda, annem ve babam bana yardım ederler.	()	()	()	()
8.	Annem ve babam kendi görüşlerinin doğru olduğunu bu görüşleri onlarla tartışmamam gerektiğini söylerler.	()	()	()	()
9.	Annem ve babam benden bir şey yapmamı istediklerinde, niçin bunu yapmam gerektiğini de açıklarlar.	()	()	()	()
10.	Annem ve babamla her tartıştımda bana “ büyüdüğün zaman anlarsın ” derler.	()	()	()	()
11.	Derslerimden düşük not aldığımda, annem ve babam beni daha çok çalışmam için desteklerler.	()	()	()	()
12.	Annem ve babam yapmak istediklerim konusunda kendi kendime karar vermeme izin verirler.	()	()	()	()
13.	Annem ve babam arkadaşlarımı tanırlar.	()	()	()	()

14.	Annem ve babam istemedikleri bir şey yaptığımda, bana karşı soğuk davranırlar ve küserler.	()	()	()	()
15.	Annem ve babam sadece benimle konuşmak için zaman ayırırlar.	()	()	()	()
16.	Derslerimden düşük notlar aldığımda, annem ve babam öyle davranırlar ki suçluluk duyar ve utanırım.	()	()	()	()
17.	Ailemle birlikte hoşça vakit geçiririz.	()	()	()	()
18.	Annemi ve babamı kızdıracak bir şey yaptığımda, onlarla birlikte yapmak istediğim şeyleri yapmama izin vermezler.	()	()	()	()

Aşağıdaki her ifadenin yanında bulunan kutulardan sadece size uygun olanın içine çarpı(X) işareti koyunuz.

19. Genel olarak annen ve baban okul zamanı hafta içinde gece arkadaşlarıyla bir yere gitmene izin verirler mi?

Evet

Hayır

*Eğer cevabınız **Evet** ise, aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Hafta içinde en geç saat kaç kadar gece dışarıda kalmanıza izin verilir (Pazartesi-Cuma arası)?

8:00'den önce

10:00 – 10:59 arası

8:00 – 8:59 arası

11:00 ya da daha geç

9:00 – 9:59 arası

İstediğim saate kadar

20. Genel olarak annen ve baban hafta sonları gece arkadaşlarıyla bir yere gitmene izin verirler mi?

Evet

()

Hayır

()

*Eğer cevabınız **Evet** ise, aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Haftanın Cuma ya da Cumartesi akşamları en geç saat kaçta kadar gece dışarıda kalmanıza izin verilir .

8:00'den önce	()	10:00 – 10:59 arası	()
8:00 – 8:59 arası	()	11:00 ya da daha geç	()
9:00 – 9:59 arası	()	İstediğim saate kadar	()

Annen ve baban aşağıdakileri öğrenmek için ne kadar çaba gösterirler?

	Hiç çaba göstermez	Çok az çaba gösterir	Çok çaba gösterir
21. Eğer gece bir yere gittiysen nereye gittiğini,	()	()	()
22. Boş zamanlarınızda ne yaptığını,	()	()	()
23. Okuldan çıktıktan sonra ne yaptığını,	()	()	()

Annen ve babanın aşağıdakiler hakkında ne kadar bilgileri vardır?

	Bilgileri yoktur	Çok az bilgileri vardır	Çok bilgileri vardır
24. Eğer gece bir yere gittiysen nereye gittiğin,	()	()	()
25. Boş zamanlarınızda ne yaptığın,	()	()	()
26. Okuldan çıktıktan sonra nereye gittiğin,	()	()	()

EK 4:
ÇEVRESEL GÜVENLİK ÖLÇEĞİ

		Kesinlikle hayır	Kararsızım	Kesinlikle evet
1.	Okula gidip gelirken kendimi güvende hissediyorum	()	()	()
2.	Sınıfta kendimi güvende hissediyorum.	()	()	()
3.	Tenefüslerde kendimi güvende hissediyorum.	()	()	()
4.	Öğle yemeğinde kendimi güvende hissediyorum.	()	()	()
5.	Evimin etrafında oynarken kendimi güvende hissediyorum.	()	()	()
6.	Mahallede dolaşırken kendimi güvende hissediyorum.	()	()	()
7.	Okul/dersler başlamadan önce okul bahçesinde kendimi güvende hissediyorum.	()	()	()
8.	Evin yakınındaki parkta/oyun alanında kendimi güvende hissediyorum.	()	()	()

EK 5:
OKUL İKLİMİ ÖLÇEĞİ

		Kesinlikle katılıyorum	Kararsızım	Kesinlikle katılmıyorum
1.	Öğrenciler naziktirler ve birbirlerini desteklerler.	()	()	()
2.	Öğretmenler öğrencilere saygılı davranırlar.	()	()	()
3.	Öğrenciler bir öğrenci ile ilgili bir problem olduğu zaman öğretmenlerinden yardım istemekten çekinmezler.	()	()	()
4.	Öğretmenler bir öğrenci zorbalığa maruz kaldığında bunu bilirler	()	()	()
5	Öğrenciler düzen bozucu öğrencileri uyarırlar.	()	()	()
6.	Öğretmenler öğrencileri eleştirmekten çok onları överler.	()	()	()
7.	Öğrenciler zorba ve saldırgan davranışları bildirmeleri için cesaretlendirilirler.	()	()	()
8.	Öğrenciler zorbalığa maruz kaldıklarında kime başvuracaklarını bilirler.	()	()	()
9.	Öğrenciler çoğu zaman birbirleriyle iyi geçinirler.	()	()	()
10.	Sınıf içi tartışmalarda öğrenciler birbirlerini saygıyla dinlerler.	()	()	()
11.	Öğretmenler öğrencilere eşit/ adaletli davranırlar.	()	()	()
12.	Bir öğrenci diğerine vurduğu zaman öğrenciler bunu öğretmenlere ya da yöneticilere bildirir.	()	()	()
13.	Öğrenciler zorbalığı bildirdikleri zaman öğretmenler problemi çözmek için harekete geçerler.	()	()	()
14.	Öğrenciler kolaylıkla arkadaş edinirler.	()	()	()
15.	Öğrenciler okulda olmaktan zevk alırlar.	()	()	()
16.	Öğretmenler öğrencilerin kendi aralarındaki sorunları halletmeleri için onlara zaman verirler.	()	()	()
17.	Bir öğrenci diğerini aşağılar ya da onunla dalga geçerse öğrenciler bunu bildirirler.	()	()	()

EK 7:
ARKADAŞ İLİŞKİLERİ ÖLÇEĞİ

I.BÖLÜM

		Her zaman	Sık sık	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman
1.	Arkadaşlarım beni severler	()	()	()	()	()
2.	İşler yolunda gitmediğinde arkadaşlarıma güvenebilirim.	()	()	()	()	()
3.	Arkadaşlarımı korumak için gerektiğinde yalan söylerim.	()	()	()	()	()
4.	Arkadaşlarım düşüncelerimi duymaktan hoşlanırlar.	()	()	()	()	()
5.	Arkadaşlarımın başı polisle derde girse, onları korumak için yalan söylerim.	()	()	()	()	()
6.	Ailemle ilgili sorunlarımı arkadaşlarımla konuşurum.	()	()	()	()	()
7.	Kendimi kötü hissettiğimde arkadaşlarımı aramak beni rahatladır.	()	()	()	()	()
8.	Arkadaşlarıma güvenirim.	()	()	()	()	()
9.	Arkadaşlarıma gerçekleri söyleyecek kadar güvenirim.	()	()	()	()	()
10.	Arkadaşlarım bana saygı duyarlar.	()	()	()	()	()
11.	Arkadaşlarımla birbirimizi çok severiz.	()	()	()	()	()
12.	Arkadaşlarım bana ilgi gösterirler.	()	()	()	()	()
13.	Arkadaşlarım sorunlarımla ilgilenirler.	()	()	()	()	()
14.	Annemin ve babamın, beni anlayıp anlamadıklarını arkadaşlarımla konuşurum.	()	()	()	()	()
15.	Sorunlarım olduğunda arkadaşlarım bana yardım ederler.	()	()	()	()	()
16.	Arkadaşlarım düşüncelerime önem verirler.	()	()	()	()	()
17.	Arkadaşlarım beni bir belaya sürükleseler bile, yine de onlarla olurum.	()	()	()	()	()
18.	En iyi arkadaşım gibi olmak isterim.	()	()	()	()	()

II. BÖLÜM

		Hiç biri	Birkaçı	Yaklaşık yarısı	Yarıdan fazlası	Çoğu	Hepsi
1.	Okula devamsızlık	()	()	()	()	()	()
2.	Kopya çekmek	()	()	()	()	()	()
3.	Hırsızlık yapmak	()	()	()	()	()	()
4.	Yalan söylemek	()	()	()	()	()	()
5.	Evden kaçmak	()	()	()	()	()	()
6.	Uyuşturucu satmak	()	()	()	()	()	()
7.	Uyuşturucu kullanmak	()	()	()	()	()	()
8.	Okuldaki kuralları sık sık bozmak	()	()	()	()	()	()
9.	Polisle başı derde girmek	()	()	()	()	()	()
10.	Polis tarafından yakalanmak	()	()	()	()	()	()
11.	Öğretmenle kavga etmek	()	()	()	()	()	()
12.	Okuldan kaçmak	()	()	()	()	()	()
13.	İçki içmek	()	()	()	()	()	()
14.	Sigara içmek	()	()	()	()	()	()

Aşağıdaki soruları yakın arkadaşlarınızı düşünerek yanıtlayınız.

		Hiç	1-2	3-4	5-6	7 ve daha fazla
1.	Haftada kaç öğleden sonrası arkadaşlarına geçirirsin?	()	()	()	()	()
2.	Haftada kaç akşamını arkadaşlarınla geçirirsin?	()	()	()	()	()
3.	Hafta sonlarında kaç saatini arkadaşlarınla geçirirsin?	()	()	()	()	()
4.	Arkadaşlarının çoğuyla ne kadar zamandır arkadaşsın?				